

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Ústav dějin křesťanského umění

Dějiny křesťanského umění

Jan Karlík

Hrad Cornštejn

Bakalářská práce

bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. František Záruba

Praha 2014

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 28. 4 2014

Jan Karlík

Bibliografická citace

Hrad Cornštejn [rukopis] : bakalářská práce / Jan Karlík ; vedoucí práce: František Záruba. -- Praha, 2014. -- 123 s.

Anotace

Tato práce se zabývá pozdně gotickým hradem Cornštejn. Ten se nachází na jihozápadě Moravy. Cílem práce je popsat stavební vývoj hradu a typologicky jej vymezit v rámci hradní architektury v tomto prostředí. Toto vymezení se vztahuje jednak na půdorys hradu, dále však také na jednotlivé opevňovací a obytné složky.

Klíčová slova

Cornštejn, Panské sídlo, Palác, Fortifikace, Pozdní Gotika, Hradní architektura

Abstract

This work deals with the late gothic castle Cornštejn. The castle is located in the southwest of Moravia. The aim of the work is to describe the construction development of the castle and to define it typologically in terms of castle architecture in this surroundings. This definition refers to the floor plan of the castle and to individual fortification and residential components.

Keywords

Cornštejn, Manor House, Palace, Fortification, Late Gothic, Castle Architecture

Počet znaků (včetně mezer): 251 433

Tímto bych chtěl poděkovat za poskytnutí mnoha cenných informací panu PhDr. Jiřímu Kacetlovi z Jihomoravského muzea ve Znojmě. Dále chci poděkovat ředitelce zmíněného muzea paní Vladimíře Durajkové za individuální zpřístupnění hradu a v neposlední řadě chci vyjádřit své díky vedoucímu práce panu Mgr. Františku Zárubovi a to, za četné připomínky a upřesnění mnoha s problematikou spojených nejasností.

Obsah

1	Úvod.....	6
2	O stavu bádání.....	7
3	Historie hradu Cornštejn	17
3.1	Název hradu	17
3.2	Místopis	18
3.3	Lichtenburkové	20
3.3.1	První zmínka.....	20
3.3.2	Rajmund z Lichtenburka	21
3.3.3	Založení hradu.....	22
3.3.4	Smil z Lichtenburka.....	22
3.3.5	Jindřich z Lichtenburka	23
3.3.6	Albrecht z Lichtenburka	24
3.3.7	Jan z Lichtenburka	25
3.3.8	Hynek z Lichtenburka a obléhání hradu 1464-5.....	27
3.3.9	Přibližný rozsah Lichtenburského panství	29
3.4	Krajiřové z Krajku	30
3.4.1	Původ rodu.....	30
3.4.2	Wolfgang.....	31
3.4.3	Dělení majetku.....	32
3.4.4	Lipolt a Jindřich.....	33
3.4.5	Pře s Lichtenburky.....	33
3.4.6	Prodej hradu.....	34
3.5	Zpět pod Lichtenburky.....	36
3.5.1	Turecké nebezpečí.....	36
3.6	Pustý Cornštejn	37
4	Etapy výstavby	38
4.1	1. etapa (počátek 14. stol.)	38
4.2	2. etapa (kolem poloviny 14. stol.).....	38
4.3	3. etapa (druhá a třetí čtvrtina 15. stol., do roku 1464)	39
4.4	4. etapa (druhá polovina 15. stol.-od roku 1465).....	40
4.5	5. etapa (přelom 15. a 16. stol.).....	41
4.6	6. etapa (od roku 1542)	41

5	Stavební popis hradu	42
5.1	Jádro hradu	45
5.1.1	Hlavní obvodová hradba	45
5.1.2	Štítová zed'	46
5.1.3	Starý palác	46
5.1.4	Cisterna	51
5.1.5	Křídlo starého paláce	52
5.1.6	Nový palác.....	52
5.1.7	Schodišťový přístavek	56
5.1.8	Bergfrit.....	58
5.1.9	Kaple	59
5.1.10	Strážní branská věž.....	60
5.1.11	6.brána	62
5.1.12	Západní Bašta.....	64
5.1.13	Parkán.....	65
5.1.14	5. brána	69
5.1.15	4. brána	69
5.1.16	Pekárna	70
5.2	Předhradí:.....	71
5.2.1	Velké 3. předhradí:	71
5.2.2	2. předhradí	79
5.2.3	1. předhradí	81
5.2.4	Vysuté opevnění s hrotitou štítovou zdí.....	82
5.2.5	mítná brána.....	84
5.3	Předsunuté opevnění.....	85
5.3.1	Hláška.....	85
5.4	Obléhačí opevnění	87
5.4.1	Severozápadní tábor	87
5.4.2	Jihovýchodní tábor.....	88
5.4.3	Východní tábor	88
6	Dispoziční a typologické souvislosti	90
7	Závěr	97
8	Seznam použitých zkratk.....	99
9	Prameny a Literatura	100
9.1	Prameny	100
9.2	Nepublikované průzkumy	100
9.3	Pamětní kniha.....	101
9.4	Literatura.....	101
10	Přílohy	Ошибка! Закладка не определена.

1 Úvod

Hrad Cornštej má jistě své kouzlo a svojí polohou v romanticky laděné krajině Podyjí láká mnoho návštěvníků. Jeho nezabezpečený stav však měl za následek stále rychlejší rozpad a proto, že se jedná vcelku o zachovalý hrad, ze kterého se dá doposud vyčíst mnoho užitečného, projevila o jeho záchranu zájem také odborná veřejnost. Při plánování rekonstrukcí vznikl dostatek podkladů k dalšímu průzkumu památky. Velkou škodou způsobenou při rekonstrukci je betonové zalití dvou třetin hradu. Tato úprava však v zásadě neznemožnila poznání důležitých prvků potřebných pro dispoziční charakteristiku hradu. I přes rekonstrukci se nám zachovalo spoustu prvků ukazujících jak běžný život na hradě tak i rozdílné opevňovací tendence. Každá doba má své charakteristické prvky, kterými se v architektuře odlišuje od dob předchozích a následujících. Vše se pak propojuje v jeden pozoruhodný celek, takže při letmém pohledu již není možné poznat, který prvek přiřadit ke kterému. Proto jsem si zvolil za cíl nejdříve důkladně popsat jednotlivé části hradu, aby je bylo možné zařadit do různých etap a architektonických souvislostí. Snažil jsem se částečně podle popsaných pramenů a částečně vlastním pozorováním dojít k pochopení funkčnosti jednotlivých částí.

Cornštejn jsem si vybral pro částečnou znalost místního prostředí ale také, a to především proto, že nabízí značnou škálu nejrozumnějších fortifikačních prvků a to jak typických pro české prostředí tak i zcela raritních, jako jsou třeba obě štítové zdi. Hrad je velmi zajímavý i z pohledu postupného narůstání jednotlivých částí, je tu přítomno raně gotické jádro, dále byl hrad doplněn o typickou dvoupalcovou dispozici z doby lucemburské, severní předhradí se snaží reagovat na architektonický vývoj bezprostředně po husitských válkách a jižní vysunuté opevnění zase na stále se zdokonalující dělostřeleckou techniku v dobách Jagellonských.

Mým cílem tedy také je rozčlenit jednotlivé fortifikační prvky a poukázat na jejich místo v tehdejší fortifikační architektuře.

2 O stavu bádání

Nejstaršími články o hradu Cornštejn, pomineme-li pouhé zmínky obecně zaměřených historických pracích a zaznamenané pověsti, nalezneme v německy psaných publikacích zaměřených na topografii Moravy.

Nejstarší topografií věnující se v krátkém článku speciálně Cornštejnu je *Topographie vom Markgrafschaft Mähren* od historiografa a topografa Schwoye z roku 1794.¹ Cornštejn je uveden ve třetím díle věnujícím se Znojenskému a Jihlavskému kraji. Text krátce udává polohu hradu, popisuje všechny důležité historické události a převody majetku, které správně datuje, více se pouze pozastavuje nad Hynkovou vzpourou. Už jeho článek uvádí spolu s německým názvem i český, tedy Chraštany. Hrad datuje do 11. století v souvyslosti s pověstí o knížeti Břetislavovi. Dále se zmiňuje jako jediný z autorů o Rakouském vévodovi Fridrichovi, který prý tento pohraniční kraj vlastnil, než jej prodal Janu Lucemburskému. Dále udává jako vlastníky Lichtenburky a popisuje Hynkovu vzpouru a nabytí hradu do vlastnictví Krajířů. Zmiňuje předání Cornštejna v dědictví od krále Vladislava v roce 1510 Leopoldu Krajířovi i zpětnou Lichtenburskou koupi. Hrad měl být opevněn při tureckém ohrožení, a že k tomu již nedošlo. V roce 1582 uvádí jako vlastníka Jana Wolfa ze Švarcenavy, čímž je článek uzavřen.

Další důležitou Topografií psanou německy je *Die Markgrafschaft Mähren* od moravského historika a rajhradského benediktýnského Řehoře Wolného z roku 1836.² Ve třetím svazku věnovaném Znojenskému kraji je článek o hradu Cornštejn, který se neobvykle zajímá také o dochovaný stav památky. Text popisuje polohu, k níž připojuje jednoduchou charakteristiku reliéfu hradního ostrohu. Zmiňuje název místa Hradiště nebo také Citadelu, tedy správně předsunutou baštu nad hradem. Jednoduše se snaží charakterizovat dispozici hradu, když uvádí dvojité šnekovitě stočené hradby. V podstatě vůbec se nevěnuje historii hradu, zato je pro něj důležitý stav zachování a popis podoby hradu. Zmiňuje se o klenbách ve sklepení, o pevném vázání zdiva a o vysokých komínech, které tu tehdy ještě stály. Uvádí studnu a zbytky dělových bašt, u kterých si všímá toho, že musejí být z mladší etapy výstavby než jádro, což je v podstatě první pokus o rozdělení hradu na stavební etapy. V závěru se zmiňuje i o kostele Nejsvětější Trojice pod hradem.

Okrajová zmínka je v krátkém článku publikace *Letem českým světem* od Josefa Richarda Wilímka z roku 1898,³ která je již v češtině. Publikace je zaměřená fotodokumentačně a nám se jejím prostřednictvím dostává do rukou jedna z nejstarších fotografií Cornštejna. Je vidět původní stav, třeba ještě s celou štítovou zdí. Krátký článek pod fotografií je psaný Bedřichem Bernauem, zmiňuje především (oproti dobovým údajům o královském založení hradu) domněnku o vystavění hradu Rajmundem z Lichtenburka po roce 1307 a uvádí první písemný doklad v roce 1342. Dále už jen popisuje příběh o Hynkově vzpouře.

¹ SCHWOY 1794, 266-267.

² WOLNY 1836, 562-563.

³ BERNAU 1898, 280.

Třetí německy psanou topografií, encyklopedickým soupisem památek Moravy je Markgrafschaft Mähren in Kunstgeschichtlicher Beziehung od architekta Augusta Prokopa z roku 1904.⁴ Dílo je napsáno ve dvou svazcích o čtyřech dílech. Psáno latinkou a je celkem bohatě prokládáno plánky dispozic, nákresy a fotografiemi jednotlivých staveb. Druhý díl obsahuje i popis hradu Cornštejn. Článek o Cornštejně je krátký, ale oproti starším textům poměrně bohatý na důležité informace. První část textu se zaměřuje na popis objektu, další popisuje jeho historii. Ze začátku je popsána poloha a reliéf. Velmi důležité je, autorovo upozornění na to, že hrad stával na regionální komunikaci, kterou strategicky blokoval. Autor popisuje jednotlivé části hradu, přičemž postupuje podle vstupní cesty. Vyjmenovává šíjovou předsunutou baštu, šest bran, jednotlivá podhradí a jádro se dvěma paláci. První z autorů udává přesné rozměry hradu v metrech. Správně datuje stavbu do začátku 14. století a uvádí dataci prvních psaných záznamů, jednotlivé vlastníky hradu, Hynkovu vzpouru, vyvázání hradu z léna a uvedení hradu jako zpustlého roku 1612. Text je doplněn fotografií a plánkem dispozice.

První česky psaná moravská vlastivěda zahrnující v sobě i článek o Cornštejně je Vlastivěda moravská: Místopis Moravy od Františka Peřinky z roku 1916.⁵ Článek se nachází v 6. díle věnovaném Znojemskému kraji. Je korektně historicky zaměřen a uvádí důležitá data z archivních pramenů. Prvně kriticky odsuzuje jméno Chrást'any jako uměle vytvořené, dále se také kriticky staví k údaji, kde podle pověsti hrad stál již roku 1099 a uvádí první zmínku 1342, následně uvádí krátkou sérii několika archivně ověřených historických údajů, které cituje přímo v textu. Zajímavostí je i první zmínka o kapli Nejsv. Trojce pod hradem z roku 1403. Krom těchto historicky ověřených údajů uvádí, že se poblíž hradu nalézají staré zbraně, nebo že místní obyvatelé hrad neukázněně rozebírají. Publikace obsahuje také jednu fotografii, která odkazuje na původní stav někdy z přelomu 19. a 20. století.

Vlastivědně až turisticky je zaměřena útlá publikace od Jana Domínka, Průvodce Podyjím z roku 1923.⁶ Je psaná velice obrazotvorně a autor se snaží při popisování míst využívat své představivosti k doplnění romantického obrazu. Také se nebojí hojně a do detailů líčit příběhy z legend provázaných s Cornštejnem. Přesto nelze autorovi upřít, že v úvodní fázi textu podává první detailnější stavební popis hradu, v němž například zmiňuje počet bran, studně, oba paláce, hladomornu a nezapomíná ani na baštu před hradem. Popisuje historii hradu a jmenuje významnější vlastníky, především ale uvádí první zmínku až z roku 1343. Hrad byl vystavěn někdy před tímto datem a určitě tomu nebylo v 11. století, jak uvádí legenda. Text je zakončen povídáním o kapli Nejsv. Trojice. Článek je doplněn o fotografii, na které je již, oproti starším fotografiím, patrná vypadlá část štítové zdi.

V období první republiky také vznikla encyklopedické práce obsahující články k rodům vlastním Cornštejn. Jedná se o publikaci Staromoravští rodové od Josefa Pilnáčka z roku 1930.⁷ Důležitou součástí práce je krátký seznam literatury a to ke každému rodu zvlášť.

⁴ PROKOP 1904, 385-386.

⁵ PEŘINKA 1906, 106-109.

⁶ DOMÍNEK 1923, 34-41.

⁷ PILNÁČEK 1972, 358-359, 419.

V tradici moravských topografií pokračuje Ladislav Hosák publikací Historický místopis země Moravskoslezské z roku 1938.⁸ Autor v ní podává rozbor vlastníků a množství majetku jednotlivých panství v průběhu historie. Cornštejn spadá pod panství Bítovské a samostatně je popsán pouze v krátkém odstavci (přidruženém k tomuto textu). Článek vypovídá o první zmínce o Cornštejně z roku 1343 a uvádí, že dále se Bítovské panství rozdělilo na mnoho dílů mezi různé příbuzné z rodiny Lichtenburků, které nelze přesněji vymezit. U Cornštejnu jsou ale vyjmenováni všichni vlastníci s daty držby a zmíněny zaznamenané převody majetku. Text je čerpán především z archivních pramenů, které jsou hojně citovány.

O tom že staré tendence brát pověsti jako historická fakta nevymizeli tak rychle svědčí vlastivědná a populárně historická příručka Z dějin podyjských hradů napsaná v roce 1949 Václavem Jašou.⁹ V práci je zmíněn na dvou stránkách také Cornštejn. Publikace obsahuje živější romantické obraty. Bohužel ale znovu prohlašuje Cornštejn za starodávné sídlo z 11. století a popisuje jej jako hrad zeměpanský. Text se zabývá pouze historií panství, popisuje příběhy jednotlivých vlastníků, přičemž se déle pozastavuje nad samotným dobýváním hradu roku 1464 a rozpory mezi Krajíři na Cornštejně a Lichtenburky na Bítově, přičemž detailně popisuje jednotlivé události, které jsou archivně doloženy, avšak necituje je.

Další etapa bádání o Cornštejnu ale také o hradech na našem území obecně je spjata především s přední českou kastelloložkou Dobroslavou Menclovou. Stavebních prvků z husitského a pohusitského období na Cornštejně si všímá její článek s názvem „Vliv husitských válek na pozdně gotickou hradní architekturu“ uvedený v periodiku Umění IX. díl z roku 1961.¹⁰ Autorka si všímá předsunutého opevnění. Jak na protilehlé výšině „Na Baště“, tak i opevnění na šíjovém pahorku a pod ním, nacházejícím se na jih od jádra hradu. Autorka především zmiňuje posunutí obrané linie daleko před původní příkop záběrem části sedla ostrožny a zabezpečení přístupové cesty. Popisuje okrouhlou dělovou baštu a britovou štítovou zeď postavenou nepříтели v tyl. Dále se pozastavuje nad souběžně datovanou kamennou věží v předsunutém opevnění. Autorka uvádí tyto fortifikace ve vzájemné souvislosti spolu s rozvinutým dobovým trendem předsunutých opevnění. Text obsahuje spoustu obrazového materiálu a obsáhlý seznam literatury.

Nejvíce pozornosti se při Cornštejnu rozvířilo v šedesátých a sedmdesátých letech, kdy se vypracovali projekty na jeho rekonstrukci a využití pro turistickou rekreaci, původní velkolepější plány z poloviny šedesátých let ale museli ustoupit, přesto se z nich zachovalo mnoho plánů, zaměření, průzkumů a především třicetistránková stavebně historická analýza hradu od Dobroslavy Menclové z roku 1964,¹¹ o něco úsporněji psal svůj stavební popis také jejím manžel Václav Mencl roku 1970.¹² Bohužel oba články mají, až na několik málo informací v podstatě totožný obsah a někdy i formulaci vět. O něco obsáhlejší je tedy práce od Menclové. Menclová se soustředila pouze na stavební popis. V posledních pěti stránkách je pak ještě připsána koncepce památkových úprav hradu, v níž je popis plánované rekonstrukce s doporučenými postupy. Text je poměrně podrobný, navíc zde autorka objasňuje své

⁸ HOSÁK 1968, 59-67.

⁹ JAŠA 1949, 42-45.

¹⁰ MENCLOVÁ 1961, 433- 471.

¹¹ MENCLOVÁ 1965

¹² MENCL 1970

myšlenky k původní podobě a důvody své datace. Velmi cenné je občasné uvádění analogií k některým hradním prvkům z prostředí Moravy i Čech. U důležitých prvků vyzdvihuje jejich kvalitu, důležitost a funkční opodstatnění. Velmi přínosné je, že práce uvádí některé informace k částem stavby, které dnes již nestojí a jsou těžko zrekonstruovatelné. Práce je velmi důležitým pramenem pro poznání stavební historie hradu jednak snad proto, že autorka je kunsthistoricky zaměřená kasteloložka s bohatými znalostmi, dále pak jistě proto, že se jedná o první velký stavebně historický rozbor, dodnes snad svým obsahem nepřekonaný.

Václav Mencl tedy psal ve velmi obdobném duchu, text je však stručnější a neuvádí analogie k jednotlivým prvkům. V práci jsou však ještě zmíněny krátké kapitoly k historii hradu a popis etap, určité mínus je, že neuvádí literaturu či prameny pouze odkazuje na Hosákův historický místopis země Moravskoslezské.

První monografií hradu je malá osmi stránková brožura od Dobroslavy Menclové z roku 1964.¹³ Publikace spadá do, autorkou věnovaných řad drobných prací, hradů z Čech i Moravy. Autorka se zde zaměřuje přímo na historicko-umělecký kontext. Její monografie o Cornštejně se věnuje postupnému popisu hradu podle základních etap výstavby. Toto základní rozčlenění je v podstatě shodné s pozdějším Kacetlovým. Občas také objasňuje historické souvislosti, které vedly k novým představám, zvláště pak souvislosti kolem obléhání z r. 1464. Menclová píše o počáteční dispozici s palácem a protilehlou hranolovou věží. Výstavbu nového paláce klade až do doby po husitských válkách. Hrad postupně přebírá iniciativu k aktivní obraně tím, že staví své předem připravené opevnění, k čemuž zmiňuje pár analogií z českého prostředí.

Prvním obsáhlejším dílem ke studiu Bítovských z Lichtenburka je článek od Ladislava Hosáka Páni z Lichtenburka, na Cornštejně a Vranově, který vyšel v periodiku Jižní Morava roku 1968.¹⁴ I když jeho text může chvílemi připomínat holý výčet jmen a faktů, je zde uvedeno mnoho záznamů, které už v jiné literatuře nenajdeme, například ve stručnosti je tu vypisován majetek jednotlivých členů rodu. Velkým kladem je také seznam pramenů, ze kterých vycházel. Vůči publikaci se později velmi vymezuje Jan Urban, který uvádí dosti odlišný rodokmen.

Na začátku sedmdesátých let, jak již bylo řečeno, vznikl nový projekt, který měl v plánu rekonstrukci a dostavbu hradu. Zásah byl proveden velice necitlivě, na druhou stranu je z této akce přístupné množství materiálů. Jedná se o zaměřovací mapy, plány, nárysy, průsečíky a řezy jednotlivými stavbami a zdmi na hradě. Je tu velmi dobře ukázáno, co bylo přistavěno a jaký byl původní stav. Pro tuto práci pak byl nejdůležitějším počinem soupis stavebně - historického průzkumu provedeného v roce 1972 pány Dobroslavem Líbalem zodpovědným vedoucím úkolu, Josefem Hyzlerem, který provedl samotný stavebně - historický popis a Janem Eliášem, který udělal přehled historických dat, pramenů, dokumentace a literatury.¹⁵ Tento průzkum je tedy značně kompletní a není možné ho při studiu hradu opomenout. Zpráva z průzkumu je rozdělena na dvě části. V první je průvodní dokument cenný hlavně z historického hlediska. Jako první je v něm vylíčena historie hradu. Dále následuje přehled dosavadních ochranných opatření, co se s hradem dělo během posledního století, jak zájem veřejnosti klesal a stoupal, jaké byly plány, projekty a jaká realita. Velmi důležitý je seznam pramenů k historii hradu a panství. Studie také obsahuje tři ikonografie,

¹³ MENCLOVÁ 1964

¹⁴ HOSÁK 1968, 59-67.

¹⁵ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972

bohatou fotodokumentací původního stavu hradu a plány stavby. Nepostradatelný je seznam literatury, zahrnující ještě starší vlastivědné publikace. Druhý díl je věnován zcela stavebnímu popisu. Nejprve jsou popsány jednotlivé objekty v hradě, přičemž nezapomíná ani na předsunutá opevnění. Zvlášť se věnuje stavebnímu vývoji, kde hlavně popisuje materiál použitý na stavbě a pak popisuje dispozici hradu, jednak v širším přírodním prostoru, ale hlavně jednotlivé části podle postupných etap výstavby. Shoduje se s Menclovou, která je popisnější. V krátké kapitole zmiňuje významné architektonické detaily hradu a v zakončení přechází k praktické části, ve které ukazuje nynější technický stav. Směrnice pro stabilizaci zdiva, vyjmenovává hlavní havarijní závady, které je potřeba řešit. Svojí komplexností a všestranností je tato práce velmi přínosná.

V posledních desetiletích bylo napsáno mnoho encyklopedických děl o hradech. Pozornosti se dostalo také soupisům uměleckých památek. V některých těchto publikacích je věnováno i pár stránek hradu Cornštejn. Množství informací a obsáhlost textů se mnohdy až viditelně podobá, někde je shrnuto podstatné minimum, jinde se snaží jít popis trochu dál, přelomově se nové informace ale v těchto typech publikací téměř nenacházejí.

První významnější encyklopedickou řadou, ve které je Cornštejn zmíněn jsou Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku napsaný kolektivem, pod vedením Ladislava Hosáka v roce 1981.¹⁶ Cornštejn je uveden v 1. svazku nesoucí podnázev Jižní Morava. Text se vyrovnaně věnuje historii majitelů a etapám výstavby, navíc je zde zmínka o vlastnictví okolních vsí. Text také zmiňuje pár nepřesností, píše o královském založení hradu. Ztotožňuje chybně tábor obléhatelů z roku 1464 s předsunutou baštou a neuvádí vrácení hradu pod Lichtenburky, přestože uvádí výstavbu při tureckém nebezpečí roku 1542, která se podle jiných autorů prováděla za lichtenburského držení. Z historie popisuje ještě spor s pány z Hradce a dosti se věnuje Hynkově vzpouře. Architektonickou zajímavostí je severní věž jako protiváha jižního paláce. Přizpůsobení starého paláce k obývání ve třetí čtvrtině 14. stol. a vylepšení gotických ostění oken a dveří. Nový palác datuje do období po husitských válkách. Článek je zpestřen fotografií hradu před rekonstrukcí a vyobrazením Heberovy rytiny z roku 1848.

Velmi užitečným materiálem k posouzení obléhacích táborů v blízkosti hradu a předsunutého hradního opevnění na baště je článek od Zdeňka Meřinského a Miroslava Plačka, Terénní pozůstatky fortifikačních systémů v předpolí hradu Cornštejn z roku 1991,¹⁷ vyšlý v periodiku *Castellologia Bohemica*. Článek pojednává o povrchovém průzkumu terénu provedeném autory. Text je pak postupným popisem severozápadního a jihovýchodního obléhacího tábora a opevnění na baště. S údaji o velikostech objektů, jejich částí, nadmořské výšce, vzdálenostech mezi jednotlivými objekty a hradem a možném množství vojska. Také jsou zde vedeny omezené rekonstrukční úvahy o podobě objektů a popis možné strategické účinnosti. Text se dosti pozastavuje nad historickými souvislostmi. Jednak přemýšlí nad datováním možného husitského obležení, tuto otázku ale přesněji nezodpoví a pouze vymezí na léta 1422-1441. Pak také značně popisuje průběh Hynkovy vzpoury v roce 1464. Na konci článku jsou uvedeny příbuzné analogie. Text je bohatě doplněn plány, fotografiemi i soupisem

¹⁶ HOSÁK 1981, 77-79.

¹⁷ MEŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 161-176.

pramenů a literatury, která je také citována v textu. Práce je napsána střízlivě, popisně, je věcná a nepouští se do nepodložených konstrukcí, kladem je také pečlivě zpracovaná literatura.

Tématice pozdně středověkých opevněných sídel se věnuje také článek s názvem Vývoj hradní architektury na Moravě a ve Slezsku od Husitských válek do první třetiny 16. století od Zdeňka Měřinského a Miroslava Plačka z roku 1991.¹⁸ Vyšel v periodiku *Archaeologia historica* v 16. dílu. Článek uvádí obdobné informace jako text od Menclové z roku 1961, pouze je stručnější. V souvislosti s Cornštejnem zmiňuje drobné hranolové bašty v předhradí, ke kterým uvádí analogie. Autoři článku objasňují vznik prvku vlivem městských opevnění lucemburské doby. Dále se v souvislosti s předsunutým opevněním, věnují i Cornštejnským externím baštám. Předsunutá opevnění tu obecně dělí na dva druhy v souvislosti k vazbě na hrad, přičemž zároveň uvádí příklady a analogie. Text se snaží obecně přiblížit především tehdejší tendence hradního stavitelství a to ve vazbě na kulturně historické souvislosti této nepokojné doby. V článku nechybí ani soupis literatury a obrazový aparát.

Prvním systematickým soupisem památek na Moravě jsou Umělecké památky Moravy a Slezska od Bohumila Samka, zatím pouze ve dvou svazcích ze zamýšlených čtyř. Hned v prvním svazku z roku 1994¹⁹ se nachází článek o Bítově, zahrnující také ke konci krátké pojednání o hradu Cornštejn. Styl textu je značně heslovitý, jakoby bez kontextu a velmi omezený s minimem historických souvislostí. Navíc je nutno dodat, že v některých informacích nepřesný. Píše přehmatem například o neexistujícím rodě Jankovských z Lichtenburka. Dále zaznamenává nepřesné datum koupi Cornštejna Lichtenburky, které umísťuje do roku 1523. Odlišně od jiných autorů řadí stavbu jižního předhradí se štítovou zdí do období po tomto prodeji a budování severního předhradí klade až do roku 1542. V neposlední řadě popisuje obvodovou zeď jádra hradu jako plášťovou.

V roce 1999 se konala souběžně v Olomouci, Brně a Opavě výstava s názvem Od gotiky k renesanci, výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550. Výstava byla zaměřená na celkový odkaz hmotného dědictví té doby. K této velmi rozsáhlé a úspěšné výstavní akci vznikla třídílná publikace. Druhý díl věnovaný jižní Moravě a editorovaný Kaliopi Chamonikolou v sobě obsahuje i článek věnovaný hradu Cornštejn.²⁰ Text článku je příjemně tematicky vyvážený. Nezabíhá příliš do historie, pouze uvádí základní fakta spojená s majiteli hradu. Článek obsahuje několik zajímavých typologických upřesnění, jako je informace o zařazení nového paláce do pozdní produkce doby Václava IV. především umístěním nad vchodem. Prolomení velkých oken v tomto směru, zmiňuje také těleso schodiště, u kterého vysvětluje, že takových se užívalo hluboko do 16. století, kdy se pak staly součástí paláce. Ukazuje na obléhací tábory jako předzvěst systematického obléhání. Upozorňuje na netradičně technické řešení okénka v nice cisterny. Do rozporu s ostatními autory se dostává, když datuje kapli až do první poloviny 16. stol. V ostatních etapových datacích se shoduje. K textu je připojena fotografie, kresba od Šimečka a Plán hradu se stavebními etapami. Nechybí ani uvedení základní literatury.

¹⁸ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1988, 217-249.

¹⁹ SAMEK 1994, 61-62.

²⁰ CHAMONIKOLA 1999, 158.

Dobrou pomůckou k poznání hradních dispozičních typologií i vývoje jednotlivých skladebních prvků hradu je Publikace s názvem Středověké hrady v Čechách a na Moravě od autorů Tomáše Durdíka a Pavla Boliny z roku 2001.²¹ Kniha se nevěnuje jednotlivým hradům zvlášť, ale pouze jednotlivým prvkům v kontextu vývojových proudů hradního stavitelství na našem území. V textu je několikrát v zajímavých souvislostech zmíněn i Cornštejn. Při přiblížení jednotlivých složek hradu se text věnuje také palácům a kapli na Cornštejnu a zmiňuje zachovalé táflování nového paláce. Text si všímá i představených opevnění, které typologicky rozčleňuje a uvádí i Cornštejnské bašty, přičemž zmiňuje jejich dělostřeleckou funkci. Velkou zajímavostí je řazení Cornštejnu k typům hradů s plášťovou zdí, (v pravidelné dispoziční), které uvádí v publikaci vícekrát. Toto zařazení je však v odborné literatuře víceméně ojedinělé. Mimo typologického upřesnění však, ale text uvádí Cornštejn také mezi hrady dispoziční s palácem jako hlavní obytnou i obranou stavbou a k doplněné dvoupalcové dispoziční, což jsou nezpochybnitelná tvrzení. Text je značně užitečný při analogickém porovnávání jednotlivých hradů a ve vývojovém proudu. Je zde popsán vývoj jednotlivých prvků hradní architektury, což z publikace dělá odbornou učebnici sloužící k poznání hradního zařízení obecně. Velkým plusem je značný seznam obecně kastelologické literatury nebo značné množství obrazového materiálu včetně rekonstrukcí, map, rytin nebo barevných fotografií.

Rodu Lichtenburků byla věnována obsáhlá publikace od Jana Urbana z roku 2003 s názvem Lichtenburkové, vzestupy a pády jednoho panského rodu,²² avšak větev Bítovských z Lichtenburka je věnována pouze šestá kapitola s názvem Rajmundovo plémě o rozsahu deseti stránek. V článku je několikrát uvedena důležitost rodu a jeho podíl v českých dějinách, opomenut není ani úzký vztah k Rakousku. Následuje výpis jednotlivých členů rodu a jejich angažovanost na politické scéně i vztah k rodině. Za zmínku zde autorovi stálo uvést také jejich prudkou a svárliou povahu. Podle možností je nastíněna velikost panství, údaje jsou ale až z roku 1498. Především je třeba zmínit se o části textu věnované Cornštejnu s krátkým stavebním rozbohem. Autor se dále snaží najít cestu mezi nepřehledností v osobách rodu na přelomu 14. a 15. století a kriticky se vymezuje vůči dřívějším údajům od Ladislava Hosáka. Při následné rezignaci na přesnější zařazení jednotlivých členů rodu autor ukazuje bojovnou stránku Bítovských z Lichtenburka a jejich angažovanost v nejrůznějších konfliktech konce 14. a v 15. století. Dále se zde popisuje rozdělení rodu na větve Vranovskou a Cornštejnskou, Hynkovu vzpouru proti Králi Jiřímu, konfiskace Cornštejna i jeho znovunabytí, které autor klade do roku 1523. Článek je rychle ukončen pojednáním o úpadku rodu a jeho vymření. Celý text je pojednán velmi stručně, ke konkrétnějšímu výpisu osob na počátečních stranách následuje spádná sumarizace o osudu rodu, aniž by bylo něco více zmíněno o vlastnících hradu Cornštejn. Autor se při tom musel spolehnout na nesourodé údaje o majetkových poměrech, titulech a kusých zprávách o angažovanosti členů rodu v politice a na bojištích.

Dosud nejkomplexnější práce o Cornštejně sepsal Jiří Kacetyl. Napsal celkem tři publikace, v letech 2000, 2004 a 2011.²³ Nesou se v podobném duchu, pouze novější jsou vždy doplněné o nové poznatky nebo pohledy. Jeho výklad je určen především turistům a laickým zájemcům. Proto velmi poutavým jazykem vysvětluje historické

²¹ BOLINA/DURDÍK 2001

²² URBAN 2003

²³ KACETL 2000; KACETL 2004a; KACETL 2011

souvislosti i jednotlivé příběhy hradních pánů a přitom používá srozumitelnou a dobově přijatelnou řeč. Vystihuje značné množství různých faktů, zaznamenává některé zcela nové poznatky, vyvrácené a doplněné informace. Autor pracuje pro moravské muzeum ve Znojmě, které hrad zpřístupňuje. On sám se o objekt zajímá již dlouhodobě, stejně tak jako o místní regionální historii. Autor pojednává o Cornštejně velmi komplexně, i když jeho těžiště je pořád historie. Text publikací je jednotný. Popisuje různorodé informace, příběhy majitelů panství, širší politiku, nebo popis jednotlivých stavebních etap, které jsou jeho nutnou součástí. Tyto exkurze do úseků výstavby hradu jsou dány do kontextu s historickým vývojem. Tedy s mocí majitelů nebo s hrozbami zvenčí. Popis každé etapy také většinou provází rekonstrukční malba hradu od Romana Fily. V textu se prolíná kontext politický, kulturní, ekonomický, topografický a autor zmiňuje i lidský faktor, povahu lidí. Mluví o vztazích s panovníky i mezi příbuznými, o širší i domácí politice. Snaží se přiblížit strategické myšlení tehdejší doby a přemýšlet realisticky, po ekonomické stránce, v geografických souvislostech nebo třeba i v popisu vývoje stavby hradu. Popisuje stavební materiál a přibližný způsob stavby. Na začátku publikací je navíc přiblížena historie regionu a místa před stavbou Cornštejna. Závěrem pak připomenuta historie soudobá, což zahrnuje majetkové poměry, projekty na obnovu a vztah místních i turistů k místu. Kniha jsou také výrazně doplněny o průvodní materiál, což zahrnuje mapy, fotografie, dnešní i historické, historicky cenné rytiny, malby nebo rodokmeny rodů majitelů. Přínosným dílem po stavebně historické stránce byl jeho druhý díl z roku 2004, ve kterém připojuje poměrně obsáhlý stavební popis hradu. Jednotlivé stavby jsou pojednány zvlášť. Zmiňuje i řadu svých vlastních poznatků, jednak z drobných průzkumů, kterých se sám účastnil nebo z vlastních úvah a to i fakty, které dříve nebyly vůbec zpracovány. Tento díl obsahuje také obsáhlý soupis literatury. Bohužel u dalších dvou dílů literatura zcela chybí. Nevýhodou je jistě i absence odkazů na archivní prameny. Přesto jsou tyto práce zatím jediným novějším celistvějším dílem o hradu Cornštej.

Pro oblast Moravy je nejvýznamnějším encyklopedickým dílem v oblasti kastelologie Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí od Miroslava Plačka z roku 2007, s dodatky, které vyšly 2011.²⁴ V encyklopedii je i článek o Cornštejně. Autor například objasňuje dřívější tvrzení o založení hradu králem a zdůrazňuje, že hrad byl založen Lichtenburky. Pak popisuje postupný vývoj hradu, který se shoduje s jinými dnešními autory. Mlčí o štítové zdi, ale zmiňuje úlohu paláce clonit nádvoří před palbou. Mlčí o možné severní věži/bergfritu a vyzdvihuje výpovědní hodnotu nového paláce, který datuje po roce 1420. Krátce popisuje události roku 1464, kde upozorňuje na počátky systematického způsobu obléhání. Ke konci zmiňuje pozdní historii hradu a v závěru se staví kriticky k necitlivé památkové obnově. Důležitým kladem je i krátký seznam literatury.

Ve zmíněné publikaci je v úvodních kapitolách velmi podnětný článek o vývoji hradní architektury na Moravě a ve Slezsku,²⁵ v němž se autor v několika souvislostech zmiňuje o Cornštejnu. Poprvé řadí jádro hradu k redukované podobě dvoupalcové dispozice, následně se zmiňuje i o pravoúhlých baštách severního předhradí, které datuje po polovině 15. stol. Uvádí Cornštejnská předsunutá opevnění, která dělí spolu s ostatními analogiemi do dvou skupin podle míry propojení s vlastním hradem a datuje obě shodně do počátku 16. stol. Následně ještě zmiňuje pozůstatky obléhacího opevnění jako jedny ze zachovánejších na zkoumaném území a zajímá ho oddělení velitelských

²⁴ PLAČEK 2007a, 159-161; PLAČEK 2007b, 19-20.

²⁵ PLAČEK 2007a, 22-66.

částí od tábořišť řadového vojska. Článek je důležitý především z hlediska zařazení Cornštejna do kontextu vývoje hradní architektury na Moravě. Což souvisí s uvedením mnoha analogií a časovým vymezením jednotlivých hradních částí s vývojovými proudy soudobé produkce. Článek také doplňuje kresebné rekonstrukce a fotografie. V závěru autor odkazuje k další obecně kastelologické literatuře.

Zajímavou encyklopedickou řadou o hradech různých regionů je práce s názvem *Copuli Lapidum* čili hromady kamení od Pavla Šimečka z roku 2008.²⁶ Její třetí díl se zabývá hrady a hrádky v povodí Dyje a Jevišovky. Což předpokládá i článek o Cornštejně, ten je pouze krátký. Věnuje se poloze hradu a velmi stručně popisuje jednotlivé etapy přestaveb, které zkracuje na pouhé tři základní fáze. Až na pár detailů vypouští historické souvislosti. Vzhledem ke stručnému popisu hradu se poměrně zabývá obléháním a předsunutou baštou. Husitské obléhání datuje do roku 1432. Zmiňuje se o obléhacích táborech z roku 1464 a popisuje předsunuté opevnění, píše o okrouhlé baště se střeleckým srubem. Krátce zaznamenává, že po dobývání byla bašta představována, ale nebyla dokončena. Přes velkou stručnost v textu jsou velkým přínosem Šimečkovy kresby. Ve kterých vlastně ukazuje to, co nenapsal do textu, tedy detailnější popis jednotlivých etap. Čtyři kresby jsou rozdělené podle etap a do obrázků je zakomponována i podoba předsunuté bašty.

Obsáhlou popularizační encyklopedii s názvem *Hrady, zámky a tvrze na Moravě a ve Slezsku* napsal v roce 2008 Vladimír Brych.²⁷ V textu o Cornštejně jsou vymezeny větší úseky stavebního popisu a několik návazných úseků s historickým kontextem. V historii reflektuje například i osobu Raimunda jako možného zakladatele hradu nebo Jan z Lichtenburka a jeho spor s císařem. Stavební popis je vcelku dosti podrobný. Především oproti podobným encyklopedickým dílům. Důležitá je zmínka o štítové zdi při starém paláci. U tohoto paláce uvádí dvě patra valených sklepů, což je mezi ostatními autory ojedinělý údaj. Zmiňuje cisternu a její technické možnosti. Výstavbu nového paláce a severního předhradí datuje do období vlastnictví hradu Janem z Lichtenburka, ale spíše se kloní k tomu, že větší část byla vybudována až po husitských válkách. Přidává údaj o taflování okenních špalet nového paláce. Husitský útok klade do roku 1422, v této souvislosti zmiňuje i předsunuté opevnění na baště s obydlím opatřeným kachlovými kamny. Schodišťový přístavek a kapli pak datuje až do počátku 16. století a u kaple zmiňuje kružbové okno. Text je hojně prokládaný fotografiemi a obrazy. Samotná kniha je velmi přitažlivě zpracována, ale neuvádí vůbec žádné zdroje ani literaturu.

Vyčerpávající dílo o Krajířech napsala Stanislava Nováková v roce 2010 s názvem *Krajířové z Krajku s podtitulem z Korutan do zemí České koruny*.²⁸ V knize popisuje rakouské kořeny rodu i jejich vazby na české království, usazení se na jižním pomezí Čech a Moravy, nejdříve na Frejštejně a později na Landštejně. Více se rozepisuje o osobě Wolfganga, jenž se stal zakladatelem zdejší větve rodu. Popisuje jeho osobu, úzký vztah k českým panovníkům a jeho majetkovou politiku. Cornštejn se v knize objevuje při vzpouře Hynka z Lichtenburka a převedení pod majetek Krajířů. Velmi důležitou částí textu je zpráva o dělbě majetku mezi Wolfgangovi čtyři syny, z nichž dva Lipolt a Jindřich získali Dačice a Cornštejn, který si vybrali za své sídlo. Je zde především uveden podrobný výčet vesnic přidružených k tomuto panství. V následující

²⁶ ŠIMEŠEK 2008, 32-34.

²⁷ BRYCH 2008, 128-133.

²⁸ NOVÁKOVÁ 2010, 10-55.

kapitole autorka popisuje postavení Lipolta jako nejvyššího sudího na Moravě a územní spory s Lichtenburky na Bítově. Poté zmiňuje Jindřicha jako zastávce Jednoty Bratrské a jeho přesídlení do Dačic. Důležitým zaznamenaným údajem v publikaci je datace prodeje Cornštejna zpět Lichtenburkům, kterou autorka podle konstrukce se jmenným predikátem v dochovaných listinách upřesňuje mezi roky 1528-1531. Kniha pak dále popisuje osudy rozvětveného rodu, které už nemají s Cornštejnem nic společného. Text je psán velmi poutavě v souvislostech s dějinami státu i životní situací členů rodu v uváděné době. Důležitost textu je dána také provázaností rodu se zdejším regionem na pomezí Čech, Moravy a Rakouska.

3 Historie hradu Cornštejn

Historie hradu Cornštejn je spjatá především s panskými rody Bítovských z Lichtenburka a Krajířů z Krajku. Oba patřily k váženým šlechtickým rodům království, jejich členové se často vyskytovali po boku panovníka nebo na důležitých postech v zemském soudu, oba rody měly blízko k Rakousku a oba hluboce zasáhly do dění v regionu jihozápadní Moravy. Právě finanční možnosti a prestiž, kterou si oba rody snažily udržovat, přispěla ke snaze o zvelebování sídla jejich panství. Je však třeba připomenout, že hlavními sídly obou rodů byly blízké hrady Bítov a Landštejn, na Cornštejně však sídlila vždy jedna větev rodu, mnohdy zásluhami svých členů významnější, nežli větve obsazující rodové sídlo. Signifikantní, pro dobu 16. století bylo, že Krajířové nakonec dali přednost svým městským sídlům a Lichtenburkové rodovému Bítovu.

3.1 Název hradu

Název hradu Cornštejn pochází z německých slov Zorn, což je hněv, a Stein, znamená kámen či v přeneseném významu skála. Celý název tedy kámen nebo skála hněvu. Hrad se tedy v historických pramenech nazývá spíše německou formou Zornstein, později ale také počestělou formou Cornstein, dalšími přechodovými variantami jako Czornstoyrn, Czornstein, Cornstain, v českých vlastivědných a historických pracích pak také Cornštýn, Corštejn, Corštýn. Navíc vznikla i česká forma Chrášťany nebo Chrašťan, což zřejmě není historický termín, ale je utvořen uměle jako protiváha stále německy znějícímu názvu. Tento název tvrdě kritizuje Václav Peřinka ve své Vlastivědě moravské, kde uvádí, že jej snad vymyslel barokní historik Jan Jiří Středovský.²⁹ Název dnes není možné s jistotou vyložit, je tu však možnost se domnívat, že jej dal hradu Rajmund z Lichtenburka. Vyjádřil tak vzdor Jindřichu z Lipé, který nebezpečně rychle zbohatl a získal na úkor Rajmunda blízký Vranov³⁰, nebo že nějak může souviset s později proslavenou rozhádanou povahou členů rodu Lichtenburků.

²⁹ PEŘINKA 1906, 106.

³⁰ KACETL 2011, 1.

3.2 Místopis

Cornštejn se nachází v krajině obývané od pravěku. Údolí řeky Dyje bylo odpradávná dopravní cestou v oblasti spojující úrodnou jižní Moravu s hustými hvozdy Českomoravské vrchoviny. Řeka se tu ostře zarývá do skalních masivů, které tvořily ideální podmínky ke stavbě opevněných sídlišť. Tak se není co divit, že právě zde vyrostlo správní hradisko zdejšího kraje, tzv. Palliardiho hradisko. Které se po pádu Velké Moravy přesunulo na nedalekou ostrožnu při soutoku Dyje s Želetavkou, na hradisko Bítov.³¹ Ten se tehdy stal ještě spolu s blízkým Vranovem důležitým opěrným bodem raného přemyslovského hradištního systému. O to důležitějším, že se po pádu Velké Moravy ocitlo na hranici mezi zdejším slovanským osídlením a na sever rychle z jihu postupujícím osídlením německým. Od té doby tvořila řeka Dyje se zdejšími hradišti a později hrady nárazníkové pásmo, které však bylo snad ze všech částí zemské hranice nejchoulostivější. Tato skutečnost je dána tím, že zde není žádné pohoří, které by od sebe dané oblasti oddělovalo, a řeka Dyje tvoří spíše pomyslnou hranici, než že by dokázala zabráňovat cizím vpádům. Proto se v době raného přemyslovského státu hranice ještě tu a tam posunuly. Naposledy to platilo, když roku 1082 český král Vratislav I. získal na krátko Východní Marku (Rakousko) do své správy.³² Tehdy se mu podařilo získat několik předpolí na protilehlém břehu Dyje. Jedním z nich bylo území mezi hradišti Vranovem a Bítovem, což zřejmě mohlo vést právě k založení prve jmenovaného, později ale také k vybudování Cornštejna, který se nacházel na dříve rakouském břehu. Pro posílení hranice se na obou stranách řeky během století postavilo mnoho hradů, které tak tvoří unikátní souvislý pás středověkých opevnění. Jedná se o hrady (od západu na východ), Raabs, Kollmitz, Eibenstein, Primmensdorf, Drosendorf, Gaber, Thürnau, Frenštejn, Bítov, Cornštejn, Vranov, Šenkemberk, Hardegg, Kaja, Nový hrádek a Znojemský hrad. Právě rozmanitost a množství podnětů hrála důležitou roli i pro podobu hradu Cornštejna. Velmi důležité vlivy, zde spatřujeme především z Rakouska, což je způsobeno jak zmíněnými geografickými podmínkami tak i tím, že jednotlivé rakouské rody byly dokonce povolávány ke správě českých opevnění, a že některé hrady na české straně byly stavěny přímo rakouskou šlechtou, jednalo se především o blízký Vranov, který byl opevněn kamennou hradbou pány s Thürnau (Trnavy).³³ Tento rod si poblíž postavil také hrad Šenkenberk. V této souvislosti je možné zmínit také románský hrad Landštejn, postavený rakouskými Zöbingeny, v té době ještě v pásu území kolonizovaných z rakouské strany.³⁴ Tak se stalo, že česká hradiště se pod rakouským vlivem snáze měnila ve vrcholně středověké hrady, neboť v Rakousku byl vývoj více vpředu, čemuž hojně napomáhala řeka Dunaj jako komunikační tepna. Tento fakt byl mimo jiné také příčinou přejímání několika prvků v hradní architektuře.

Opevněná sídla v Podyjí pak také sloužily jako kolonizační základny, z nichž postupovala kolonizace na sever a západ, tedy do hustých hvozdů zdejší vrchoviny, tato rozsáhlá území na severu pak sloužila jako majetková základna rodů usazených na hradech v Podyjí. Tak zde vznikaly městečka jako Moravské Budějovice, Jaroměřice či Dačice. V okolí se nacházejí také jedny z nejstarších královských měst, naleziště stříbra

³¹ NEKUDA 2006, 87.

³² SCHEUER 1987, 15.

³³ PLAČEK 1991a, 249.

³⁴ NEKUDA 2006, 88.

proslavená Jemnice na severozápadě, a Znojmo, na jihovýchodě, to bylo již od velkomoravských dob základnou kolonizace a střediskem kraje. Ve Znojmě dokonce na čas sídlila jedna z větví přemyslovských, údělných knížat, navíc zde bylo také církevní středisko s kláštery premonstrátů v Louce, minoritů, klarisek, františkánů a křížovníků s červenou hvězdou na hradišti sv. Hypolita. Na královská byla obě města povýšena ve třicátých letech třináctého století. Více na severu tohoto území pak důležitou kolonizační úlohu sehrál benediktýnský klášter v Třebíči, založený v roce 1101.

V tomto rozmanitém prostředí tedy vznikl hrad Cornštejn, jako součást Bítovského panství, předsunutý hrádek zajišťující od jihovýchodu sídlo, hrad Bítov, ale také jako samostatná fortifikace zahušťující zdejší pevnostní systém, který chránil celý český stát.

3.3 Lichtenburkové

3.3.1 První zmínka

Starší autoři z 19. a začátku 20. století datují Cornštejn do 11. století, kdy podle pověsti hrad roku 1099 obléhal český kníže Břetislav II. Na hradě se totiž měli opevnit moravští údělníci Oldřich Brněnský a Litold Znojemský, kteří před knížetem prchali do Rakous, protože Oldřich ohrožoval v nástupnickém stařešinském právu Břetislavova bratra Bořivoje.³⁵

Tolik praví dávná pověst. Se silnou pravděpodobností nelze označit hrad za takto starý, neboť první historické zmínky pochází až z let 1342 a 1343.

Do roku 1342 je datována zmínka z regist karlštejnského archivu, která uvádí bratry Jindřicha, Jana a Jiřího, kteří přiznávají, že jejich panství s hrady Bítovem a Cornštejnem patří ke královskému lénu.³⁶

První cele zachovanou zprávou o hradu je pak listina z roku 1343, kde moravský markrabě Karel, pozdější český král Karel IV. dovoluje bratřím Čěnkovi a Smilovi a synovi jejich zesnulého bratra Jindřicha, Janovi aby se mezi sebou rozdělili o svá panství s hrady Bítovem a Cornštejnem. Dále je v listině uvedeno, že pokud některý z uvedených zemře, přebírají jeho díl přeživší.³⁷ Obě zprávy odrážejí historickou situaci, kdy poté, co byly královské majetky v době nestability za vlády Jindřicha z Korutan získány do rukou šlechty, snaží se markrabí Karel vyzískat si na nich alespoň jakési povolovací právo náležející ke královskému lénu. Hrady Bítov a Vranov bývaly totiž Královskými správními Hrady či dříve Hradisky, jejich vlastník byl tedy král, který pouze dosazoval jednotlivé členy šlechty do úřadů purkrabího, tyto úřady většinou nebyli dědičné a ve správě hradů se rychle střídali šlechtici z různých rodů. Po vymření Přemyslovského rodu roku 1306 se však k moci dostal Jindřich Korutanský, který nutně potřeboval podporu u silné domácí šlechty, ke které bezpochyby patřily i Lichtenburkové. Jedním ze členů rodu byl i Rajmund z Lichtenburka, který byl od roku 1298 moravským zemským hejtmanem a také pověřeným purkrabím na Bítově, aby se mu panovník zavděčil, svěřil mu roku 1307 Bítov do dědičného držení.³⁸ (Dalším důvodem, proč král tímto způsobem Rajmunda obdaroval, byl fakt, že si u něj mnoho půjčil, což Rajmunda dosti finančně vyčerpalo).³⁹

³⁵ SCHWOY 1794, 266-267.

³⁶ CDM VII, 457.

³⁷ CDM VII, 480; LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 3.

³⁸ PILNÁČEK 1972, 419.

³⁹ URBAN 2003, 159.

3.3.2 Rajmund z Lichtenburka

Lichtenburkové patřili k významnému českému rozrodu Ronovců, ti měli své původní majetkové základy na Českolipsku a v Lužicích. Společným znakem rozrodu jsou pak zkřížené ostrve v jejich erbu.

Zakladatelem samostatné Lichtenburské větve se stal Smil z Lichtenburku, vnuk zakladatele rozrodu Smila z Tucháně, jenž byl jedním z nejmocnějších šlechticů své doby. Stal se jím především po získání panství v Železných horách na nynějším Havlíčkově Brodě, kde se v té době začalo těžit stříbro.

Toto panství získal za svoji oddanost králi při povstání, které vedl králevic Přemysl v letech 1248-49.

Zde si rod vybudoval majetkovou základnu s centrem v Havlíčkově Brodě a na hradě Lichtenburku (Lichnice), podle kterého se jeho členové psali.⁴⁰ Smil byl také v letech 1249-1251 purkrabím na pražském hradě⁴¹ a za vlády krále Přemysla Otakara II. se účastnil mnoha jeho vojenských a diplomatických podniků.

Výše řečený Rajmund byl Smilův čtvrtý syn, který za otce v politickém významu jistě nezaostával. V roce 1298 obdržel úřad moravského hejtmána, během krátkého panování krále Václava III. se stal nejvyšším lovčím, jak moravským tak i českým, a byl mu udělen titul podkomořího⁴². Od doby, kdy Rajmund získal dědičně Bítovské panství, v tomto kraji jeho rod silně zakotvil. Rajmundovi potomci zde totiž založili vlastní větev rodu zvanou Bítovští z Lichtenburka, počítající se od té doby mezi nejmocnější moravské rody.

O Rajmundově moci a vlivu v království svědčí například to, že když byl roku 1315 za údajné spiknutí proti králi zajat Jindřich z Lipé. Postavil se Rajmund do čela odporu vůči králi a požadoval Jindřichovo propuštění.⁴³ Přátelství s Jindřichem z Lipé však nakonec nevydrželo, neboť Jindřichova moc stále vzrůstala a Rajmund se začal cítit ohrožen. V blízkosti Bítova Jindřich na úkor Rajmunda získal neméně významný hrad Vranov⁴⁴ a odkoupil od něj i celý díl jeho panství v Železných horách s nově, zřejmě Rajmundem postaveným hradem Lipnice, a s polovinou Města Německého (Havlíčкова) Brodu.⁴⁵ S růstem moci Jindřicha z Lipé rostla Rajmundova nevole k němu a loajalita vůči králi Janovi.

V té době se již ale Rajmund nechtěl zásadně angažovat v politice. Svůj díl v Železných horách, který prodal Jindřichu z Lipé, vyměnil za širší okolí kolem hradu Bítova. Od krále pak získal trhovou osadu Jaroměřice a do zástavy Královské město Jemnici.⁴⁶ Když takto během svého života zcela přesunul a upevnil své panství, jistě také pomýšlel na dědictví, které zanechá svým synům.

⁴⁰ URBAN 2003, 149.

⁴¹ URBAN 2003, 149.

⁴² HOSÁK 1968, 59.

⁴³ URBAN 2003, 152.

⁴⁴ KACETL 2011, 7.

⁴⁵ URBAN 2003, 141.

⁴⁶ HOSÁK 1968, 60.

Z Rajmundových synů se připomínají, ve smlouvě z roku 1343 jmenovaní Jindřich, Smil a Čeněk. V záznamu z regist z roku 1342 se však objevují jiná jména a to Jan, který se objevuje ještě 1317⁴⁷ a jistý Jiří o kterém již nikde není psáno. Dále měl Rajmund dvě dcery, jeptišku Markétu a druhou neznámého jména provdanou za pána z Planku.⁴⁸

3.3.3 Založení hradu

Množství potomků, pro které přišlo vhod další sídlo nebo třeba nutnost zajistit své panství ze směru od Vranova ovládaného Jindřichem z Lipé, anebo prostě snaha o větší kontrolu hlavní komunikace mezi zmiňovanými hrady mohla být příčinou založení nového hradu. Dalším důvodem ke stavbě hradu, vyhovujícím pak také králi Janovi, který zřejmě ještě stavbu schválil⁴⁹, bylo posílení hraniční soustavy hradů.

Cornštejn byl tedy založen někdy mezi léty 1307, kdy Rajmund získal Bítovské panství do vlastnictví a rokem 1342, kdy je Cornštejn poprvé uváděn. Zakladatelem byl tedy buď Rajmund, nebo některý z jeho synů, neboť od roku 1329 se již Rajmund v pramenech neobjevuje, v tomto stejném roce máme však doložené také úmrtí Jindřicha z Lipé.⁵⁰ Kdyby tedy výstavba hradu nějak souvisela s napětím mezi Rajmundem a Jindřichem z Lipé, dal by se datovat jeho vznik přesněji do mezi roky 1323 kdy dostal Jindřich do zástavy Vranov⁵¹ a 1329, kdy mizí písemné zmínky o obou mužích.

3.3.4 Smil z Lichtenburka

Z Rajmundových potomků je v listině z roku 1343 jmenován ještě Jan, syn Jindřicha, tento Jan pak zemřel u Kresčaku v roce 1346.⁵² Jeho strýc Čeněk zemřel roku 1345. Zanechal po sobě syna Smila, o něm však nejsou žádné další zprávy⁵³, stejně jako o případných dalších výše zmíněných synech Rajmunda. Posledním potomkem, který zdědil celé bítovské panství, byl Smil.

Smil, stejně jako jeho předkové byl důležitým šlechticem často se objevujícím v blízkosti panovníkova dvora. Domínek píše, že markrabí Karel zastavil Smilovi zeměpanské statky Stařeč, Brtnici a Rouchovany za to, že mu Smil půjčil peníze.⁵⁴ Jeho

⁴⁷ HOSÁK 1968, 60.

⁴⁸ HOSÁK 1968, 60.

⁴⁹ KACETL 2011, 7.

⁵⁰ KACETL 2011, 7.

⁵¹ JANÍČEK 1941, 1.

⁵² URBAN 2003, 165.

⁵³ URBAN 2003, 165.

⁵⁴ DOMÍNEK 1923, 36.

vážnost stoupla, když se stal český kralevic Karel IV. v roce 1346 císařem, neboť Smil byl jeho přítel, rádce a společník na několika zahraničních výpravách.⁵⁵ K tomuto období se zachoval zajímavý příběh datovaný těsně před Smilovo úmrtí do roku 1347. Smila totiž při nějaké bujaré hostině na Cornštejně urazil Jaroměřický duchovní Vojslava, kterého rozhořčený šlechtic nechal utopit v Dyji. Tato výbušná a svárlivá povaha se v rodu projevila ještě mnohokrát. Jelikož se však o činu doslechl Olomoucký Biskup Jan, byl jím Smil vsazen do klatby. Pomohla až přímluva císaře Karla, který u Papeže vymohl, aby se Smil mohl vykoupit postavením kaple na místě, kde se událost stala.⁵⁶ A tak přímo pod hradem severním směrem u řeky Dyje byla postavena Kaple sv. Trojice, která tu stávala až do zatopení údolí Vranovskou přehradou. Do doby než byla postavena vlastní hradní kaple, právě tento kostelík sloužil jako místo bohoslužeb pro obyvatele hradu.

Přesto, že je kaple tímto příběhem v podstatě datována, první historická zmínka se o ní vyskytuje až roku 1403, kdy je jmenován jakýsi Jan jako správce kaple pod hradem Cornštejnem.⁵⁷

3.3.5 Jindřich z Lichtenburka

Další generaci rodu zastupují čtyři Smilovi synové. Jindřich, Hynek, Henzlin a Jiří. Nejstarší Jindřich byl na Moravě významným zemským úředníkem. V moravských zemských deskách se uvádí již v roce 1349, kdy zapsal své manželce Anežce na Cornštejně 1000 kop grošů, v listině je také uvedeno, že vlastnil městečko Štítary a ves Příblovce.⁵⁸ Jindřich se v této listině uvádí jako pán na Cornštejně a tak je doloženo, že zde založil jednu z větví rodu, jeho potomci se totiž od té doby píší vždy s titulem na Cornštejně.

Hynek, který se stal klerikem a během života získal mnoho významných církevních úřadů, byl kanovníkem v Pražském kostele, následně v Olomouci, na to se zde stal i arcijáhnem, poté se znovu ujal kanonikátu v Praze a nově i na Vyšehradě. Roku 1360 ale vyměnil za scholaterii olomoucké kapituly a poslední zmínka je o něm z roku 1373, kdy je uváděn jako olomoucký kanovník.⁵⁹

Další dva mladší bratři byli podle výskytu zpráv asi méně významní, Jan či německy Henzlin a nejmladší Jiří, jehož syn Smil získal roku 1422 Vranov, který byl držení Lichtenburků až do roku 1516.⁶⁰

Za této generace vypukl spor s pány z Hradce o Cornštejn. O tomto sporu ovšem není dostatek zpráv, nevíme, z jakého důvodu si páni z Hradce Cornštejn nárokovali, ani jak spor probíhal. Je dokonce možné, že hrad samotný byl jimi nakrátko obsazen.

⁵⁵ URBAN 2003, 166.

⁵⁶ CDM VII, 704; LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 4.

⁵⁷ CDM VII, 250; LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 4.

⁵⁸ ZDB I, 104; LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 4.

⁵⁹ URBAN 2003, 166.

⁶⁰ PAUKERT 1976, 2.

Každopádně do r. 1363 se datuje listina urovnávající tento spor, v níž se jmenují za Pány z Hradce, Jindřich, Oldřich a Heřman, z Lichtenburků pak Jindřich, Jan a Jiří psáni jako pánové na Bítově. Cornštejn jak je napsáno v listině, zůstal Lichtenburkům.⁶¹

Další majetkový spor vypukl uvnitř rodu roku 1375, když proti sobě povstali Henzlin, Jiří a Albrecht, syn Jindřicha, který již mezi tím zemřel. O urovnání sporu se zasloužila hrabata z blízkého rakouského hradu Hardegg.⁶² Což jen dokládá dobré vztahy rodu s blízkým rakouským prostředím.

3.3.6 Albrecht z Lichtenburka

Situace v držení majetku na Bítovském panství začala být opravdu těžká a nepřehledná při nástupu nové generace. Tehdy se oba hrady rozdělily na díly mezi osm bratranců a velice těžko se rozlišuje, který kde sídlil⁶³. Přesto se v letech 1406 a 1407 jmenuje na Cornštejně již zmíněný Albrecht z Lichtenburka, syn Jindřicha. Poprvé roku 1406 dovolil Šavlovi ze Srázova prodat vsi Dědice a Vranín moravskobudějovickému faráři Michalovi.⁶⁴ V roce 1407 se však Albrecht uvádí jako nebožtík. Tehdy se v listině píše, že strýci Jan a Aleš na Bítově poručníci Albrechtových sirotek, čímž myslí Albrechtovy syny Jana a Štěpána, potvrzují převod majetku faráře Michala na moravskobudějovický špitál, v listině pak mluví o Albrechtovi jako o svém strýci. Svoji pečeť k listině připojil také jakýsi Mikšík z Plenkovi, který se tu uvádí jako purkrabí na Cornštejně.⁶⁵ Tentýž se uvádí jako purkrabí i v roce 1417 již za úřadování zletilého Albrechtova syna Jana.⁶⁶

Poněkud nejasné je rozlišení jmen Alšík a Albrecht což snad byly dvě osoby jeden na Cornštejně (syn Jindřicha) a druhý na Bítově (syn Henslina). Je však o nich psáno mnoho zpráv a často není zřejmé, o kterého z nich se jedná. Tak se píše o Alšíkovi (snad Henslichovu synu), který pečetil roku 1389 zemský Landfrýd a dále o témže Alšíkovi a jeho bratru Litoldovi, kteří měli v zástavě 1401-1407 Lomnici nad Lužnicí, a najímáním lapků v boji proti Jindřichovi z Lichtenburka přispěli ke vzniku husitského hnutí.⁶⁷ Domínek píše, že Jan Žižka z Trocnova byl na Cornštejně a odtud prý spolu táhli na bojiště u Grünwaldu⁶⁸, což je v rozporu s rodokmenem sestaveným Urbanem, který popisuje Alšíka jako syna Henslinova. Dále je často popisován postoj Lichtenburků v markraběcích válkách, kde jakýsi Alšík nebo Albrecht je zmiňován spolu se Smilem, Hynkem a Janem z Bítova, kdy nejprve podporovali markrabího Prokopa a v letech 1394 vedli válku s rakouským vévodou Albrechtem IV., který byl na

⁶¹ CDM IX, 303.

⁶² KACETL 2011, 10.

⁶³ URBAN 2003, 169.

⁶⁴ CDM XIII, 437.

⁶⁵ CDM XIII, 467.

⁶⁶ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 4.

⁶⁷ URBAN 2003, 170.

⁶⁸ DOMÍNEK 1923, 36.

straně Jošta. Ještě téhož roku však byl spor Joštem urovnán a rod se vzápětí přiklonil na jeho stranu.⁶⁹

Na to však v roce 1400 Alšík bítovský spolu s Hynkem z Kunštátu přepadli a ovládli Znojmo znovu pro Prokopa.⁷⁰ V zápětí se ale některý toho jména uvádí v rakouských službách a roku 1406 jako Joštův hejtman uzavřel spolek s pány s Hradce.⁷¹ K muži tohoto jména se také váže zajímavý příběh vyprávějící o dobývání nedalekých Drozdovic. Roku 1401 se měl Alšík zmocnit města a hradu Vejhartic v Dolních Rakousích, když se však vracel s kořistí, byl o ni obrán drozdovitými.

Alšík se chtěl jednou pomstít a tak se v roce 1405 vypravil spolu s bratrem Janem na trestnou výpravu a podařilo se mu zmocnit města Drozdovic, ale sedláci z okolních vsí město osvobodili a Alšíka, který se snažil uprchnout, zadrželi a rozzuřený dav jej připravil o život.⁷² V případě ztotožnění s Cornštejnským Albrechtem by o rok neodpovídalo datum úmrtí, které je datováno výše zmíněnou listinou do roku 1406. Avšak mnozí autoři například Domínek nebo Kacetl se přiklání k tomu, že se jednalo právě o Cornštejnského pána, přičemž datum smrti Alšíka syna Henslinova kladou Urban s Kacetlem do roku 1413.⁷³

3.3.7 Jan z Lichtenburka

Podle pramenů se zdá, že Cornštejnský Albrecht měl manželku Kateřinu ze Sovince, dva syny, staršího Jana a mladšího Štěpána a dceru Markétu manželku Jošta Hechta z Rosic.⁷⁴ Zmínění bratři se uvádí a píší po Cornštejnu již v letech 1419-1421.⁷⁵ Dále je zaznamenáno, že po otci drželi Jaroměřice a s příbuznými Smilem a Jiříkem Moravské Budějovice, půl Bítova, Frýšavu. Od roku 1433 dostal od Markrabího Albrechta do zástavy královskou Jemnici, ta byla do té doby Lichtenburky pouze spravována.⁷⁶ Roku 1436 je zase zpráva o přikoupení půlky vsi a dvora v Radoticích a lesa Javoří od Bítova k Cornštejnu.⁷⁷ Jan sám si v roce 1444 koupil ještě tvrz a městečko Strachotice a v roce 1446 mu vložil biskup Pavel z Miličína Jakubov.⁷⁸ K těmto ziskům pak po sňatku s Annou ze Šumvaldu přibýly Šumvald a Malenovice (na Zlínsku), tady na východě Moravy si tedy Jan budoval novou majetkovou základnu.⁷⁹

Jan byl věrným spojencem krále Zikmunda a tak byl vcelku aktivním v boji proti husitům. Roku 1420 je připomínán mezi zajatými v bitvě pod Vyšehradem. Ze zajetí se

⁶⁹ HOSÁK 1968, 61.

⁷⁰ KACETL 2011, 11.

⁷¹ URBAN 2003, 170.

⁷² DOMÍNEK 1923, 37.

⁷³ KACETL 2011, 37; URBAN 2003, 170.

⁷⁴ HOSÁK 1968, 61.

⁷⁵ AČ VI, 401.

⁷⁶ KACETL 2011, 13.

⁷⁷ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 5.

⁷⁸ HOSÁK 1968, 61.

⁷⁹ KACETL 2011, 12.

však vykoupil.⁸⁰ Jeho protihusitský postoj však může napovídat, že jeho otec spíše nebyl oním Alšíkem, který husitské hnutí podporoval. K tomu je třeba připomenout, že většina Bítovských z Lichtenburka stála pevně proti husitům, při katolickém vyznání. V 1421 se podle Hosáka zúčastnil čáslavského sněmu,⁸¹ ovšem jestli zde ale nedošlo o záměnu s Janem Krušinou z Lichtenburka, na to podepsal 1421 s bratrem Štěpánem na Brněnském sněmu Landfrýd proti husitům. V roce 1424 mu král Zikmund zaplatil za jeho ztráty 1000 kop grošů. V roce 1437 dostal za podporu od markrabího Albrechta titul nejvyššího komorníka olomouckého zemského soudu. Tento úřad zastával až do své smrti a jeho vlastnictvím mu značně stoupla prestiž. V letech 1434 a 1440 pečtil další zemské Landfrýdy v Brně.⁸²

V době držení hradu Janem z Lichtenburka máme možnost se domnívat, že byl hrad poprvé vážněji obležen a to vzhledem k existenci pozůstatků obléhacího tábora na místě pozdějšího předsunutého opevnění před Cornštejnem, z toho plyne, že zde proběhlo nějaké obležení ještě někdy před rokem 1464, kdy jej oblehla vojska Jiřího z Poděbrad. Obléhací tábory z roku 1464 totiž svoji pozici reagují na toto předsunuté opevnění.

O nějakém obléhání před rokem 1464 však nejsou žádné ověřené zprávy. Podle Plačka a Měřinského se obležení mělo konat v dobách husitských válek.⁸³ V úvahu pak připadají hlavně dvě akce, jednak na jaře roku 1422, kdy máme nepotvrzenou zprávu o boji s husity v okolí hradu Bítova⁸⁴ a potvrzené obléhání Janovy Jemnice.

Ve znojenských účtech se pak nalézají doklady o vysílání posílů, ti byli posíláni také na Cornštejn. Bretholz o této události dokonce přímo píše, že Cornštejn padl do rukou obléhatelů.⁸⁵ Avšak podle malého množství zpráv a z faktu, že Jemnice byla uhájena a také, že vlastníkem hradu se nadále uvádí Jan z Lichtenburka, se dá soudit, že Cornštejn nebyl útočníky obsazen.⁸⁶ Další chvíle, kdy mohl být Cornštejn obležen, se naskytla roku 1440-1441, když Jan vyprovokoval konflikt s římským králem Fridrichem III. a napadl blízkou část pohraničního rakouského území. Jak je vidět měl Jan původně vcelku dobré vztahy s rakouským vévodou a moravským markrabím Albrechtem proto udivuje jeho výbojná politika vůči jeho nástupci v Rakousku. Roku 1436, Janovi příbuzný Smil násilím odebral část Bítova. Albrecht mu tehdy ztrátu splatil, avšak o čtyři roky později Jan požadoval další satisfakci ve výši 4000 kop grošů za údajné nadbytečné vydržování posádky na Bítově, tehdy již byl Albrecht mrtev a Jan se proto obrátil na poručníka jeho syna Ladislava Pohrobka, římského krále Fridricha III.⁸⁷ Když jeho žádosti nebylo vyhověno, vypravil se na podzim roku 1440 na trestnou výpravu do Rakouska, kde obsadil hrad Grub a tvrz v Trassiedel/Drösiedl. Rakušané však dobyli zpět Grub (i když za cenu úplného zničení hradu) a podnikli tažení na Moravu, kde oblehli Janovu tvrz Strachotice. V té době tedy mohlo dojít i k napadení Cornštejna.⁸⁸ Jisté však je, že se nakonec spor urovnal. Stalo se tak 19. listopadu 1441 smířím

⁸⁰ URBAN 2003, 171.

⁸¹ HOSÁK 1968, 61.

⁸² HOSÁK 1968, 61.

⁸³ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 166.

⁸⁴ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 166.

⁸⁵ BRETHOLZ 1894, 249.

⁸⁶ KACETL 2011, 12.

⁸⁷ HOSÁK 1968, 61.

⁸⁸ KACETL 2011, 12.

výrokem ve Znojmě.⁸⁹ Dále však je zmínka ve Stavovských listech ještě z 16. října roku 1445, kdy Fridrich III. bere Jana na milost a poroučí svým poddaným, aby ho již neobtěžovali,⁹⁰ což svědčí o tom, že určité příhraniční nepokoje mohly pokračovat až do tohoto data.

Do období Janova držení hradu máme datované tři purkrabí, prvním je již zmíněný Mikšík z Plenkovic, tedy ještě jednou zmíním, že je uváděn v letech 1407 a 1417 dále, roku 1424 je uváděn Ojvínek z Plenkovic a roku 1433 a 1434 Jan z Kostníku.

O Janovi bratru Štěpánovi je daleko méně zpráv, dále nejsou zprávy ani o jeho případných dědicích. Urban zase uvádí ještě další Janovy bratry Smila a Jiřího.⁹¹

To Jan měl s manželkou Annou ze Šumvaldu, nejméně tři syny Hynka, Štěpána a Albrechta. Hosák k nim přiřazuje ještě bratra Jana. Nejdříve všichni drželi v roce 1455 v neděli Cornštejn, Jakubov i Jemnici. V roce 1459 však byli již rozděleni. Albrecht držel Jakubov, Strachotice a Fryšavu. Hynek Cornštejn, Jaroměřice a 1464 získal zástavou od Jindřicha z Hradce hrad Sádek, zato však podstoupil Vilému z Miličina Šumvald. Štěpán držel 1472 Jemnici.⁹²

Z politických aktivit bratří se uvádí roku 1456 Hynek jako účastník Ladislavova tažení proti Turkům.⁹³

Bratři Albrecht, Jindřich a Jan jsou jmenováni mezi účastníky korunovační cesty Fridricha III. do Říma.⁹⁴ Jiná sestava bratrů, Hynek, Štěpán a Albrecht se uvádějí jako zakladatelé františkánského kláštera v Jemnici.⁹⁵ Nejdříve zemřel Albrecht, Kacetyl uvádí po roce 1461, Líbal a Hosák schodně uvádějí, že v roce 1464 byl již mrtev a jeho Strachotice připadly Hynkovi.⁹⁶

3.3.8 Hynek z Lichtenburka a obléhání hradu 1464-5

Hynek z Lichtenburka je snad historicky nejznámějším vlastníkem Cornštejna a to pro svůj odboj proti králi Jiřímu z Poděbrad v letech 1463 až 1465. Pěkně ale od začátku. Když zemřel jeho otec Jan, bylo Hynkovou nejpřednější záležitostí udržet v rodě titul nejvyššího sudího v Olomouci, když však byl v roce 1451 na toto místo z podnětu Jiřího z Poděbrad vybrán Procek z Kunštátu usiloval Hynek tuto křivdu napravit tím, že roku 1456 zpochybnil Prockův šlechtický stav.⁹⁷ Celou záležitost měl vyřešit mladý král Ladislav, s tím, že Hynek spoléhal na svůj dobrý vztah s králem, který si vybudoval při tažení proti Turkům v téže roce. Mladý král však o rok později

⁸⁹ HOSÁK 1968, 61.

⁹⁰ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 5.

⁹¹ URBAN 2003, 171.

⁹² HOSÁK 1968, 62.

⁹³ KACETL 2011, 16.

⁹⁴ HOSÁK 1968, 62.

⁹⁵ HOSÁK 1968, 62.

⁹⁶ KACETL 2011, 23; HOSÁK 1968, 62; LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 6.

⁹⁷ URBAN 2003, 171.

umírá, aniž by do sporu jakkoliv zasáhl. Událost však vygradovala, když byl novým českým králem zvolen právě Jiří z Poděbrad, který křivdu zavinil.

Hynek od té doby čekal na nějakou příležitost, jak by se králi mohl postavit. Ta se mu naskytla, když se Papež Pius II. s Jiříkem nepohodl a zrušil basilejská kompaktáta. V té době se znovu projevila tvrdohlavá a svárlivá povaha Lichtenburků. Hynek se totiž nechtěl královi podrobit a přiznat mu lenní svrchovanost. Ohlásil se jako utlačovaný katolík a vyvolal otevřenou vzpouru proti králi. Výhrůžky a domluvy odradily z podniku všechny ostatní Bítovské, (přičemž jmenován je zejména Hynkův bratr Štěpán), s Hynkem ale nehnuly. Hynek navíc podnikal různé loupeživé výpravy proti královým stoupencům, v čemž ho podporovali také jako žoldnéři, Mailberský Komtur Johanitů Bohuněk Achac, pár oddílů z Rakouska a hlavně proněmecká města Jihlava a Znojmo. Situace se však postupně komplikovaly, poté co se za Hynka nepostavil žádný další katolík. Všichni totiž tehdy uznávali Jiřího, jako krále. Situace se zhoršila ještě více zmíněným odstoupením ostatních bítovských příbuzných a k nejhoršímu dospěla, když se král dohodl s Fridrichem III. a ten donutil ke stažení všechny jednotky, které Hynka podporovaly z Rakouska, a zmíněná města byla donucena k poslušnosti. Když se ani poté Hynek nepodvolil, bylo proti němu vysláno moravské zemské vojsko pod velením králova syna Viktorína a zemskými hejtmany Janem z Údrče a Oldřichem Mládencem z Miličína.

Vojsko nejdříve oblehlo a rychle dobilo tvrz ve Strachotících a pak se přesunulo k Cornštejnu. Hrad byl obležen někdy v srpnu 1464. Kolem hradu byly vybudovány tři opevněné tábory a i dřívější Hynkovy spojenci byli nuceni pomáhat při obléhání, neboť se jednalo o ideální základny vojenských zásob. Jihlava a Znojmo však nebyli v dodávkách zřejmě zrovna moc aktivní, na což odkazují dobové zprávy z archivů měst Brně a Jihlavy, kde Viktorín, (který zřejmě nebyl u hradu přítomen na stálo), zavazuje zmíněná města k urychleným dodávkám zbroje a střeliva. Citovaný text zní “Viktorin, z boží milosti vévoda münsterberský, hrabě kladský, pán z Kunštátu a Poděbrad a hejtman markrabství moravského. Moudrým a opatrným purkmistrovi a radě města Jihlavy, nám milým. Žádáme a věříme, že panu Mládencovi, hejtmanu na baště před Cornštejnem, několik kop šípů osazených půjčíte, dáte, a že bez meškání ty šípky k němu na baštu pošlete. Dán v Opavě ve čtvrtek po sv. Řehořovi pod signetem prstena našeho let božích 1465.”⁹⁸

Podobný dopis zaslal Jindřich z Lipé již v září roku 1464 Znojemským. Zde se jim nařizuje, aby dopravili k Cornštejnu koule k tzv. Olomoucké pušce.⁹⁹ Obléhání se ale protahovalo a tak po určité době Hynek smluvil s obléhatelem několikadenní příměří, které však využil k doplnění zásob a k útěku z hradu, odkud zamířil rovnou do Říma k papeži, obranu Cornštejna svěřil rytíři Janu Šarovci.¹⁰⁰ Papež Hynka přijal a nařídil pod pohrůškou klatby králi Jiřímu zrušit obležení a zaplatit Hynkovi finanční ztráty dále nabídl, že spor vyřeší sám, protože Jiřímu jako nekatolíkově není dovoleno soudit katolíka Hynka.¹⁰¹ Toto poselství však nemělo okamžitou odezvu, neboť Jindřich se ohradil, že tu nejde o nábožensky motivovanou výpravu a Hynek je jen obyčejný zemský škůdce a že mu jeho svědomí nedovolí obležení povolit.

⁹⁸ JAŠA 1949, 43- 44.

⁹⁹ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 170.

¹⁰⁰ JAŠA 1949, 44.

¹⁰¹ PALACKÝ 1894, 291.

V té době si Jiří přidělal problémy a nové nepřátele avšak dřív než se tak stalo, byla hradní posádka na Cornštejně vyhladověna a 9. června roku 1465 se po posledním zoufalém výpadu vzdala. Jiří nařídil hrad rozbořit¹⁰² a panství k němu přináležící rozdělil. Část věnoval Štěpánovi z Lichtenburka čily pod Bítov a větší díl s Hradem získal Wolfgang Krajířovi z Krajků¹⁰³ a to za údajné zásluhy na dobývání.¹⁰⁴

Hynek však na přimluvu papeže byl potrestán pouze odnětím Cornštejnského panství a zbytek života prožil především na hradu Sádek, kde je připomínán naposled roku 1474.¹⁰⁵ Celá větev Bítovských z Lichtenburka a na Cornštejně pak ještě roku 1480 ztrácí Malenovice.¹⁰⁶ Z Hynkova bratra Štěpána pak vzešly ještě dvě pokolení, avšak již nedosáhly takového věhlasu a do roku 1563 tato větev rodu vymřela.¹⁰⁷ Je možné se ještě dodatkem vrátit ke králi Jiřímu, kterému zmíněný konflikt přinesl nemalé potíže, neboť při následné větší angažovanosti Papeže se proti němu postavil jak císař Fridrich III, tak i domácí katolická šlechta a nakonec i Uherský král Matyáš Korvín, který na Moravu přinesl další válečný konflikt.

3.3.9 Přibližný rozsah Lichtenburského panství

Byl na jihu vymezen hranicí s Rakouskem, na jihozápadě se rozkládalo panství Krajířů s hradem Frejštejn a vzdálenějším Landštejnem. Na jihovýchodě panství Vranovské, to připadlo Lichtenburkům až 1422 a na východě panství Olbramovické s hradem Šenkenberkem, severovýchodě Kunštátské panství Jevišovice. Za této situace se snažili Lichtenburkové expandovat na sever a západ a drželi zde město Moravské Budějovice, trhové městečko Jaroměřice a v zástavě i královské hornické město Jemnici, kterou nakonec získali do držení.¹⁰⁸

Z větších vsí a městeček je třeba připomenout ještě pod hradem Bítov ležící stejnojmenné městečko, a na severovýchodě vsi Štítary, Blížkovice a Příblovce. V tomto prostoru rod držel přes dalších dvacet vsí a dvorů.

Cornštejnská větev nadále vlastnila tvrz. Strachotice východně od Znojma a Janem získané Malenovické panství na Zlínsku se správním hradem u zmíněné obce.¹⁰⁹

¹⁰² PEŘINKA 1906, 108.

¹⁰³ KACETL 2011, 24.

¹⁰⁴ NOVÁKOVÁ 2010, 36.

¹⁰⁵ HOSÁK 1968, 62.

¹⁰⁶ KACETL 2011, 23.

¹⁰⁷ HOSÁK 1968, 62.

¹⁰⁸ URBAN 2003, 167-168.

¹⁰⁹ URBAN 2003, 167-168.

3.4 Krajířové z Krajků

3.4.1 Původ rodu

Krajířové patřili mezi nejvýznamnější rakouskou šlechtu, poté co jedna z větví rodu přesídlila do Čech, se jejich postavení v novém prostředí nějak neumenšilo, jeho členové zasedali na významných pozicích v zemských soudech a často se objevovali ve službách českých králů.

Rod pocházel z Korutan z hradu Kreig, podle kterého se psali. Zde sídlili již od 11. století. Do Čech se dostal nejdříve Konrád Krajíř, který byl ve službách krále Václava IV. jako nejvyšší hofmistr a král ho často posílal na různé diplomatické mise (nejznámější bylo poselstvo do Anglie, s českou princeznou Annou, která se zde provdala za krále Richarda II).¹¹⁰

Tento Konrád přišel do Čech snad ještě za Karla IV. a již roku 1379 zde vlastnil Lomnici nad Lužnicí, kterou ale v roce 1381 vyměnil za důležitý hrad Landštejn, nacházející se na česko- rakousko- moravském trojmezí.¹¹¹

Jeho syn Jan získal do zástavy 1422 od krále Zikmunda Frejštejn, další pohraniční hrad.¹¹² Tento se nacházel jen něco přes čtyři kilometry jižně od Cornštejna. (Oba tyto hrady byly původně budovány rakouskou šlechtou.) Avšak v době po husitských válkách se právě tento hrad stal největším loupežným sídlem v okolí a tak byl Janovi odkoupen a roku 1440 dobyt a pobořen.¹¹³ Loupeživými výpravami prý byla tato generace Krajířů pověstná, v té době ale loupežnictví holdovaly i jiné rody v okolí jako majitelé Cornštejna, Lichtenburkové nebo páni z Kunštátu na Jevišovicích. Na to se Jan uvádí v roce 1444 jako hejtman na Drosendorfu,¹¹⁴ toto městečko s hradem se nachází pouhých pět kilometrů jihozápadně od Frejštejna a tak je vidět, že měl v tomto prostoru rod již svoji majetkovou základnu. Kacetl pak na Drosendorfu uvádí Janova bratra Litolda.¹¹⁵

Další Konrádův syn, jmenovec Konrád (II.) zdědil české panství s hradem Landštejnem. Tento Konrád měl syna Wolfganga, teprve ten je důležitý pro samotné Cornštejnské panství.

¹¹⁰ NOVÁKOVÁ 2010, 15.

¹¹¹ NOVÁKOVÁ 2010, 15.

¹¹² KACETL 2011, 24.

¹¹³ NOVÁKOVÁ 2010, 30.

¹¹⁴ NOVÁKOVÁ 2010, 30.

¹¹⁵ KACETL 2011, 24.

3.4.2 Wolfgang

Wolfgang se nejdříve angažoval ve službách císaře Fridricha III. a krom častého cestování pobýval v Korutanech. Ze dne 4. února 1454 však máme zprávu, že Císař Fridrich III. potvrzuje listinu, v níž Wolfgangův strýc Jan obdržel statky ve Štýrsku a Korutanech a Wolfgang zdědil veškerý majetek v Čechách, tedy od otce Konráda Landštejna a Novou Bystřici, a od strýce Jana Frejštejn.¹¹⁶ Od té doby se přestěhoval trvale do tohoto kraje a co je důležité hned od začátku, se orientoval na podporu Jiřího z Poděbrad, pro něhož bojoval v Rakousku, kde obsadil vesnici Thaya a Kostel ve

Waidhofenu. Doma pak zřejmě stihl opravit pobořený Frejštejn¹¹⁷ a v roce 1459 zvětšit svoje panství o nákup Dačic a panství Bílkov s pobořeným hradem.¹¹⁸ Když pak došlo k Hynkově vzpouře, byl Krajíř hotov králi pomoci, vždyť se také Cornštejn nacházel v sousedství jeho panství.

Když byl hrad nakonec získán, dostal ho od krále za své služby právě Wolfgang.¹¹⁹ (Někteří autoři uvádějí i jiná jména jako Hynka, Jana nebo Jindřicha Krajíře z Krajku, k jakým záměnám tu docházelo nejsem schopen říci.)¹²⁰

Jak již bylo řečeno, Hynkova vzpoura vyvolala řetězec dalších událostí, pro české království naprosto zdrcujících. V zemi se zformovala vůči Jiřímu z Poděbrad nová opozice v čele s tzv. Zelenohorskou jednotou, kterou na podnět papeže podpořil i císař Fridrich III a později také uherský král Matyáš Korvín. Nové napětí vygradovalo ve válku, jejíž těžištěm byla znovu jihozápadní Morava, což mimo jiné dokládá třeba zničení nedalekého města Třebíč, uherskou armádou roku 1468.¹²¹

Není dostatek zpráv, jak se za této situace choval Wolfgang, ale roku 1468 se účastnil královny trestné výpravy do Rakouska,¹²² takže se dá předpokládat, že zůstal po celou dobu na jeho straně. Co se dělo s Cornštejnem není zřejmé vzhledem k tomu, že někdy v této době byl znovu pobořen Wolfgangem nedávno opravený Frejštejn a hranice na Dyji i samotné panství muselo být rychle zajištěno před válkou. Z důvodu vojenského zajištění svého panství nechal Wolfgang rychle opravit hrad Cornštejn, a Frejštejn již zanechal svému osudu.

Tomu, že hrad nebyl opuštěn, ale opraven napovídá také fakt, že když se poprvé po dlouhé době hrad Cornštejn objevuje v listině z roku 1487, (která vyjmenovává majetek panství a dělí jej mezi jeho syny), je zde jako pustý uveden pouze Frejštejn,¹²³ kdežto Cornštejn se později stal správním centrem poloviny Krajířského panství.

Když se nepokojná doba na konci 70 let 15. stol. uklidnila, snažil se Wolfgang zasazovat o mír, který jeho statky zpustošené válkou tolik potřebovali, čehož jsou důkazem četná smírná jednání mezi císařem Fridrichem III. a novým českým králem

¹¹⁶ NOVÁKOVÁ 2010, 33.

¹¹⁷ MENCLOVÁ 1971, 7.

¹¹⁸ PILNÁČEK 1972, 359.

¹¹⁹ NOVÁKOVÁ 2010, 36.

¹²⁰ PEŘINKA 1906, 108.; HOSÁK 1981, 79.

¹²¹ VÁLKA 1991, 212.

¹²² NOVÁKOVÁ 2010, 34.

¹²³ PELIKÁN 1927, 138.

Vladislavem II, kterých se Wolfgang jako vyjednaváč zúčastnil.¹²⁴ Konečně tedy po dlouhých letech bojů to vypadalo, že bude konečně čas na potvrzování práv městům a zvelebování panství.

Kromě již zmíněného Ladštejna držel také blízkou Novou Bystřici, kde si nechal postavit sídlo-hrad neznámé podoby, neboť pozdější požár znemožnil úvahy o jeho dřívějším vzhledu. Zprávy máme i o stavebním ruchu v Dačicích, které se stali správním centrem místo Bílkova.¹²⁵ Jak již bylo uvedeno, stavělo se zřejmě také na Cornštejně, kde poté co byli snad ještě za války provedeny nezbytné opravy a vylepšení hradby, došlo také na přestavbu obou hradních paláců.¹²⁶

3.4.3 Dělení majetku

Za Wolfgangova vlastnictví, nemáme o hradu Cornštejn žádnou zmínku, po dlouhé době je tedy první zprávou až rozdělování rozsáhlého panství mezi jeho syny. Jedná se o zcela zásadní dokument, tzv. landštejnský urbář z roku 1487, ve kterém je zmíněno mnoho vesnic později či již v této době zaniklých.

Wolfgang svůj majetek dělí na tři díly, a to tak, že vždy dvojce synů dostala po dílu a on sám si ještě díl ponechal. K dělení byla připsána smlouva, v níž se psalo, že zemřel-li by jeden ze dvojice, majetek připadne druhému a bude-li některý z bratrů chtít svůj díl prodat, musí se předem poradit s ostatními. Toto mělo uchránit od tehdy tak častého rozvrácení rodového majetku a větším přím mezi bratry.¹²⁷

Wolfgang si ponechal Novou Bystřici a Dačice. Synům Lipoltovi a Jindřichovi připadly Cornštejn a od uherských válek znovu pobořený Frejštejn. Další dvojce Jiří a Konrád dostala Landštejn a Bílkov.¹²⁸

Nový cornštejnští páni spravovali krom zmíněných hradů také městečko Vratěnín s panským dvorem a vsi Mladoňovice, Stálky, Frejštejn (pod hradem), Krajovice, Hlubokou, Šatice, Korolupy, Mešovice, polovinu Rancířova a dva dvory Lubnice a Uherčice a tvrz v Kostníkách.¹²⁹

Na toto první dělení zanedlouho navazovalo druhé k roku 1489, kdy Lipoltovi a Jindřichovi dal otec Wolfgang ze svého dílu městečko Dačice s devíti blízkými vesnicemi. Jiří s Konrádem pak získali Novou Bystřici se čtrnácti vesnicemi. Wolfgang pak dva roky nato umírá.¹³⁰

¹²⁴ NOVÁKOVÁ 2010,34.

¹²⁵ NOVÁKOVÁ 2010, 40-41.

¹²⁶ KACETL 2011, 25.

¹²⁷ PELIKÁN 1927, 135.

¹²⁸ PELIKÁN 1927, 135.

¹²⁹ PELIKÁN 1927, 135.

¹³⁰ PELIKÁN 1927, 135.

3.4.4 Lipolt a Jindřich

Nový cornštejnští páni se rozhodli již Frejštejn znovu neopravovat a jako své sídlo si zvolili Cornštejn.

Pokud tedy nebyl Cornštejn přestavěn ještě za Wolfganga, tak se tak stalo nejpozději nyní, kdy již musel vyhovovat novým nárokům na bydlení. Nováková se také zmiňuje o tom, že tito bratři nově vybudovali kapli sv. Trojice, kterou prý Hynek za obléhání nechal zničit, aby se nestala útočištěm pro obléhatele.¹³¹ Abychom ale byli přesnější tak na Cornštejně sídlil více starší Lipolt a mladší Jindřich se psal na Dačicích, tedy až po jejich nabytí 1489. Lipolt jako starší, se již od smrti svého otce angažoval v zemském soudu v Brně, kde postupně vystoupal, až k titulu nejvyššího sudího, kterého dosáhl v roce 1493 a tuto funkci zastával až do roku 1503. Vladislav II. sice tehdy snížil počet sudích na Moravě ze dvou na jednoho a tak byl soud v Brně v podstatě zrušen, ale prakticky se změna prosadila až po Lipoltově smrti.¹³²

Když se takto dostal do vysokého postavení, neváhal si od krále Vladislava II. zapsat do zemských desek potvrzení o zbavení svého zboží od lenního slibu. Stalo se tak listinou z 21. února 1493, v listině je výpis statků, který k Cornštejnu uvádí ještě Frejštejn, městečko Vratěnin a ves Mladoňovice, dále tedy Cornštejn s horou, s řekou, s mlýnem pod hradem, s loukou, s pěti lány lesu, s podacím právem kostela sv. Trojce a s domy některými při téměř kostele.¹³³ V listině je ale také výslovně psáno, že se jedná pouze o potvrzení toho, co už jednou bylo vyvázáno z lenního slibu Wolfgangovi, tento první dokument se ale zřejmě ztratil.

3.4.5 Pře s Lichtenburky

Doma na Cornštejně však měl Lipolt neustálé pře s blízkými Lichtenburky. Když byl Cornštejn budován, tak byl vlastně zamýšlen jako satelitní hrádek k Lichtenburskému Bítovu. Vzájemná blízkost hradů vlastně znemožňovala narušení celistvosti panství. Co však bylo ve 14. století výhodou stalo se po převedení hradu pod Krajíře vážným problémem. Celé série žalob se nám dochovali z let 1492 až 1498 a následně ještě další na začátku 16. století. Například v roce 1492 žaluje Lipolt Krajíř, že mu nechce Albrecht z Lichtenburka podstoupit 500 hřiven grošů, které patří knězi u sv. Trojce.

Hned pod touto žalobou je další, ve které Lipolt žaluje stejného Albrechta, že mu drží řeku pod Cornštejnem a dále se žalovali, tu o louku, tu o les, o mlýn, o zatopení cesty a o práva ke kapli sv. Trojce.¹³⁴ V roce 1497 došlo dokonce na polovinu městečka Bítova.¹³⁵ Lipolta spory tak znechutily, že svoji pozornost nakonec obrátil směrem na jihozápad svého panství. Tak například v Uherčicích si roku 1495 vystavěl novou tvrz a

¹³¹ NOVÁKOVÁ 2010, 5.

¹³² NOVÁKOVÁ 2010, 51.

¹³³ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 6.

¹³⁴ KP VII, 186, 187, 226, 537, 538, 838, 847-852.

¹³⁵ AČ X, 472.

obnovil zde již zanikající ves. V roce 1501 mu zas jakýsi Zich Krokvicar jako pánovi zapsal tvrz v Lubnici i s bohatými okolními statky.¹³⁶

Krom toho nařídil také zlepšit obranyschopnost hradu tím, že nechal opevnit vysuté opevnění na pahorku před hradem a vystavit věž na předsunutém opevnění. Tyto práce se datují do počátku 16. stol.¹³⁷ Poslední zpráva o Lipoltovi je z půhonných knih z roku 1513 po tomto datu umírá,¹³⁸ (Nováková však udává, že Lipolt je naposled veden ve funkci nejvyššího sudího v roce 1503 a konkrétně v roce 1504 umírá).¹³⁹ Teprve po bratrově smrti se začíná více v listinách objevovat také Jindřich Krajíř.

Jak je znát z vývoje jeho predikátu sídlil původně na Dačicích, kde se píše poprvé roku 1507 pak 1514 a až po bratrově smrti postupně přesídlil na Cornštejn a v zemských deskách se po něm píše v letech 1521-1523,¹⁴⁰ Nováková uvádí navíc listinu z roku 1526, když udělil artikule Dačickým řezníkům, byla tato listina vydána na Cornštejně. O dva roky později je datována další listina, kde je Jindřich znovu s predikátem z Cornštejna, avšak listina je psaná již zase v Dačicích.¹⁴¹

Jindřich byl velkým podporovatelem Jednoty bratrské a to i v době, kdy již byla v roce 1508 v Čechách zakázána. Nutno podotknout, že ale druhá větev Krajířů, která sídlila v Čechách, učinila z Mladé Boleslavi, svého sídla, hotovou Baštu Jednoty Bratrské.¹⁴²

Když Jindřich sídlil ještě v Dačicích, věnoval zde Jednotě nějaké domy a pole pro potřebu jejich sboru, nakonec zde vznikl i Hřbitov, kde jsou mezi obyčejnými nevolníky pohřbeni i někteří šlechtici, jeden z hrobů pak patří Krajířům.¹⁴³

3.4.6 Prodej hradu

Někdy kolem roku 1530 byl hrad Cornštejn prodán Krajíři zpět Lichtenburkům. Nováková tento akt upřesňuje mezi léta 1528 a 1531, po roce 1528 již Jindřich pobýval pouze na Dačicích.¹⁴⁴ Nováková dále píše, že někdy mezi léty 1528 až 1534 rozdělil Jindřich svůj majetek mezi své syny Jana, Wolfganga a Václava.¹⁴⁵ Podle Kacetla a Eliáše dostal Cornštejn Wolfgang, který se po něm píše v brněnských půhonech již roku 1526. Tehdy měl tedy Jindřich zemřít,¹⁴⁶ Nováková však jeho smrt klade až za rok 1539, protože tehdy je o něm poslední zmínka. V těchto posledních letech tedy Jindřich

¹³⁶ NOVÁKOVÁ 2010, 53.

¹³⁷ PLAČEK 2007a, 161.

¹³⁸ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 171.

¹³⁹ NOVÁKOVÁ 2010, 53.

¹⁴⁰ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 171.

¹⁴¹ NOVÁKOVÁ 2010, 54.

¹⁴² NOVÁKOVÁ 2010, 54.

¹⁴³ NOVÁKOVÁ 2010, 54.

¹⁴⁴ NOVÁKOVÁ 2010, 54.

¹⁴⁵ NOVÁKOVÁ 2010, 54.

¹⁴⁶ KACETL 2011, 26; LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 7.

pobýval už pouze na Dačicích. Ani Wolfgang však na Cornštejně zřejmě mnoho nepobýval, získal totiž do zástavy královské hrady Točnick a Žebrák, na Cornštejně měl tedy pouze nějakého pověřence.

Z tohoto pozdního období se nám však zachoval ještě příběh o uvěznění kněze Wolfganga, který si přišel urgovat 17 kop grošů za pravidelné bohoslužby. Neboť s ním Jindřich Krajíř tento plat směnil za některé statky. Na hradě však v té době nepobýval hradní pán, ale pouze jeho pověřenec, který dal kněze místo výplaty za těch 17 kop na 17 dní do žaláře vsadit.¹⁴⁷

Zdá se tedy, že pro Wolfganga již Cornštejn ztratil význam. Nebo již prostě majitel nechtěl snášet neustálé hádky s bitovskými. Rod Krajířů nadále v kraji sídlil v Dačicích a Uherčicích, kde si postavil výstavní renesanční zámky, avšak již roku 1600 vymírá.¹⁴⁸

¹⁴⁷ KACETL 2011, 27.

¹⁴⁸ PILNÁČEK 1972, 359.

3.5 Zpět pod Lichtenburky

Hrad koupil Jindřich z Lichtenburka na Bítově, z Bítovsko-Vranovské rodové větve. Poprvé se objevuje Jindřich, jako vlastník Cornštejna roku 1538 v brněnských pŕuhonech.¹⁴⁹ Jindřich byl potomek Smila, toho, který získal roku 1422 Vranov. Smil měl tehdy čtyři syny, kteří se museli podělit o hrady Bítov a Vranov. Rod pokračoval nejmladším ze synů Smila, Jindřichem, který sám měl taky čtyři syny, mezi nimiž je i již zmíněný Jindřich, který koupil Cornštejn.¹⁵⁰ Je však nutno říci, že rod již v této době značně zchudl a odprodával, co se dalo, dokonce i tak ceněnou Jemnici v roce 1496, Jaroměřice, Moravské Budějovice v roce 1522 a dokonce hrad Vranov roku 1516.¹⁵¹ V této době se již tedy historie rodu chýlila ke konci a on si snažil zajistit alespoň bezprostřední okolí domovského Bítova. Koupě Cornštejna pro ně byla zásadní jen kvůli vypuzení mocného souseda, udržovat ale hrad již asi neměli Lichtenburkové v úmyslu.¹⁵²

3.5.1 Turecké nebezpečí

Do jejich plánů však zasáhla, jako již tolikrát, válka. Nebezpečí, které se valilo na nové Habsburské soustátí v podobě tureckého vojska, bylo třeba odrazit. V té době již byli sice Turci právě poraženi u Vídně, ale stále měli v kraji silné pozice a znovu postupovali Uherskem směrem k Moravě. Na nařízení moravského zemského sněmu ve Znojmě roku 1542 bylo vyhlášeno, že musí být posílena hranice na jihu země a některé opuštěné hrady musí být nově opraveny a posíleny dostatečnou posádkou a vyzbrojeny.¹⁵³ Patřil k nim i Cornštejn, což ale Lichtenburky dost vyčerpalo, nedalo se však neuposlechnout, v tomto případě by byl jejich majetek zabaven a zmíněná opatření by provedl moravský zemský hejtman.¹⁵⁴ Vzhled Cornštejna se však již výrazně nezměnil a válečné napětí netrvalo dlouho, již roku 1551 s Turky totiž Císař Ferdinand uzavřel mír.¹⁵⁵

¹⁴⁹ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 7.

¹⁵⁰ URBAN 2003, 172.

¹⁵¹ KACETL 2011, 29.

¹⁵² KACETL 2011, 29.

¹⁵³ KAMENÍČEK 1902, 256.

¹⁵⁴ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 7.

¹⁵⁵ KACETL 2011, 29.

3.6 Pustý Cornštejn

Podle náhrobků v bitovské kapli lze přesněji datovat majitele panství. V roce 1545 zemřel Jindřich. V letech 1545-1554 vlastnil Bítov a s ním i Cornštejn jeho syn Václav z Lichtenburka a po něm jeho syn Albrecht z Lichtenburka a do roku 1572 jeho bratr Jindřich z Lichtenburka. Jindřich zvaný sirotek byl poslední žijící mužský člen rodu a rod jím roku 1572 vymírá. Do roku 1576 panství spravovala Ludmila z Lichtenburka, která jej prodala Wolfu Strejnovi ze Švarcenavy.¹⁵⁶ Při prodeji panství se hrad Cornštejn uvádí v Zemských deskách již jako pustý,¹⁵⁷ (proti je Měřínský, který píše, že téhož roku je hrad uváděn pouze jako zámek).¹⁵⁸ Roku 1580 je hrad uváděn podruhé jako pustý v půhonných knihách¹⁵⁹ a roku 1617 je jako pustý uváděn potřetí, když bitovské panství Wolf Štrejn prodal Fridrichu Jankovskému z Vlašimy. Jestli však nebyl Cornštejn opuštěn již za posledních Lichtenburků stalo se tak za Wolfa Štrejna ze Švarcenavy s jistotou, neboť tento vlastník nepobýval ani na významnějším Bítově. Dále bitovské panství náleželo Daunům, Haugwitzům, Zámojským, Radzvillům a pánům z Hasenfeldu, kterým bylo panství po druhé světové válce zestátněno.¹⁶⁰ O Cornštejn však již nikdo zájem neprojevil a tak během čtyř století značně zpustl.

Dnešní stav je však značně poznamenán rekonstrukcí, která zde byla prováděna firmou Geoindustria v letech 1973 až 1979.¹⁶¹ Nutno však podotknout, že tato rekonstrukce betonáží a dostavbou, někdy i celých zdí značně omezila další poznávání hradu.

¹⁵⁶ HOSÁK 1938, 178.

¹⁵⁷ HOSÁK 1938, 178.

¹⁵⁸ MĚŘÍNSKÝ/PLÁČEK 1991a, 171.

¹⁵⁹ HOSÁK/ŠRÁMEK 1970, 147.

¹⁶⁰ PAUKERT 2006.

¹⁶¹ KACETL 2011, 35.

4 Etapy výstavby

Hrad Cornštejn jako celek samozřejmě prošel několika vývojovými etapami, ke kterým postupně vedly jak větší nároky na komfort a prestiž sídla tak hlavně válečné události, především pak rozvoj dělostřelby a systematického obléhání.

4.1 1. etapa (počátek 14. stol.)

Při počáteční fázi výstavby hradu, někdy na počátku 14. stol. se nejspíše postupovalo tak, že byl nejdříve postaven hradební okruh,¹⁶² aby bylo zajištěno nezbytné ohrazení proti jakémukoliv nenadálému útoku (nejspíše z vranovské strany). Obvodní hradba byla původně nižší a měla cimbuří tak, jak je dodnes na některých místech obvodu patrné. Následně byl k hradbě připojen na jihu palác.¹⁶³ Důkazem je viditelný spár. Již od počátku měl zesílenou čelní štítovou zeď, která palác převyšovala. Palác byl však v první etapě nižší než dnes, pouze jednopatrový.¹⁶⁴ To lze vidět na ustoupení síle zdi a poněkud jiné skladbě zdiva horního patra. Jestli byla v minulosti štítová zeď nižší a dodatečně se nadstavovala nedokážu s jistotou posoudit, zdá se však, že měla od počátku výšku jako nyní. Nejsou v ní žádné viditelné spáry a zdivo se zdá celistvé.

4.2 2. etapa (kolem poloviny 14. stol.)

Již v úvodní části stavitelé počítali s parkánem, protože pro něj kolem jádra na pahorku nechali dostatek místa.¹⁶⁵ Kamenná parkánová hradba však vznikla s odstupem času, někdy v druhé polovině 14. století.¹⁶⁶ Do parkánu byla s největší pravděpodobností od začátku zakomponována velká západní bašta hranolového půdorysu,¹⁶⁷ která jako vybíhající plošina strážila cestu pod hradem. Je možné, že od ní sbíhající zídka s mítnou branou přehrazující spodní cestu byla zbudována spolu s ní.¹⁶⁸ Takto prostě hrad vypadal zřejmě až někdy do období husitských válek (1422-1434), kdy Jan z Lichtenburka započal stavební práce, které se pak s určitými časovými odstupy táhly až do obléhání hradu 1464. V podstatě i po dobití hradu, kdy hrad obnovovali Krajířové.

¹⁶² MENCLOVÁ 1965, 3.

¹⁶³ MENCLOVÁ 1965, 3.

¹⁶⁴ KACETL 2011, 7.

¹⁶⁵ MENCLOVÁ 1965, 14-15.

¹⁶⁶ KACETL 2011, 10.

¹⁶⁷ KACETL 2011, 41. Obr.

¹⁶⁸ KACETL 2011, 41. Obr.

4.3 3. etapa (druhá a třetí čtvrtina 15. stol., do roku 1464)

Není patrné, kdy přesně se s přestavbou hradu začalo. Ani jednotliví autoři se neshodují, jestli se výstavba započala již před, během nebo po husitských válkách. Každopádně byla vcelku razantní. Nejprve je třeba předpokládat, že vznikl druhý palác v opačném severozápadním konci hradního jádra.¹⁶⁹ Aby zbylo místo na nádvoří, byl palác přistavěn až vně okružní hradby tím byl zrušen parkán, a musela následovat výstavba parkánu nového.¹⁷⁰ Dále byla v západním rohu jádra přistavěna štíhlá hranolovitá věž, která sloužila jako brána a strážní objekt. Věž spolu s přidruženou zdí zahrazovala parkán a ve své hmotě ukrývala průjezd předposlední brány.

Věž byla pavlačí komunikačně spojena s novým palácem, což ukazuje i na vzájemnou provázanost objektů. Nemohla tedy být postavena dříve, což ukazuje i fakt, že není svým zdivem provázána se starším vnitřním okruhem hradby. Takto byla ukončena první fáze nových přestaveb. Další ale následovaly v rychlém sledu.

Vznik severního předhradí je třeba chápat jako nutnost pro vydržování si posádky ve stále neklidných dobách pohusitských válek a jako nutnou obranu před zvyšujícím se účinkem palných zbraní. Předhradí je tedy dobře datovatelné podle bašt, které byly vystavěny v polovině, či mírně po polovině 15. stol.¹⁷¹ Dále je zřejmé, že hradba předhradí je mladší než hradba nového parkánu, na který se napojuje, neboť v tomto napojení je patrné šmorcování. To ale dokládá také fakt, že při stavbě nového parkánu stavitelé počítali se stavbou spodního předhradí. Při této etapě vzniklo také malé stavení při pětihranné baště.¹⁷² Zatím se ale jednalo jen o malou, jednopatrovou, čtvercovou stavbu při baště, patrně ze spár oddělujících jej od zbytku zdiva stavení k němu později přidruženému. Pro provoz předhradí vznikla v té době také cisterna - studna.¹⁷³ Nacházela se při Vranovské bráně, a aby voda nebyla znečištěna, byla ukryta v roubeném stavení.¹⁷⁴ To je patrné na zděném zarovnání skály, ke které se připínala. Následovala poslední mikrofáze této etapy, kterou byla výstavba předbraní Vranovské brány.

V té době totiž Hynek z Lichtenburka musel počítat s nějakou odvetou ze strany Jiřího z Poděbrad a tak se zřejmě urychleně připravoval na nejhorší. V této souvislosti je nutno zmínit především opevnění na předsunuté výšině „Na baště“. Toto opevnění mohlo vzniknout po obléhání hradu husity pravděpodobně r. 1432 nebo později, ale jistě do roku 1464, kdy probíhalo obléhání vojsky Jiřího z Poděbrad. Každopádně je fortifikace datovaná do poloviny století, což dokládají nálezy střepů z kachlových kamen, které tu byly nalezeny.¹⁷⁵ Tábor obléhatelů v roce 1464 byl postaven až dále na jih, v odstupu od této bašty. Kdyby tam tehdy nestála, využili by obléhatelé tohoto vrcholu a nestavěli by tábor v takové vzdálenosti od hradu.¹⁷⁶

¹⁶⁹ MENCLOVÁ 1964,3.; PLAČEK 2007a, 160.; CHAMONIKOLA 1999,158.; ŠIMEŠEK 2008,32.

¹⁷⁰ MENCLOVÁ 1964,3.; PLAČEK 2007a, 160.; CHAMONIKOLA 1999,158.; ŠIMEŠEK 2008,32.

¹⁷¹ MENCLOVÁ 1965,17.; Po konzultaci s Františkem ZÁRUBOU 2014

¹⁷² KACETL 2011, 14. Obr.

¹⁷³ MENCLOVÁ 1965,16.; KACETL 2004, 27.

¹⁷⁴ KACETL 2004, 27.

¹⁷⁵ MEŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 172.

¹⁷⁶ MEŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 172.; ŠIMEŠEK 2008, 32.

V souvislosti s obléháním je možné předpokládat také obsazení skalního hřebene před starým palácem nějakým provizorním opevněním.¹⁷⁷

4.4 4. etapa (druhá polovina 15. stol.-od roku 1465)

Po obléhání se praví, že byl hrad pobořen.¹⁷⁸ Zdá se ale, že poškození nebylo tak vážné,¹⁷⁹ neboť dodnes jsou patrné velké části zdiva, které odpovídají dřívějším etapám, například značná hmota starého paláce. Hrad tedy přešel do rukou Krajířů, nebyly třeba vážnější dostavby spojené s opravou. Nový vlastník bohatý Wolfgang Krajíř z Krajků myslel na všechny funkce hradu jak na komfort a pohodlí, tak také na lepší provoz a opravu hradeb. Jím iniciovaná přestavba započala snad již roku 1465, protože byla opravdu značná, musela probíhat také delší čas, jenž nedokážu vymezit. V první řadě zahrnovala výstavbu nového-druhého patra, nového paláce a přestavbu druhého patra nového paláce.¹⁸⁰ Oba paláce pak byly ve zmíněných patrech vybaveny arkýři na podobných krakorcích a skrz štítovou zeď bylo prolomeno jedno velké okno.¹⁸¹ Přestavbu postihlo dále nádvoří, které bylo zastavěno u starého paláce čelednickým, jednopatrovým křídlem a k novému paláci byla přistavěna, či alespoň zmodernizována věžovitá stavba schodiště. K ní pak ještě do severního rohu nádvoří vložena obdélná kaple.¹⁸² Pokud nebyl vnitřní hradební obvod zvýšen a opatřen podsebitím již dříve v polovině 15. století, bylo tak učiněno nejpozději v tuto dobu. Podsebitím pak byla vybavena také hradba v předhradí, s tím souvisí i dostavba a zastřešení západní parkánové bašty vysunuté nad cestou.

Dále byly vystavěny provozní budovy také v předhradí, jedná se především o velkou hospodářskou budovu na východě předhradí, která zcela pohltila dřívější malou stavbičku při pětiboké baště.¹⁸³ Na druhém západním konci předhradí pak vznikla druhá provozní budova¹⁸⁴ přímo pod zesílenou, štítovou předhradní zdí a při čtverhranné baště, což by mohlo vypovídat o využívání k vojenským účelům. Do této doby také spadá valeně podklenutý kamenný most přes příkop před Vranovskou bránou (v předbrání-druhém předhradí), který tak nahradil v této funkci dřívější padací most.¹⁸⁵

¹⁷⁷ KACETL 2011, 15.

¹⁷⁸ MENCLOVÁ 1964, 6.

¹⁷⁹ KACETL 2011, 25.

¹⁸⁰ KACETL 2011, 25.

¹⁸¹ KACETL 2011, 25.

¹⁸² MENCLOVÁ 1964, 6-7.

¹⁸³ MENCLOVÁ 1965, 19; KACETL 2011, 25.

¹⁸⁴ MENCLOVÁ 1965, 19; KACETL 2011, 25.

¹⁸⁵ MENCLOVÁ 1965, 18.

4.5 5. etapa (přelom 15. a 16. stol.)

Dalším majitelem hradu byl moravský zemský sudí Lipolt, který se snažil na přelomu 15. a 16. století rozšířit cornštejnské opevnění o nové módní fortifikační prvky, ty se soustředily kolem nově vyzděného vysutého opevnění na šíjovém pahorku.¹⁸⁶ Vznikl zajímavý hrot štítové zdi se střeleckými komorami po stranách, menší polygonální bašta a větší bateriová bašta v zákrytu za vysutým opevněním a boční předhradí (první předhradí) s novou první bránou. Takto tedy byly na Cornštejně prezentovány moderní prvky vzniklé spojením pasivní a aktivní obrany. V této době bylo také upraveno předsunuté opevnění „Na baště“, kde ještě vznikla kamenná hranolová věž, což dohromady dokládá neustálou ostražitost majitelů hradu.¹⁸⁷

Do doby této výstavby spadá také problém datace kaple a možná i věžovitého tělesa schodiště neboť někteří autoři uvádějí, že tyto stavby pochází až z počátku 16. stol.¹⁸⁸ Kacatl pak přichází se zajímavou myšlenkou o zbourání kaple a jejím znovupostavení.¹⁸⁹

4.6 6. etapa (od roku 1542)

Posledním stavebním počinem byl na Cornštejně vynucen zemským sněmem pro turecké nebezpečí roku 1542,¹⁹⁰ takže stavební úpravy jsou dobře datované. Jednalo se však už jen o dílčí přístavby, které probíhaly v prostoru při páté a šesté bráně. Pátá brána, pozůstatek původního parkánu, byla stržena¹⁹¹ a byl vystavěn nový průjezd šesté brány, ta se rozprostírala mezi štíhlou věží (kterou vedl průjezd dříve, ten byl tedy zrušen), a východní vysunutou parkánovou baštou, ze které se tedy stala jakási strážnice, v níž byly prolomeny nové rozměrné střílny.¹⁹² Severní zeď tohoto stavení spolu se severní zdí nového branského průjezdu byla značně navýšena a v koruně nesla ochoz, bylo jím možné dobře strážit spodní cestu pod hradem.¹⁹³

Dále nebylo potřeba hrad obnovovat, nebyly ani peníze ani vážnější důvod. Doba již pokročila, takže zdejší opevnění budované ještě na začátku 16. století se v jeho druhé půli stalo rychle nedostatečné. Hrad byl tedy opuštěn a ponechán svému osud

¹⁸⁶ MENCLOVÁ 1964,7.; CHAMONIKOLA 1999,158.; PLAČEK 2007a, 161.;

¹⁸⁷ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 172.; ŠIMEŠEK 2008, 32.

¹⁸⁸ CHAMONIKOLA 1999,158.; PLAČEK 2007a, 161.

¹⁸⁹ KACETL 2004, 25.

¹⁹⁰ SCHWOY 1794, 266-267; MENCLOVÁ 1964,7.

¹⁹¹ KACETL 2004, 25.

¹⁹² KACETL 2004, obrázek na deskách.

¹⁹³ KACETL 2011, 25.

5 Stavební popis hradu

Hrad Cornštejn stojí na úzkém krčku ostrožny ze tří stran obtékanou řekou Dyjí. Původně byl pro hradní prostory zabrán jen malý mírně prohnutý obdélný pahorek s nejvyšší výškou na ostrožně. Pahorek se táhl od jihovýchodu k severozápadu a měl rozměry zhruba 50 x 25 m. Plocha tohoto pahorku byla obehnuta až 8m vysokou a 2 m silnou obvodovou hradební zdí. Na severovýchodě se pahorek mírně rozšiřuje, na což hradba na této straně reaguje vypouknutím se dvěma zalomeními. Pod hradem vedla regionální komunikace spojující hrady Bítov a Vranov¹⁹⁴ (v širším kontextu pak města Znojmo a Jemnici).

Hradním předhradím pak vedla po východní straně (ve směru na Bítov) odbočka, která se od jihu levotočivě obtáčela kolem hradního pahorku. Na severu hradní rameno cesty vedlo po rampě až k jádru hradu, do něhož cesta ústila v jihozápadní zdi branou. Ta stála nad srázem, v němž bylo vylámáno hlavní rameno této Vranovsko-Bítovské cesty.

Tato zeď i s branou se téměř celá zřítíla do srázu a dnes jsou patné jen základy v severozápadní části.¹⁹⁵ V tomto hradním jádru se uplatnila typická dvoupalácová dispozice se dvěma základními protilehlými stavbami. Starší palác zakončuje hradní pahorek na jihu. Byl postaven tak aby svojí hmotou clonil nádvoří proti přístupové cestě a jižnímu šíjovému pahorku, v čemž mu vydatně pomáhala na jeho čelní straně štítová zeď. Pozoruhodný útvar pasivní obrany. Tato zeď byla vysoká 25 m. a silná 3 m. Byla zakončena ochozem a plnila tak i funkci rozhledny, kterou na mnoha jiných hradech zajišťovali věže. Na jihu vybíhal až do nepříjemné blízkosti hradu již zmíněný pahorek. Proto bylo sedlo mezi oběma skalními hřebeny prokopáno hlubokým příkopem.

K paláci bylo později přistavěno podél východní hradby přízemní křídlo. Na opačné severozápadní straně nádvoří byl později přistavěn k vnější lici původní hradební zdi druhý palác. K němu od nádvoří na jihozápadní straně přiléhalo hranolové schodiště. S ním pak na východě sousedila stavba hradní kaple. Vně obvodu hradební zdi se nacházel parkán. Ten ohraničovala nižší parkánová zeď. Ta byla podpírána ze svahu několika pilíři. Ulička parkánu zřejmě nebyla kolem obvodu úplná. Protože jen stěží si ji lze přestavit na jihozápadní straně, kde na obou koncích obvodu zmizela její zeď v prudkém srázu. Do parkánu se vcházelo zevnitř hradu, krom hlavní brány ještě dvěma výpadečnými brankami. Jednou z jádra jižního paláce do prostoru před Štítovou zdí a druhou na východě prolomenou v hlavní okružní hradbě. K tomuto vchodu uvnitř k hlavní hradbě zřejmě přiléhala věžovitá dřevěná konstrukce na jihu navazující na palácové křídlo. Na západní straně hradu nedaleko od nového (severozápadního) paláce byla vně hradební zdi vysunuta do parkánu štíhlá věž chránící vchod do hradu, k jejíž západní straně byl později přistavěn průjezd nové brány (v nynějším pořadí šesté). Na níž navazovala na západě z parkánu nad Vranovsko-Bítovskou cestu vysunutá bašta z ní pak k této cestě vedla ve srázu zídka k mítné bráně, která cestu přehrazovala. Vzhledem k tomu, že nový palác zabral část severozápadního parkánu, byla proto vně novostavby postavena nová parkánová zeď tak aby byl parkán znovu průchozí. Tato parkánová zeď byla zajištěna proti sesunutí ze svahu čtyřmi pilíři. Na severu byl nový parkán přístupný z vnějšku po rampě branou. Na jih od brány v jejím těsném sousedství byla ve starém parkánu prolomena branka, která obě části parkánu spojila.

¹⁹⁴ KACETL 2011, 4.

¹⁹⁵ PLAČEK 2007a, 160.

Poblíž této branky stála v parkánu budova sloužící zřejmě jako pekárna. Na západě byl starý parkán prolomen v páté bráně, která přihrazovala malé prostranství mezi novým palácem a průjezdem šesté brány. Cesta z hradního jádra vedla již zmíněnou rampou, podpíranou čtyřmi menšími a jedním (u brány) masivním pilířem do hrazeného předhradí. Předhradí se rozkládalo podél celé severní strany hradního jádra. Předhradí protínala cesta, která sloužila jako vedlejší rameno cesty Vranovsko-bítovské. Průjezdnost cesty zajišťovali dvě brány jižní Vranovská a severní Bítovská. Hradební zeď předhradí navazovala na severozápadě na zeď nového parkánu. Pak se v pravidelných zalomeních v masivní štítové zdi stáčela souběžně s parkánem jádra hradu na východ.

V tomto severním prostoru příhradku bylo ke hradbě přistavěno hospodářské stavení neznámého účelu a hned vedle na západ od něho je zeď přerušena čtverhrannou baštou. Směrem na východ se až 14 m široký prostor náhle zužuje na pouhé 4 metry v tomto místě přímo pod rampou do vnitřního hradu podpírají zeď předhradí z vnější strany tři pilíře. Pod pilíři vedla cesta přes prokopaný příkop, (částečně ještě patrný) přímo do Bítovské brány, ta byla postavena tak, že navazovala téměř kolmo na líci hradby.

Brána se otvírala do prostorné severovýchodní části předhradí sloužícího především jako křižovatka cest. Právě zde předhradí přetínalo již zmíněné rameno Vranovsko-bítovské cesty a tudy také odbočovala cesta vzhůru k jádru hradu. Přesto se sem k západní straně pohodlně vešlo hospodářské stavení, tzv. čeledník či kasárna. Průběh předhradní zdi pokračoval od ní kolmo postavené brány východním směrem až k pětiboké baště, ve které se její průběh pravoúhle zalomoval a směřoval přímo jižním směrem k Vranovské bráně. Před branou se ale zeď ještě jednou v místě nevelkého venkovního pilíře zalomila směrem jihozápadním. V půli tohoto úseku hradby stála již zmiňovaná Vranovská brána. Blízko brány v rohu mezi zdí předhradí a skálou pod parkánem vnitřního hradu stála zřejmě dvě roubená stavení, z nichž to rohové mělo v interiéru cisternu. Před Vranovskou branou se rozkládal další příhradek, tento byl velmi krátký v celkovém součtu po směru cesty do hradu byl druhý a přihrazoval přístupovou cestu vedoucí pod starým palácem. Tvoří ho hradební zeď nad valeným můstkem hned před branou. Zítka směřuje přímo na jih, kde navazuje na kovářskou pec a strážnici u další v pořadí druhé brány, která je přistavěna k pilíři v rohu parkánové zdi přímo pod starým palácem.

Před touto druhou branou se rozkládá první předhradí, které je tvořeno jednak laterální zídou přihrazující cestu vedoucí mezi prudkým svahem na východě a skalním sedlovým pahorkem na západě. Dlouhá jednoduchá hradba byla prolomena dvěma výpadními brankami a na jihu zakončena první přístupovou branou. Skalní sedlo nad tímto příhradkem bylo také opevněno. Jistě se tak stalo proto, že tento prostor mohl být pro hrad velmi nebezpečný především v době obléhání, protože ležel velmi blízko od starého paláce hned za jižním šíjovým příkopem. Tato pozoruhodná sedlová bašta měla zhruba obdélný prostor s rozměry téměř 50 x 12 metrů. Na jejím jižním čele stojí štítová zeď s vyvýšeným tupým hrotem vybíhajícím proti novému šíjovému příkopu, který byl prokopán na jih od hradu. Zeď hlavně bránila ostřelování z nejvíce schůdné přístupové strany

Na západě je tato štítová zeď zakončena menší boční hranatou baštou, vybíhající z opevnění nad cestu. Na severu naproti starému paláci podél západní hradby se dolů do šíjového příkopu svažovala rampa. Do příkopu pak ústila výpadová branka. Bašta byla jinak přístupná hlavně od severu předpokládaným dřevěným mostem vyzvednutým nad

starší jižní šíjový příkop. Most baštu spojil s parkánem před starým palácem v místě, kde z paláce do parkánu vedla výpadová branka. Vchod na most se nacházel při východní straně severního průčelí bašty.

Vstup do starého šíjového příkopu uzavírala od západu okrouhlá dělová bašta připojená k jihozápadnímu rohu sedlového opevnění. Z tohoto sedla bylo zřejmě dřevěnou lávkou přístupné i vrchní patro dělové bašty. K baště se od severozápadu zřejmě připojovala hradební zeď, která definitivně uzavírala příkop, protože zřejmě byla napojena až na západní linii zdi parkánu. Zeď se však celá sesula z prudkého srázu a dnes již nestojí.

Hradní opevnění doplňovalo ještě jižní přesunutě opevnění na kopci nad hradem. Které zde bylo vybudováno, aby zamezilo ostřelování hradu z této pouhých asi 170 m vzdálené výšiny. Tento účel také roku 1464 dokázala zdárně plnit. Opevnění bylo sypané hlínou a zpevňované dřevem, jediná kamenná stavba byla zřejmě tzv. Hláska, čily hranolová věž, která stála uprostřed návrší. Rozděleno bylo na jižní okrouhlou baštu a severní trojúhelníkový útvar s kamennou věží. Tato severní část sloužila také pro ubytování posádky. Pro tento účel zde byla postavena roubená stavba s kachlovými kamny uvnitř.¹⁹⁶ Opevnění bylo od pokračujícího sedla na jihu odděleno dvěma hlubokými příkopy a hrazeno oválným valem stojícím mezi nimi.

V blízkosti hradu se nachází také pozůstatky obléhacích fortifikací datovaných do obléhání z let 1464-1465. Jedná se o tři tábory, jejichž funkcí bylo blokovat hrad ve všech přístupnějších stran, krom toho zde samozřejmě byli i plochy pro upevnění děl. Jeden tábor blokoval hrad z jihu, nacházel se tedy na dohled od hradního předsunutého opevnění "Na baště". Druhý stál na opačném konci ostrožny na sever od hradu a třetí blokoval případnou únikovou cestu k Dyji na východě a stál na ostrožně, za řekou.

¹⁹⁶ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 171.

5.1 Jádru hradu

5.1.1 Hlavní obvodová hradba [25][49]

Obtáčela se kolem nádvoří vnitřního hradu a na jihu do ní byl vsazen palác. Obsahuje dvě stavební fáze. Starší fáze pochází z doby založení hradu tedy z doby před rokem 1343.[26] V té době měla hradba výšku 7-8 m. Šířka se pohybovala mírně přes dva metry, na západě trochu méně a třeba na severu o něco více, podle průchodnosti terénu v blízkosti hradu. V koruně hradby stával nekrytý ochoz s pravidelným cimbuřím. Ochoz byl zřejmě průchozí přes celý obvod hradby a v místě, kde hradbu přerušoval na jihu palác, měl ten ve výši 1. patra, k lici nádvorní zdi, připevněnou dřevěnou pavlač.

Ta tedy plnila úlohu přechodu od jedné, ke druhé straně hradebního ochozu. Hradba se sice někdy v druhé polovině 15. století nadstavovala ale cimbuří po staré hradbě je na několika místech patrné dodnes. Lze je vidět podél severovýchodní strany hradby z parkánu, dále třeba z vnitřního prostoru nového paláce nebo v patře branské strážní věže. Stínky byly dlouhé zhruba 1,5 metru a proluky něco přes 0,5 metru. Vztah velikosti stínek a proluk a absence šterbinových střílen ve stínkách napovídá, že hradba mohla vzniknout v 1. pol. 14. stol.¹⁹⁷ Takto popsaná hradby byla při patě z vnějšku rámována 1 metr vysokým soklem, který se většinou dochoval.¹⁹⁸ [62]

Hlavní vstupní brána se nacházela nejspíš v prostoru západního úseku hradby. Jelikož se z daného úseku téměř nic nedochovalo nelze tak určit s jistotou, ale je to pravděpodobné kvůli nepřístupnosti terénu se strmými srázy pod tímto místem a kvůli směru cesty, která tudy směřovala v následujících fázích výstavby hradu. Druhou variantu nabídl Hyzler ve svém stavebně-historickém průzkumu hradu a to takovou, že brána mohla protínat hradbu v místě později přistavěné branské strážní věže, která tak byla vystavěna právě na její ochranu.¹⁹⁹ Skrz hradbu, zhruba uprostřed východní zdi, byla prolomena, od vzniku parkánu, hrotitě zaklenutá branka. [25] Ta je vsazena do výklenku se zuženými špaletami a segmentovým záklenkem. Od branky vede osm schodů, ty se snižují do úrovně prostoru parkánové uličky. Vně hradního obvodu se v tomto místě nacházela věžová dřevěná konstrukce, která ve svém nitru branku ukrývala.²⁰⁰ Stavba měla šíři kolem deseti metrů a dvě podlaží, existence stavby se vyvozuje od linie kapes ve zdivu hradby. [25]

Někdy v druhé půli 15. století (často se uvádí po roku 1645) byla hradba navýšena až o 1 m. Nový ochoz posazený na korunu hradební zdi byl tentokrát již krytý a to zřejmě roubenou konstrukcí s podsebitím. S vynálezem střelného prachu šlo v té době již téměř o nutnost. Stejně jako v první fázi výstavby byl i nový ochoz průchozí kolem celého nádvoří, v místech přerušení hradby paláci to znovu umožňovali pavlače, tentokrát v úrovni 2. patra. Ochoz se bohužel nezachoval, takže jej nelze blíže popsat. Fáze výstavby jsou od sebe ve zdivu odlišitelné pravidelností řazení kvádrů. Starší je o něco pravidelnější. Tyto kvádry byly kladeny na vápennou maltu.

¹⁹⁷ BOLINA/DURDÍK 2001, 16.

¹⁹⁸ MENCLOVÁ 1965, 3.

¹⁹⁹ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 6.

²⁰⁰ KACETL 2004, 23.

5.1.2 Štítová zeď [27]

Na jižním mírně zúženém cípu hradního jádra byl již v první etapě výstavby, tedy před rokem 1343 postaven palác. Na jeho čelní straně se zřejmě hned od počátku vypínala mohutná štítová zeď, která celou svou hmotou clonila nejen palác samotný ale v podstatě celé nádvoří hradu. Zeď je u paty 3 m. silná a 25 m. vysoká. Je ve spodním zdivu provázaná s obvodní hradbou což dokazuje, že vznikla současně s ní.²⁰¹

Původně nebyl skrz zeď, kvůli její obranyschopnosti, proražen zřejmě žádný otvor. Kromě branky na parkán, vyražené zhruba v půli délky zdi. Ta však mohla vzniknout až společně s parkánem, nebo podle Menclové až při vzniku vysutého opevnění.²⁰² Na fotografii z konce 19. století, [15] kde je zeď ještě celá, i s dnes již sesutým severním vrchním rohem, ve kterém je patrné proražení zdi velkým oknem, na východní straně její horní partie. Okno je samozřejmě pozdější, zřejmě z krajířovské přestavby.²⁰³ Právě proražení okna způsobilo, že se část zdi zřítíla. Jinak právě to, že dodnes stojí až do své původní výšky, je ukázkou její důkladné výstavby. V koruně zdi pak byl ochoz s cimbuřím. Později, možná, až od zmíněné krajířovské přestavby ochoz zastřešený, nejspíš roubený.²⁰⁴ Zeď takto splňovala i funkci rozhledny, a tak na Cornštejnu ani nebylo potřeba větší strážní vyhlídkové věže.

Štítové zdi se stavěli většinou na hradech postavených ve svahu nebo na místech, kde se mohla blízká výšina stát velmi nebezpečnou v případě obléhání. Cornštejn takový důvod měl. Hned pod zdí na jihu se totiž rozkládal skalní hřeben, přírodní pokračování hřebene, na němž bylo postaveno hradní jádro. Další výšina vyzívající k postavení obléhacího opevnění (nakonec zřejmě k tomuto účelu i využitá) stála ve stejném směru dále k jihu jen něco přes 200 m od tehdejšího hradu. Raimund z Lichtenburka předpokládaný zakladatel hradu byl významným a zcestovalým mužem on a jeho potomci dávali přednost němčině před češtinou a k Rakousku měli blízko a to jsou asi důvody, proč zde byla tato mohutná zeď vystavěna.

5.1.3 Starý palác [20][24][28][29]

Hlavní obytnou a skrz štítovou zeď i obranou funkci hradu zajišťoval už od počátku palác stojící na jižním výběžku hradního pahorku. Jižní stěnu paláce, jak už bylo řečeno, tvořila štítová zeď, která palác zpočátku téměř dvojnásobně převyšovala. Z bočních kratších stěn po obou stranách vyrůstala obvodová hradební zeď, která je se štítovou zdí ve zdivu svázána.

Palác stojí na základně 11 x 20 m. Zpočátku měl suterén, zvýšené přízemí a první patro, a výška jeho stěn byla téměř shodná s výškou obvodní hradby, (respektive ji

²⁰¹ MENCLOVÁ 1965, 3.

²⁰² MENCLOVÁ 1965, 6.

²⁰³ KACETL 2004, 23.

²⁰⁴ KACETL 2004, 21.

přesahovala jen nepatrně).²⁰⁵ Pouze pultová střecha opřená o štítovou zeď hradbu převyšovala. Výše zdiva paláce z první etapy je velmi dobře patrná dodnes, protože starší zdivo je v hmotě značně silnější než dodatečně dostavované zdivo druhého patra, které má také trochu jiné složení. Především jsou zde obsaženy cihly. Palác byl od začátku ve všech patrech svisle pod sebou rozdělen příčkou na dvě části (východní a západní). Podle Kacetla mohlo západní částí při přepážce procházet dřevěné schodiště spojující všechny patra, to se pak v přízemí mohlo napojovat na kamenné schodiště vedoucí skrz branku na jižní parkán. Suterén a východní část přízemní jsou klenuty valeně, ostatní patrování bylo plochostropé. Nejdříve jak se zdá byly postaveny a vzájemně provázány zdi navazující na obvodovou hradbu tedy východní, západní a také jižní štítová zeď a až po tomto kroku se přistoupilo k přístavbě paláce, tedy severní zdi spolu s příčkou, je to patrné na provázanosti zdiva, severní zeď je totiž k obou postraním přistavěna na spáru. Jak se ale zdá logické jednalo se jen o jednotlivé kroky v rámci jedné výstavní etapy.²⁰⁶ Zastřešena byla stavba zpočátku pultovou střechou, opřenou o jižní převýšenou zeď. Při dostavbě paláce o druhé patro (a možné třetí atikové, hrázděné), byl palác nejspíše zastřešen dvěma shodnými sedlovými střechami opřenými o kratší strany paláce a vprostřed o vnitřní příčnou zeď. Nemyslím si tedy, jak je patrné na vyobrazení od Šimečka užitého v mnoha publikacích (například v Plačkově encyklopedii),²⁰⁷ že by jedna valbová či sedlová střecha, která by byla posazena na dvou delších zdech, protože ty nemají shodnou výšku, a ani kdyby byla severní zeď dostavěna hrázděním do stejné výšky jako zeď protilehlá, špatně by zde zřejmě fungoval ochoz, který je tu předpokládán, tak jak to bývá zvykem u jiných štítových zdí. Čelní nádvorní stěna měla čtyři sloupce oken, narušené jedním vchodovým portálem situovaným do prvního patra. [24][28]

Do suterénu se od začátku 16. stol. vcházelo přístavěnou předsíňkou, která spolu s otvorem v původní zdi tvořila 5 metrů dlouhý vstupní koridor, který obsahoval sestupné schodiště. Po původním schodišti však zbyl pouze otisk, podle kterého jsou dnešní stupně rekonstruovány.²⁰⁸ Koridor měl valené klenutí a vstupní ostění do přístavěné předsínky mělo segmentový záklenek. Podle provázání zdiva a lunety v průniku kleneb je patrné, že se jedná o vchod původní.²⁰⁹

Suterén paláce byl napůl zapuštěn do kamenného podloží skály a částečně vyčníval nad úroveň upraveného povrchu nádvoří. Byl valeně klenut a v počáteční fázi klenbu v půli podpíral, valený klenební pás.[30] Tak jako je to analogicky viditelné v novém paláci. Na místě pásu pak byla při dostavbě horních pater přistavěna příčka, která prostor rozdělila na dvě zhruba stejně velké místnosti. Účel příčky byl tedy i praktický, nesla totiž tíhu příčných zdí vrchních pater, nacházejících se svisle pod sebou.²¹⁰ Původní pás je však také ještě patrný, a to jako odsazená spojnice příčky a klenby. Ve zbytcích původní omítky klenby jsou patrné stopy po dřevěných latích šalování. Klenby jsou z lomového kamene a začínají v podstatě již při patě stěn. Nutno však připomenout, že dnešní stav suterénu je rekonstrukcí neboť původně byla velká část

²⁰⁵ MENCLOVÁ 1965, 4.

²⁰⁶ MENCLOVÁ 1965, 3.

²⁰⁷ PLAČEK 2007a, 160.

²⁰⁸ MENCL 1970, 5.

²⁰⁹ MENCLOVÁ 1965, 4.

²¹⁰ MENCLOVÁ 1965, 4.

klenby při severovýchodní straně a zřícena a jihovýchodní část postrádala pro změnu čelní stěnu, která se téměř celá zřítíla ze srázu. Strop suterénu se nacházel až ve výši dvou metrů nad úrovní země na nádvoří a mohl tak být osvětlen z této strany čtyřmi obdélnými na ležato posazenými okénky s žulovými skosenými rámy, na nichž jsou patrné otvory po mřížích. Okénka se dochovala v různé míře, nejvýchodnější je zazděno přiléhající zdí, pozdějšího křídla paláce. Pro další, v postupu od východu, byl vybudován v přístupové předsíni vedle vchodu boční otvor, tím mohlo tedy alespoň částečně okénko fungovat i po přístavbě vstupní předsíně, třetí je viditelné v nice cisterny,[23] která k paláci přiléhala. Poslední západní je také stále funkční a viditelné z nádvoří. Okénka se z pohledu z nádvoří nachází dnes prakticky v úrovni země, dříve však byla zem o něco níže. Z vnitřku k nim byly vyklenuty masivní stoupavé výklenky s nálevkovitě zúženými špaletami a segmentovými záklenky. Výklenek okénka k cisterně má kratší sílu špalet, které jsou k ostění kolmé, je to dáno vybráním zdiva pro niku cisterny na straně od nádvoří.

V západním prostoru suterénu se nachází stropní čtvercový otvor, který mohl být zřejmě probourán až po vestavbě přepážky, jelikož skrze přepážku nebyl původně veden žádný průchod, byl tento stropní otvor jediným možným přístupem do místnosti. V této souvislosti se uvažuje o využívání prostoru jako vězení.²¹¹ Otvor je položen blízko přepážky ve vrcholu klenby a vedl do prostoru západní místnosti v přízemí, (v místě před výpadovou brankou na parkán a schodištěm propojujícím podlaží paláce).

Ve východním prostoru, při východní zdi, byl v roce 2012 při menším archeologickém průzkumu vedeném Jihomoravským muzeem ve Znojmě objeven zřejmě vchod či přesněji pozůstatky schodiště do spodního patra suterénu. Bylo vyhloubeno ve skalním masivu až 7m. pod povrchem. K prostoru vedl koridor svažující se severozápadním směrem je možné, že tyto hluboké prostory, byly napojeny na cisternu a mohli sloužit k uskladnění dešťové vody.²¹²

Přízemí stálo dva metry nad úrovní nádvoří, a jeho výška dosahovala téměř 4 m. Bylo rozděleno na tři prostory a přístup k němu (kromě výpadové branky vedoucí na parkán, která byla podle Menclové proražena až při vzniku vysutého opevnění na začátku 16. století),²¹³ vedl pouze ze schodiště od prvního patra. To znamená, že stavitelé zamýšleli v případě nejvyšší nouze, tedy, když by se nepřítel dostal až na nádvoří hradu, vybudovat palác tak, aby mohl sloužit jako poslední útočiště hradní posádky.²¹⁴

Východní místnost[31] byla podobně jako suterén klenuta z lomového kamene sestavenou valenou klenbou se zaoblením začínajícím již při patě stěny. Přístup k ní zajišťoval, dodnes zachovalý, hrotitý portálek z tesaného kamene, jehož ostění je po vnějším obvodu až na spodní plné sokly zkoseno. Tento portál je původní, raně gotický.²¹⁵ Dveře se zavíraly na závoru, k tomuto účelu zde zůstala v ostění kapsa. Dále spočívaly v pantech, po kterých jsou vidět otisky v podobě menších dutin v ostění. Portál je vsazen do výklenku, s do východní místnosti mírně rozevřenými špaletami a segmentovým záklenkem. Dveře se tedy otevírali dovnitř valené místnosti.

²¹¹ MENCL 1970, 5.

²¹² KACETL/NEJEDLÁ 2012, 6.

²¹³ MENCLOVÁ 1965, 6.

²¹⁴ KACETL 2004, 22.

²¹⁵ MENCLOVÁ 1965, 6.

V severní tj. nádvoří straně bylo proraženo okno. Bylo zabudováno do hranolového nálevkovitého výklenku s mírně sbíhajícím ostěním a se segmentovým zaklenutím. Výklenek je po stranách a pod oknem osazen bankálovými výstupky. Tesaný rám okna měl zřejmě tvar na výšku orientovaného obdélníku a je poměrně menší než objemný prostor výklenku, do kterého je vsazen. Bohužel se však dochovala jen jeho spodní příčka. Která má rovné hrany bez zkosení.

Podle Hyzlera je ze stavu před rekonstrukcí patrné, že tomuto okennímu otvoru byl v době výstavby vchodové suterénní předsíně parapet prolomený a nově zvětšený otvor sloužil jako vchod na střechu této předsíně.²¹⁶ Zmíněný díl rámu byl tedy vlastně práh a okno nemělo původně bankály ze tří stran ale pouze jeden velký nadzemní parapet, který byl, jak již bylo řečeno později, prolomen a tím vznikly ony postraní bankálové výstupky. Jak naznačuje vybavení a valená klenba místnosti, byl tento prostor pro hradního pána důležitý. Mohlo se tedy například jednat o jakousi pokladnici.²¹⁷

Západní část přízemí byla rozdělena slabší příčkou na další dvě menší prostory. Tato zítka je však snad až dodatečná. V prostředním takto vyhrazeném prostoru se nacházelo schodiště k brance vedoucí na parkán, je však možné uvažovat, že zde vedlo dřevěné schodiště i do vyšších pater. Před schodištěm se nalézají již zmiňovaný hranolový vchod do suterénu, jeho tesaný rám je opatřen obvodovou drážkou, do které zapadala mříž nebo nějaký poklop.

Celá západní, původně nedělená část byla plochostropá, jak lze soudit podle mohutných trámových kapes v severní stěně. Trámy byly kladeny velmi blízko sebe. Linii trámů doplňuje podsazený otisk snad po prkenném podbíjení. [32]

V západní části přízemí byla dvě okna prolomena směrem do nádvoří, tj. skrz severní zeď. [32] Každé osvětlovalo jednu z místností. Ze západního okénka se zachovala pouze východní špaleta s utrženými náběhy parapetu a zaklenutí, ze zachovalého torza však lze soudit, že okénko i jeho výklenek měli podobný tvar jako prostřední okénko, které se nám zachovalo v původní podobě. Toto bylo vsazeno do hranolového, nálevkovitého výklenku, s nepatrně segmentovým záklenkem. Oba okenní výklenky byly tedy velice podobné také okénku východní místnosti, až na to, že měly zřejmě stejně jako původně i toto okno jednotný parapet, jehož čelo bylo zarovnáno s lící zdíva, položený byl ve výši asi půl metru nad zemí. Po obou stranách parapetu je otisk, který naznačuje, že zde byly umístěny dřevěné trámy jako podložka. Prostřední okénko má zkosené hrany tesaného rámu a otvory po mřížích. Severozápadní roh paláce je z velké části zřícen do svahu. Pokud se ale dá usuzovat, že zachovalé části zdíva, tak západní stěnou žádné okénko neprocházelo

První patro

Jednalo se reprezentační prostory. První patro bylo rozděleno příčkou na dvě místnosti, či sály. Jednalo se o důležité reprezentační prostory,²¹⁸ což je patrné ve výšce patra, která dosahovala čtyř metrů, velikostí oken, přítomnosti táflování v okenních výklencích východní místnosti [20] a také možností, že podlaha mohla být v obou místnostech z nějakého těžšího materiálu například cihel, což bylo umožněno tím, že spočívala na valené klenbě východní části přízemí a velmi hustě kladených silných trámech v západní části. [32] Do patra se vstupovalo portálem prolomeným v nádvoří

²¹⁶ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 4.

²¹⁷ KACETL 2004, 22.

²¹⁸ KACETL 2004, 22.

zdi nad cisternou,[28] přístup byl zajištěn z pavlače, která obíhala v první fázi obvodovou hradbu, později (při navýšení hradby) se sem vystupovalo po samostatných schodech anebo část původní pavlače podél západní hradby zbyla a vstup byl zajištěn původním způsobem.²¹⁹ Pod vchodem jsou umístěné kamenné konzoly s okosenými hranami, které podpíraly vstupní podestu. Rám vchodu byl vylámán a v jižní části je po něm do dnes patrný otisk, co ovšem nedokážu vysvětlit je, dále vzhůru pokračující západní špaleta, zakončená výběžkem snad segmentového zaklenutí, buď se jednalo o vnitřní vstupní výklenek, který o téměř metr převyšoval vstupní portál, nebo zde v některé fázi bylo okno, či zde bylo kratší okno nad vstupem, to také vlastně výškově odpovídalo výšce ostatních oken prvního patra. Osvětlení tohoto patra bylo zajištěno (dalšími) třemi velkými okny,[33][20] v nádvoří zdi a jedním oknem ve východní zdi. Okna byla vcelku jednotná výškou i souměrným zasazením do čtyř os. Jedno okno bylo v západní místnosti, západně od vstupu, do dneška po něm zbyla pouze východní špaleta výklenku. Torzo však naznačuje, že se mohlo jednat o výklenek podobný těm, jaké mají okna v přízemí nepatrně nálevkovitého tvaru se segmentovým záklenkem. Podobná byla i okna východní místnosti. Dvě okna jsou proražena v nádvoří zdi.

Z východního okna se zachovaly obě špalety, ze západního pouze východní špaleta, ve špaletách byly rozpoznatelné zbytky omítky a otisky po latích pro táflování. Podobné okno avšak bez známek táflování bylo ve východní stěně místnosti. Okno má viditelný segmentový záklenek z cihel, proto jej zřejmě Kacetyl řadí až do krajířovské přestavby spolu s táflováním oken nádvoří.²²⁰ Všem oknům pak chybí rámy.

Druhé patro

Bylo celé přistavěno při krajířovské přestavbě v druhé půli 15. století. Bylo rozděleno na dvě místnosti pouze dřevěnou přepážkou, což bylo provedeno z odlehčovacích důvodů.²²¹ Otisk příčky byl dobře patrný v jižní stěně. [29] Do patra se vstupovalo jedinečně vnitřním schodištěm. Osvětlení pak zajišťovala dvě okna v západní části nádvoří zdi, jedno okno ve východní zdi, hypoteticky snad ještě jedno okno v protilehlé západní zdi a také jedno proražené skrz štítovou zeď na východní straně. Ve východní zdi paláce bylo okno umístěno do vysokého cihlového arkýře. Ten spočíval na dvoudílných kamenných konzolách.[34] Z arkýře se dodnes zachovala jedna konzola a severní špaleta. Ve východní místnosti bylo tedy ještě jedno okno proražené skrz štítovou zeď směrem na jih. Existence okna je doložená pouze z jediné fotografie z konce 19. století,[15] (uložené v Jihomoravském muzeu města Znojma), na které je vidět štítová zeď ještě celkově neporušená a zmíněné okno v její východní části bylo vícedílné s dělicími kamennými stojkami v rámu.

Ve druhé okenní ose je sloupec zdiva ukončen nápadně rovnou linií, ze které vyčnívají od paty druhého patra kamenné šmorce,[20] které sloužily k dodatečné přístavbě vysokého komínu, který je zachycen na fotografiích ještě z počátku 20. století. [15] Při komínu byli zevnitř kachlová kamna, jejichž pár střepů se našlo při archeologickém výzkumu vyklízejícím sutiny ve východní části suterénu paláce.²²² Další dvě okna byla do nádvoří prolomena v západní části, na jejich umístění je však možno

²¹⁹ MENCLOVÁ 1965, 6.

²²⁰ KACETL 2004, 22.

²²¹ KACETL 2004, 22.

²²² KACETL/NEJEDLÁ 2012, 6.

poukázat pouze z existence vysokého meziokenního sloupce zdiva,²²³ [33] který má nápadně rovné hrany. Tento sloupec značně vyčnívá z hmoty, zde jinak úplně propadlého paláce. Má nápadně rovnou korunu, a tak je vidět, že dosahuje původní výšky, což je ověřitelné srovnáním s větší částí zbývajících zdiva v severovýchodním nároží, kde je zdivo taktéž zachovalé až po korunu. To opačný severozápadní roh je celý sesutá i se značnou částí západního zdiva.

Zastřešení s ohledem na to, že budova byla rozdělena střední příčkou na dvě příčné části, bylo zřejmě, jak již bylo řečeno provedeno tak, že každý trakt měl po jedné sedlové střeše. Druhá domnělá varianta počítá pouze s jednou pultovou střechou opírající se o štítovou zeď. V západním okraji štítové zdi je vyražen zevnitř značně hluboký oválný otisk po šnekovitém schodišti,[29] začínající od úrovně stropu druhého patra. Tímto schodištěm se tedy vcházelo na ochoz štítové zdi.

5.1.4 Cisterna [23]

Protože se na hradě zřejmě nenašel pramen, byla jako zdroj vody před starým palácem vyhloubena cisterna. Nacházela se na nádvoří před palácovou severní zdí, v jejíž síle zdiva pro ni byla vyhloubena valená nika s plochým čelem. Nika má segmentové zaklenutí z lomového kamene. V čele niky se nachází obdélné, ležaté okénko vedoucí do suterénu, stěna nad okénkem byla odlehčena segmentovým tesaným obloukem se seříznutými hranami.

Hloubka cisterny činila asi sedm metrů. Dno studny bylo šachtou napojeno na spodní sklep paláce, který byl vyhlouben ještě o něco níže a tak do něj voda odtékala.²²⁴ Celý tento systém mohl být hypoteticky napojen na okapní svod, umístěný mezi oběma sedlovými střechami, který vodu nachytanou ze střech sváděl možným potrubím k cisterně, která se nalézala přímo pod tímto hypotetickým svodem, tedy v půli palácové zdi.

Přístup k cisterně byl zajištěn z nádvoří. Kolem ní byla nízka v rozích skosená zídka, bohužel ta dnešní jí neodpovídá, byla totiž přistavěna až v 70. letech, protože zmíněná původní se zachovala pouze v torzu. Krom tohoto přístupu se dala voda nabírat také malým okénkem v čele niky, které vedlo do západní části suterénu paláce. Otázkou zůstává existence okrouhlého otvoru ve vrcholu niky, jímž by bylo možné odebírat vodu i do palácového přízemí. Jakýsi otvor je sice patrný na fotografii pořízené před rekonstrukcí, kdy byl zazděn, mohlo se však jednat pouze o vypadlé zdivo, což se z fotografie nedá posoudit. Do prostoru niky byla pravděpodobně instalována dřevěná rumpálová konstrukce po které jsou ještě patrné otvory v čele niky a před rekonstrukcí byli dobře patrné i otisky po dřevěných trámech. Konstrukce je pak popsána poprvé Menclovou asi takto: Jádro konstrukce tvořily dva sloupky, stojící jeden vprostřed čela niky, druhý pak byl v protilehlé pozici přistavěn k obvodní zídce. Oba sloupky byly podpírány z obou stran šikmými vzpěrami. Obě části pak byly propojeny ležatým trámkem, na němž byla zavěšena kladka pro lano, kterým se voda vážila.²²⁵

²²³ MENCLOVÁ 1965, 6.

²²⁴ KACETL/NEJEDLÁ 2012, 5.

²²⁵ MENCLOVÁ 1965, 5.

5.1.5 Křídlo starého paláce [35]

Bylo přistavěno až za Krajířů. Nachází se přilnuté jihovýchodního úseku obvodové hradby a na jihu je napojené na palác, od jehož zdiva jej odděluje spára. Sloužilo jako hospodářské zázemí pro palác tedy jakýsi čeledník.²²⁶

Obdélná přízemní budova byla rozdělena příčkou na dvě přibližně stejně velké místnosti s velikostí 7 x 3 m. Každá místnost byla opatřena jednoduchým vstupním portálem a oknem, tři z těchto otvorů mají segmentový záklenek z lomového kamení, jedno okénko má záklenek cihlový. Okénka jsou níže než vrcholy portálů a okénko při paláci bylo při stavbě předsínky do suterénu jejím tělesem zastavěno.

Při stavbě tohoto křídla se dbalo na to, aby nebylo zastavěno východní okno v přízemí paláce. Proto byla zeď křídla odkloněna blíže k obvodové zdi. Budova měla také vysokou pultovou střechu, zakrývající půdu, na níž se vstupovalo rozměrným otvorem proraženým ve značné výši v obvodové hradbě.[35] Otvor měl segmentový záklenek sestavený z cihel. Nad otvorem jsou patrné tři kapsy, do kterých mohli být uchyceny trámy, na nichž mohla viset klatka sloužící k vyzvedávání a k uskladňování zásob.

5.1.6 Nový palác [36]

Leží na opačném severozápadním konci nádvoří, protilehle ke starému paláci. Přistavěn byl asi ve 20.-30. letech 15. stol. Stavbou druhého paláce se hrad dispozičně začlenil do typologické škály dvoupalácových hradů. Tento dispoziční typ byl v módě již velmi dlouho a nestává se často, že by byl po tak dlouhé době takto doplněn, navíc v období husitských válek, kdy husitské Čechy zažívají razantní úbytek staveb a přestaveb hradů. Přesto na Moravě byla situace trochu příznivější a tak právě, třeba zde se stavělo ve stylu doby Václava IV.²²⁷ a staviteli vůbec nevadilo, že palác bude mít okna otevřená směrem k nebezpečné severozápadní straně, odkud částečně také hrozil útok nepřátelských vojsk. Orientace oken však může nasvědčovat tomu, že právě v době výstavby mohla být druhá stana zastavěna nějakou stavbou, zda se jednalo o dřívější hranolovou věž jak tvrdí Kacetl,²²⁸ nebo byl již souběžně se stavbou paláce také postaven schodišťový přístavek, jak tvrdí Menclová,²²⁹ to je těžké odhadnout, každopádně jedna z možností je pravděpodobná. Krom původní výstavby se na něm podepsala také přestavba za Krajířů kladená do druhé půle 15. století. Budova působí vcelku jednotnějším dojmem především, co se týče uspořádání oken, které je podobné v přízemí, prvním i druhém patře, když se ale na palác podíváme, blíže je plný nesourodých detailů jako nedodržování přesných okenních os, používání různých druhů výžlabků v rámování oken nebo užitím malých okének ve východní straně. Určitou jednotnou koncepci mu však, ale nelze vytknout.

²²⁶ MENCL 1970, 5.

²²⁷ PLAČEK 2007a, 160.

²²⁸ KACETL 2011, 25.

²²⁹ MENCLOVÁ 1965, 12.

Palác byl z důvodu zachování prostorného nádvoří postaven vně hlavní obvodové hradby, tedy do prostoru parkánu, jehož zeď ale také porušil[60][61] a tak musela být v této nebezpečné době postavena nová část severozápadního parkánu.[56] Palác byl ve všech patrech jednodílný, nedělený na místnosti. Měl suterén, vyvýšené přízemí, první i druhé patro podobně jako starý palác. Měl ale oproti starému paláci menší základnu, tedy asi 11 x 16 m. Jeho zdi ve vrcholu měřily na výšku kolem 20 metrů.

Suterén je jednodílný valeně zaklenutý prostor v půli opatřený v klenbě vybíhajícím valeným podpůrným pasem.[39] Podobný asi původně býval i v suterénu starého paláce. Celistvost klenby zůstala do dnešních dnů neporušená. Do suterénu vede vchod ze severovýchodního rohu hlavního nádvoří. Tento vstupní koridor je proražen přes dvě zdi se vzájemnou silou 4 m. Má dvě fáze klenby, vrchní, prorážející vnější zeď vypadla i s okolním zdivem a dnešní zaklenutí tohoto místa je až novodobé na to dnes navazuje průchod se stříškovým zaklenutím. Vstupem vede kamenné schodiště, které vyrovnává značné výškové rozdíly. Schodiště je také dnešní, postavené ale na místě původního, po kterém zbyl ve stěnách otisk. Síla zdi se dá vysvětlit tak, že klenba prostoru nespočívá na jihozápadní k nádvoří přiléhající, původně hradební zdi ale k ní následně přistavěné nové vnitřní zdi. Což je patrné na viditelném neprovázání dvou zdí ve vstupním koridoru.²³⁰

Prostor uvnitř je tedy zákonitě užší než prostory vyšších podlaží, jeho šířka je 6 m. Prostor osvětlují tři otvory malých čtyřúhelných ležatých okének. Proražených do prostoru parkánu. Dvě jsou proražena v podélné severozápadní zdi jedno pak v kratší jihozápadní zdi po levé straně vchodu. V exteriéru je patrné blízko torza 5. zničené brány.[38] Okénka jsou umístěna v masivních výklencích s mírně se rozšiřujícími špaletami s nepatrně segmentovými záklenky. Okénka mají žulové rámy skládající se původně ze dvou na sebe nasazených dílů se skosením v hraně obíhající celý rám okénka, v rámu jsou patrné otvory po mřížích. Zvenčí se nad okénky nacházejí zastavěné segmentové klenební oblouky. Dnes jsou okénka narušená, části rámu schází, zbývající jsou popraskané, přesto je původní stav rozeznatelný.

Do **přízemí** nového paláce se vcházelo přes schodišťový přístavek z nádvoří. Vůči úrovni země na nádvoří je mírně nadsazené, Výška podlaží měřila dva a půl metru. Osvětlovaly ho čtyři obdélná okénka s okoseným, žulovým ostěním, v němž byla vsazena mříž. Tři se nacházejí v severozápadní stěně, jedno pak ve stěně jihozápadní. [38] Žulové ostěné kvádry byly povětšinou úspěšně vytrženy z otvorů, jeden záklenkový však zůstal v nejzápadnějším okně severozápadní stěny a velmi dobrý obrázek původního vzhledu okének si můžeme udělat, po zhlédnutí okénka na jihozápadní straně poblíž páté brány. [38] Okénka z vrchu rámuji klenební oblouky. Prostor je dnes z větší části zasypán sutí. Vidět jsou pouze vrcholky oken a dobře patrné husté kapsy po kuláčích. Což dává tušit těžkou podlahu pro první patro. Okenní výklenky mají rozšiřující se špalety se segmentovými záklenky. Podlaží mělo, jak dávají tušit malá okénka hospodářské využití.

²³⁰ MENCL 1970, 6.

Do **prvního patra** se vcházelo hlavně schodišťovým přístavkem^[44] nebo z pavlače dveřmi,^{[42][45]} nacházejícími se nad vchodem do sklepení. Prostor byl jednodílným plochostropým sálem s výškou přes čtyři metry, dobře prosvětlený čtyřmi velkými okny, třemi na severu,^[40] jedním na západě, pak dvěma menšími v jedné ose pod sebou ve východní stěně. ^[40] Nadto dveře, které vedly na pavlač, bývaly dříve před krajířskou přestavbou také oknem.²³¹ ^[42] Jednalo se o reprezentační sál, který však svým významem zřejmě nepřekonával sál druhého patra. O důležitosti místnosti svědčí velká okna a zbytky latí po táflování,^[40] nacházejících se v jejich výklencích.²³² V prostoru se také nachází relativně dost pozůstatků původní renesanční omítky.²³³ ^[42] Další zvláštností je dobře viditelná linie původního raně gotického cimbuří obvodní hradby, které je patrné nad vchodem ze schodišťového přístavku. ^[40]

Hlavní vstup do místnosti z prostoru schodišťového přístavku se nacházel v západní části dnešního velkého vstupního otvoru, ^[40] který je ale z větší části dílem rozpadu zdiva. Nicméně západní omítnutá špaleta tohoto dnešního otvoru je původní součást vchodu, jak je patrné především z fotek pořízených před rekonstrukcí hradu. Dále je možné se domnívat z velikosti nynějšího otvoru, že zde mohly být i dva vchody vedle sebe.²³⁴ Na fotkách je rovněž patný zbytek záklenku, který byl segmentový. Okenní výklenky hranolového tvaru mají značnou velikost. Osazeny byly k ostění kolmými špaletami původně sahajícími až k podlaze. Výklenky byly značně širší než samotné okenní rámy. Prostřední okenní otvor je vychýlen ze středu výklenku a jako jediný má segmentově klenutý záklenek, ostatní velká okna mají záklenek rovný stále ještě podepřený původním trámovým. Ve špaletách výklenků se nachází zazděné latě, na které se v minulosti upínalo táflování. ^[40]

Okenní žulové ostění dobře patrné z venku, se dochovalo pouze torzovitě,^[37] u východního okna má dochované břevno typické zkosení, bohužel se ale nedochovalo ostění při špaletách a parapetu. U prostředního okna se dochoval taktéž rám břevna, který má pravoúhlou drážku při hraně, ta ale nepokračuje v zachovalé části svislého okenního ostění, na němž jsou patrné dva otvory po mříži. Poslední západní okno je bez pozůstatků ostění, po kterém dnes zbyl již jen otisk. Jižně orientovaný výklenek vchodu na pavlač je viditelně zmenšený zazděním provedeným nejspíše v době krajířovské přestavby. ^[42] Zazdění a jeho záklenek jsou provedeny z cihel a špalety jsou kolmé k ostění. Původně zde bylo zřejmě okno s výklenkem, stejného tvaru a velikosti jako okna v severní zdi. Ve výklenku se zachovalo množství původní omítky a jsou také patrné zazděné latě po táflování. Existenci pavlače dokazují tři vchody, které na ní vedly, kromě právě popsaného ještě vchod ze schodišťového přístavku a vchod ze strážní branské věže, dále jsou jejím dokladem tři kapsy po dřevěných trámech, které ji podpírali. Dnes jsou patrné z vnějšku jihovýchodní zdi paláce. Okénka ve východní zdi se nacházejí zhruba v půli stěny. ^[40] Tyto otvory jsou umístěny zhruba v dvou a druhý ve třech metrech výšky. Jsou umístěna těsně pod sebou. Špalety ostění a zachovalý segmentový záklenek spodního okna se mírně rozbíhají, parapet zachovalého spodního okna je rovný. Po stranách parapetu tohoto okénka jsou kolmo ve zdi zazděny kruhové trámký. Z venkovní strany je dobře vidět zachovalé žulové ostění spodního okénka, které je po celém obvodu zkosené a obsahuje otvory po mřížích. Zachovalost nižšího

²³¹ KACETL 2004, 22.

²³² BOLINA/DURDÍK 2001, 19.

²³³ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 6.

²³⁴ KACETL 2004, 24.

okénka kontrastuje s okénkem vyšším, které se téměř nedochovalo a je patrné pouze z interiéru podle zbytků špalet. Podle všeho bylo ale výrazně nižší, spíše ležatého tvaru.

Druhé patro mělo podobné uspořádání jako první. Bylo jednodílné a zřejmě plochostropé. Zdivo je v této výši tenčí a podlahové trámy se opíraly právě o tento schod v síle zdiva, pouze při jihovýchodní stěně jsou viditelné kapsy po trámech vcelku hustě řazené.[41] Řada kapes je zde proto, že tato zeď byla původně hradební a tudíž nebyla ve své síle odstupněná. I v druhém patře stejně jako v prvním, se zachovali zbytky latí po táflování v okenních výklencích, provedených za krajířovské přestavby²³⁵

Do prostoru se vstupovalo buď z nadstavěného hrázděného zakončení schodišťového přístavku,[41] nebo také z vrchní (nádvoří obíhající) pavlače ve stejném místě jako v prvním patře.[45] Tento vchod je ale oproti spodnímu větší, zaujímá totiž celý prostor výklenku stejné velikosti jako výklenky oken z prvního patra. Podobně jako při situaci v prvním patře, tak také tady se uvažuje o prvotním účelu otvoru pro okno a následném přebudování na dveře za krajířské obnovy. Špalety jsou zde kolmé k ostění s tím, že jejich vrchní partie již nestojí. Kromě tohoto otvoru byli v místnosti čtyři další velká okna. Jedno v jihozápadní stěně a tři ve stěně severozápadní[37] a snad jedno menší v dnes propadlé části zdiva východní zdi. Okna byla pozdně gotická s bohatší profilací.²³⁶ [43] Jejich rám byl vsazen do prostorných pravoúhlých výklenků, podobných těm z prvního patra. Okenní ostění těchto velkých oken bývala původně rozdělena kamennými kříži na čtyři tabule.²³⁷

V severní zdi byly vedle sebe umístěny tři výklenky, dnes už jen z části patrné, protože koruna zdiva je zde vypadlá do úrovně jejich parapetu. Dva postraní byly určeny pro okna a v prostředním se nacházel od doby krajířské přestavby, místo okna velký cihlový arkýř, [37] který podle Kacetla obsahoval krb.²³⁸ Arkýř nesly tři kamenné konzoly s okosenými hranami. Okno po levé straně (z interiéru) má dnes už jen parapetní část rámu, Menclová však uvádí, že v roce 1945 mělo ještě část obvodu rámu i s vnitřním křížením. Rám byl tedy údajně profilován dvěma výžlabky²³⁹

Zeď při okně na pravé straně je dnes už zřícená, Menclová ale uvádí, ještě dochovaný parapet výklenku a spodní část rámu se dvěma konzolami a tak se zdá, že zde bylo okno v arkýři.²⁴⁰ Z rámu okna v západní zdi zbyla už jen parapetní část a spodní díl severní vertikální části, na níž je vidět drobná profilace hruškou mezi dvěma pásy, profilace je však vespod převedena v hranolovou trnož. [43] Když hrad popisovala Menclová v roce 1965, mělo okno ještě celý obvodní rám, z něhož bylo patrné, že okno bylo dále rozděleno křížením na čtyři okenní tabule.²⁴¹ Z výklenku nám stojí také část špalet, které jsou kolmé ke zdivu, a dochoval se náběh segmentového cihlového záklenku. Z dalších tří oken severozápadní stěny zbyla ze západního pouze spodní ležatá část ostění, z východního okna se již nic nezachovalo, o jeho existenci se můžeme usuzovat pouze z uspořádání okenních os.

²³⁵ KACETL 2004, 25.

²³⁶ MENCLOVÁ 1965, 10.

²³⁷ MENCLOVÁ 1965, 10.

²³⁸ KACETL 2004, 25.

²³⁹ MENCLOVÁ 1965, 10.

²⁴⁰ MENCLOVÁ 1965, 10.

²⁴¹ MENCLOVÁ 1965, 10.

Kromě již popsaných oken se lze domnívat, že místnost mohla mít ještě menší okénko v severovýchodní zdi a to v ose okének z prvního patra, což by odpovídalo celkově shodnému umístění oken, jaké známe z prvního patra.

V prvním a ještě více ve druhém patře je použito tu více tu méně původních cihel. Především jsou použity ve výklencích oken a dveří. Je možné, že poté co byl hrad dobyt vojsky Jiřího z Poděbrad, byl nový palác poškozen jen z části a tak, když se poté přistoupilo k jeho obnově, stačilo jen zpevnit či nahradit několik málo vypadlých částí zdiva a poupravit výklenky.

Palác byl zakončen pravděpodobně jednou nedělenou valbovou střechou, jak tomu nasvědčuje nedělitelnost sálů a na starých fotografiích a ještě lépe na vedutách z 19. století viditelná rovnoměrná linie koruny zdiva.

5.1.7 Schodišťový přístavek [44]

Ke komunikaci mezi patry nového paláce byl k jeho vnější jihovýchodní stěně přistavěn věžovitý přístavek ukrývající ve svém nitru dřevěné pravotočivé vřetenové schodiště,²⁴² obtáčené kolem mohutného centrálního pilíře. Stavba je různými autory odlišně datována. Protože je ve zdivu prována s kaplí a má s ní i shodnou výšku koruny zdiva, je zřejmé, že byly obě stavby postaveny zároveň. Otázkou však zůstává její vztah k severnímu paláci. Budovy jsou, ačkoli propojeny vchody, k sobě postaveny na spáru, což ale souvisí s totožností jižní palácové zdi se starší obvodovou hradební zdí. To ukazuje, že stavba není současná s okružní zdí a že se tedy nejedná, o přestavěnou starší hranolovou věž. Menclová píše, že při stavbě paláce již museli s přístavkem počítat a to kvůli orientaci palácových oken na opačnou tedy severní stranu.²⁴³

Kacetl uvádí, že přístavek byl postaven (i s kaplí) v době krajířovské přestavby v druhé půli 15. století a jako možnost zmiňuje, že nová budova nahradila starší hranolovou věž.²⁴⁴ Plaček pak výstavbu schodiště datuje spíše do přelomu 15. a 16. století a kapli datuje odděleně až do první poloviny 16. století.²⁴⁵ Stavba byla postavena na základně 7 x 7 metrů a byla napojena na palácové zvýšené přízemí, první patro a patrně hrázděnou nadstavbou snad také na druhé patro. Do interiéru se dalo vstoupit dvěma vchody. Jedním od jihozápadu podél stěny paláce [46] a druhým větším zřejmě reprezentačním, prolomeným v jihovýchodní zdi otevírajícím se napříč do prostorného nádvoří. [44]

Jihozápadní vchod měl formu (asi 3 metry dlouhé) chodby s valeným klenutím, nacházející se uvnitř malého přístavku přiloženého k rohu schodišťové stavby s jihovýchodní palácovou zdí. Uvnitř bylo pár vyrovnávacích schodů. Samotný vstupní portál se nezachoval. Dnes je zde však patrný otisk rámu ostění, který napovídá o rovném překladu. [46] Hlavní vchod od jihovýchodu je širší, a je zaklenut

²⁴² LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 7.

²⁴³ MENCLOVÁ 1965, 10.

²⁴⁴ KACETL 2004, 29.

²⁴⁵ PLAČEK 2007, 161.

segmentovým klenebním obloukem. Stejně jako u vedlejšího vchodu, je zde vylomen rám ostění s rovným překladem. Nad portálem se klene segmentový, odlehčovací oblouk. Po pravé straně hlavního vstupu se nacházel přístup do kaple. Tento vstup měl valené klenutí. Vstup do přízemí paláce [41] se nacházel v zákrytu pilíře po zdolání prvního ramene schodiště. Jeho podoba se nedá určit, neboť je značný prostor zdíva v tomto místě vyvrácen. Pouze podle rozsahu vyvráceného zdíva se lze domnívat, že vchody mohli být i dva vedle sebe.

Při zdolání druhého ramene se dostáváme na podestu orientovanou k nádvoří, při tomto prostoru byl vyražen segmentově zaklenutý vchod, který vedl na balkón zabudovaný v pravoúhlé nise otevřené do nádvoří. [44] Nika má segmentový záklenek, bankálové lavice po stranách a do nádvoří byla přehrazená tenkou kamennou zítkou do výšky lavic. Z této “pozorovatelný“ měl pán hradu jistě dobrý přehled o dění na hlavním nádvoří. Při třetím rameni se nacházely v západní zdi dva otvory stejné velikosti. [46]

U severozápadního otvoru se zřejmě jedná o vchod na pavlač, ta používala střechu malého vstupního přístavku jako vstupní plochu.²⁴⁶ Pavlač vedla podél palácové zdi a přes pravoúhlé odbočení k vchodu do strážní věže, který se nachází v této výškové úrovni. Tato pavlač také umožňovala používání palácového vchodu při jihozápadním rohu budovy. Výklenek vchodu má segmentový záklenek a špalety rozevírající se k pavlači, vchod se tedy nacházel vtažený hluboko do síly zdíva. Otisk po rámu vchodu je umístěn zevnitř stavby. Což by mohlo být indicií k úvaze o bednění interiéru stavby, do kterého mohli být dveře vpasovány.²⁴⁷ Rám měl patrně rovné břevno, nad rámem se nachází zazděný segmentový odlehčovací klenební oblouk. Výklenek jihovýchodního otvoru má taktéž segmentový záklenek, špalety se však rozevírají opačným směrem tedy do prostoru schodiště vchod má rovněž vytržený rám ostění. Rám měl rovné břevno a nacházel se při vnější lici zdi schodišťového přístavku. Domnívám se tedy, že šlo spíše o okenní otvor než dveře, které se již nacházeli vedle.

Na podestě nad třetím ramenem schodiště se nacházel vchod, či možná dvoj-vchod²⁴⁸ do sálu prvního patra paláce. Ten je dnes jen velmi těžko identifikovatelný kvůli již zmíněné propadlině, po jejíž západním okraji je patrné ostění kolmé k lici zdíva, se zbytkem segmentového záklenku, vše je dobře patrné na starých fotkách ze stavebně historického průzkumu z roku 1972. Dnes je velký vypadnutý otvor zaklenutý značně širokým segmentovým záklenkem neodpovídajícím původní situaci.[41]

Při průběhu třetího ramene se ocitáme při zdi kaple, ve které byl proražen druhý vchod, tentokrát vedoucí na panskou tribunu kaple.²⁴⁹ (Dnes jsou vidět oba vchody do kaple v zhruba v jedné ose pod sebou.) Výklenek tohoto vchodu má segmentový záklenek a mírně se rozevírající špalety směrem do kaple. Ve výklenku jsou kamenné schody, které se snižují směrem k tribuně.

Další průběh schodiště již mohl být dřevěný,²⁵⁰ zdivo schodišťového přístavku má totiž vcelku zarovnanou linii koruny zdíva a tak je patrné, že výš už asi původně nepokračovala. Je ovšem pravděpodobné, že vrchní část, která výškově souvisela,

²⁴⁶ KACETL 2004, 29.

²⁴⁷ Po konzultaci s Františkem ZÁRUBOU 2014

²⁴⁸ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 8.

²⁴⁹ MENCL 1970, 8.

²⁵⁰ KACETL 2004, 30.

s druhým patrem paláce byla dřevěná (mohla tak navazovat na domnělou hrázděnou konstrukci z vnitřku stavby), protože můžeme předpokládat vchod do sálu ve druhém patře paláce z tohoto schodiště. Navíc je myslitelné, provázání obvodové pavlače s touto dřevěnou nadstavbu.²⁵¹

Všechny klenební oblouky, záklenkové i horní tzv. odlehčovací, při výklencích oken, dveří i balkónku v prostoru budovy schodiště jsou složené s pečlivě vyskládaného lomového kamene a cihel tu není užito.

5.1.8 Bergfrit

V duchu rozšířených bergfritových dispozic používaných na šlechtických hradech ve 13. a v 1. pol. 14. stol. se uvažuje, že i Cornštejn mohl mít v raném stádiu výstavby tuto dvou stavbou dispozici. Rozumí se tím obytný palác na jednom konci hrazení a bergfritovou věž, na druhém konci. S nápadem přišla paní Dobroslava Menclová, která se o takové věži poprvé zmiňuje ve své knížce o Cornštejnu z roku 1964.²⁵² Na Cornštejně pak mohl stát hranolový bergfrit, takové jsou totiž typické pro Moravu nebo i Rakousko a navíc se uvažuje o jeho přiložení k rovnému severozápadnímu úseku ohradní hradby. Tato věž mohla stát až do doby, kdy hrad připadl Krajířům. Věž původně mohla strážit vstupní cestu do hradu. Ta vedla severní stranou, kde se levotočivě stáčela k jádru, právě kolem této věže.

Později při stavbě nového paláce jím byla zastíněna a tím ztratila svůj původní účel. Od té doby mohla být použita jako komunikační článek nového paláce, to znamená, že v jejích útrobách se mohlo nacházet schodiště spojující jednotlivá palácová podlaží. Za Krajířů zřejmě nebylo ani toto využití věže zcela dobově vhodné a tak nechal podle Kacetla Wolfgang Krajíř věž strhnout a na jejích základech dal v 80. letech 15. stol. vystavět nový, módní schodišťový přístavek.²⁵³

Ve vztahu k novému paláci by její existenci napovídalo, jak už bylo výše zmíněno, také to, že většina oken paláce se neotevírá na nádvoří ale opačně na sever a to i okénka v suterénu. To by napovídalo, že stavitelé museli počítat s nějakou stavbou při nádvořním čele budovy.

²⁵¹ KACETL 2004, 30.

²⁵² KACETL 2004, 29.

²⁵³ MENCLOVÁ 1964, 2.

5.1.9 Kaple [44] [47]

Žádná kaple dlouho na Cornštejně nestála a k bohoslužebným účelům sloužila hradní osádce kaple sv. Trojce na severovýchodě pod hradem, která tu stála od Smilova pokání v roce 1347.²⁵⁴ Souvislosti s datováním kaple už byly zmíněny výše v textu o schodišťovém přístavku. Stavba tedy byla vystavěna zřejmě společně s ním. Možným důvodem mohl být i spor s Lichtenburky o zádušní mše u sv. Trojce.

Budova byla přiložena k severovýchodní zdi přístavku a jejímu východnímu nároží. Její severní stěnu pak tvořila obvodová hradba. V klínu mezi obvodovou hradbou a schodišťovým přístavkem se místnost znatelně zužovala do ostrého úhlu. Budova má rozměry zhruba 10 x 5 m (délka včetně západního zúžení). Dovnitř se vstupovalo se přes schodišťový přístavek. V rohu zúžení pak vyrostla i panská tribuna, do které se vcházelo rovněž ze zmíněného schodiště.²⁵⁵ Dodnes se zachovali tři sestupné schody vedoucí na tribunu, jsou tvořeny velkými, naplocho opracovanými kamennými deskami. Podlaha tribuny však byla dřevěná a nic ze z ní nezachovalo. Výška tribuny se však dá určit podle ústupku v síle zdiva při zmíněném zúžení. Podle toho se dá soudit, že schody na ní museli mít pokračování v podobě dřevěných stupňů, které vyrovnávali poměrnou výšku horního vstupu.

Kaple má dva okenní otvory, jeden značně vysoký obdélného tvaru je prolomen ve východní zdi. Má pravoúhlý rám žulového ostění se skosenými hranami a otvory po mřížích. Rám je dosud cele zachovaný a je vsazen do středu výklenku, který má segmentový záklenek a nepravidelné špalety jak, ze zevnějšku, tak zevnitř. Uvnitř má severní špaletu zkosenou, otevřenou do prostoru kaple a jižní kolmou. Zvenku je tomu právě obráceně. Okno má dále rovný parapet.

Druhé větší až pětimetrové okno, prolomené v jižní zdi bylo hrotité. Rám ostění se nezachoval, pouze spára ve, které bylo vsazeno je znatelná, umístěn byl v půli síly zdiva. Okenní špalety a se směrem od rámu rozevíraly, parapet vespod je rovný. Vzhledem k tomu, že okenní rám byl uložen v hluboké a štíhlé kamenné drážce a že se z něho nic nedochovalo lze se domnívat, že byl on i celá okenní kružba dřevěný. Hrotité na obě stany zkosené ostění okna je pak vyskládáno z lomového kamene. Koruna této jižní zdi spolu se hrotitým zakončením okna jsou však asi nepůvodní, nízká dostavba koruny zdiva však neruší dojem celistvosti při, pozornějším pozorování je ale rozdíl ve zdivu znatelný. Pod oknem je ve zdi zabudován malý krychlový výklenek. O něco výše a dále na západ je v této zdi zabudován další tentokrát velmi plochý výklenek či otisk pravidelného čtvercového tvaru o straně zhruba půl metru. Účel těchto výklenků však nedokážu určit. V rohu východní zdi, při severní hradbě, se při zemi nachází zasypaný otvor se segmentovým záklenkem, jehož funkce mi je také nejasná. Jak již bylo řečeno, na západní straně se nacházela panská tribuna, do které byl vchod zabudován ze schodišťového přístavku, dodnes jsou zde zachovalé tři stupně snižující se k tribuně. Vchod má segmentový záklenek a špalety mírně se rozevírající do kaple. Podle Kacetla byla celá kaple zbořena za Jindřicha z Krajku, který se přikláněl k vyznání Jednoty bratrské a stavba se jevila nepotřebná. Po jeho smrti byla ale opět vystavěna. Původně měla mít kaple klenutý strop a to podle náhodného nálezů fragmentu klínovitého žebra. Při následné obnově již stačil pouze plochý strop nesený dřevěnými trámy.²⁵⁶

²⁵⁴ KACETL 2004, 25.

²⁵⁵ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 8.

²⁵⁶ KACETL 2004, 25.

5.1.10 Strážní branská věž [48][49]

Štíhlá věž byla přiložena k severní části dlouhému, jihozápadního úseku obvodové hradby, blízko nároží nového paláce.

Tato uvnitř obyvatelná stavba byla evidentně postavena k ochraně vstupu do hradu. Jisté je pouze to, že k původní hradbě je postaven na spáru a to i přesto, že ta ji tvoří jednu stěnu a proto musí být mladší než tato nejstarší hradba. Dále je tedy možné předpokládat, že vznikla spolu s palácem ve 20 až 30 letech 15. století²⁵⁷ a to proto, že obě stavby mají shodnou úroveň patrování a vzájemně byly propojeny pavlačí. Tudiž minimálně od této doby, musel vést vstup do hradu tímto prostorem. V přízemí věže jsou dodnes patrné zazděné portály, každý z jedné strany přístupové komunikace. [48][52] Přízemí tedy mohlo tvořit v době svého vzniku branský průjezd. Druhá možnost je, že nějaký čas vedla přístupová cesta kolem věže, i tak ale věž kontrolovala přístupový prostor mezi 5. pozdější 6. a hlavní 7. branou. Hyzler uvádí i třetí možnost a to, že ona sama mohla vzniknout v místě proražení poslední brány,²⁵⁸ aby ji takto svým tělem chránila, v patě věže je totiž viditelný i starší branský vchod prorážející hradbu. Věž měla základnu 5,5 x 5,5 m. Patra věže, jak již bylo řečeno, byla shodná s palácem až na to, že přízemí je spíše v úrovni palácového suterénu a teprve první patro se shoduje s přízemím paláce, takto se věž zvedá až do třetího podlaží tedy výškově shodného s druhým podlažím paláce.

Přízemí je valeně zaklenuté, dnes má jediný vchod z nádvoří skrz obvodní hradební zeď. Vchod má hrotitý záklenek a rovné špalety, vše vyzděno z lomového kamene. V interiéru je zřetelně rozpoznat, negativní výžlabek v rozích špalet po původním rámu ostění portálu, s rovným přečnívajícím překladem. Rám dveří byl tedy vtažen až k vnitřní líci zdiva. Z venku je kolem dnešního vstupu patrný starší zazděný portál. Tento portál je z vrchu ohraničen novodobým cihlovým klenebním obloukem značného rozpětí, po stranách jsou ale patrné také původní kamenné klenební kvádry. Vnitřní zazdění portálu obsahuje zdivo z drobnějších kousků kamenů.

Jedná se o nějaký dřívější průchod, kterým bylo možné vstoupit rovnou z podvěžního prostoru na nádvoří hradu. V exteriéru přízemí jsou patrné v severní a jižní zdi zazděné valené klenby portálů bran průjezdu, který zde byl zbudován zřejmě od počátku existence věže. V interiéru přízemí je v jihovýchodní zdi výklenek s proraženou střílnou, výklenek se nachází v prostoru zazděné starší brány, rámuje ho segmentový záklenek, který je však z jedné čtvrtiny zazděn.

V prostřední délce protější severní zdi se nachází další výklenek krychlovitého tvaru ovšem značně menší velikosti. V místnosti je velké množství původní omítky.

Vstup do **prvního patra** byl umožněn skrze vchod proražený v hradební zdi. Vchod se nacházel v rozměrném výklenku,[50] který svým rozpětím přesahoval šířku vnitřního prostoru. Výklenek má segmentové klenutí a celkově značnou sílu tedy asi půldruhého metru, neboť musel prorazit původní hradební zeď. V tomto výklenku se nachází portál vchodu na levé straně (z interiéru) a vedle něho na pravé straně okenní otvor. Vstupní portál je proražený ještě ve svém malém vnitřním segmentově zaklenutém výklenku. Žulový rám ostění je zachovalý po celém obvodu, má zřetelný drážku pro dveře, patné

²⁵⁷ KACETL 2004, 25.

²⁵⁸ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 6.

otvory po pantech (v interiéru po levé straně) a otvory po zámkovém mechanismu, po stranách prahu dveří jsou patrné z vnější strany kapsy po trámech, které podpíraly pavlač. V pravé je uložen stále zbytek dřeva. Okno má také svůj výklenek se segmentovým záklenkem a rovnými špaletami i parapetem. I okno má zachovalý žulový rám ostění téměř ve tvaru čtverce. V rámu jsou patrné otvory po mřížích. Z vnějšku je ostění zkosené ale pouze po trnože při svislých částech rámu. V prvním patře se ještě nachází na hrubo nanášená omítka. Podlaha druhého i třetího poschodí byla tvořena s dřevěných trámů položených na ústupcích v síle zdiva mezi patry. Asi ve výšce jednoho metru nad velkým výklenkem se ve výši druhého patra nachází zazděné původní cimbuří hradební zdi.

Druhé patro bylo, jak se zdá pouze přechodové, bez otvorů oken či vchodu.

Třetí patro [51] bylo původně nejspíš obloženo bedněním,²⁵⁹ takto je možné uvažovat v souvislosti s provázáním věže s dřevěným ochozem obvodové hradby.²⁶⁰ Dále mladšímu původu patra nasvědčuje složení zdiva, které je oproti nižším poschodím převážně cihelné. V patře se také dochovalo značné množství omítky snad z téže doby jako omítka v novém paláci.

Patro tedy bylo vybudováno zřejmě za krajířské přestavby²⁶¹ bylo nejlépe zařízeno k obývání, byla zde totiž umístěna kamna.

Východní stěna je vystavěná na koruně silnější hradební zdi, ale její vlastní síla je značně slabší. Skrz tuto zeď je na pravé straně (zevnitř) prolomen vchod. Přístupu k němu sloužila obvodová pavlač. Vchod má zachovalé žulové ostění, se sedlovým překladem.[49] Rám ostění je však vsazen k vnitřní lici zdiva, takže jeho výklenek je otevřen do exteriéru. Výklenek má téměř rovný, jen nepatrně vypouklý záklenek a nepatrně směrem ven rozevřené špalety, vše z cihel.

Dveře se otvíraly ven, protože tam jsou otvory po pantech na pravé straně a jeden otvor napravo pro zámek. Protější západní stěna skoro celá chybí. Ve zdi se prý nacházel cihlový arkýř na konzolách obsahující nejspíše okno. Menclová píše, že v roce 1945 zde ještě byly konzoly.²⁶² Kvůli tíze arkýře, který vypadl, je propust tímto vzniklá vcelku pravoúhlá. Vedle arkýře se nacházelo ještě vysoké okno. Po němž tu dodnes zbyla jedna cihlová špaleta, ta je směrem ven mírně rozevřená a při vnitřní lici zdiva má otisk po rámu. Který byl podle Kacetla odstraněn nešťastně teprve v roce 1999.²⁶³

V severní stěně se nachází malé čtvercové okénko s mírně se rozbíhajícími špaletami a rovným záklenkem podepřeným původními prkénky. Okno má žulové ostění se skosením po obou stranách, které je na svislých částech rámu ukončeno trnožemi.

K vnější severní zdi třetího patra věže byl přistavěn ochoz, který vedl na korunu vysoké zdi vystavěné nad 6. hradní bránou. Ochoz byl přístupný nikoliv z věže ale z pavlače obvodové hradby a to portálem skrz hradní zeď při severovýchodním rohu věže. Portál se dodnes nezachoval, je zde však propust s viditelnou špaletou při zdi

²⁵⁹ Po konzultaci s Františkem ZÁRUBOU 2014

²⁶⁰ KACETL 2004, 26.

²⁶¹ KACETL 2004, 26.

²⁶² MENCLOVÁ 1964, 13.

²⁶³ KACETL 2004, 26.

věže, která nese i náběh cihlového segmentového zaklenutí. Z tohoto ochozu bylo možné obsluhovat kamna, [48] která se nalézala v tomto severovýchodním rohu věže. Spodní otvor kamen byl překlenut žulovým segmentově vykrojeným rámem se skosenými hranami. Kamna pak byla napojena na komín, který je na mnoha starších fotografiích ještě patrný[15] a zřítel se zřejmě někdy před rokem 1945, neboť Menclová se o něm nezmiňuje a chybně na místo kamen uvádí portál.²⁶⁴

Při kamnech je ještě v severní zdi zvenku patrný menší hranolový výklenek připomínající okénko. [48] O to se však nejedná, protože z interiéru není vůbec žádným náznakem patrný a schází mu možné ostění. Výklenek má pouze prkenný překlad.

Toto nejvyšší patro má hlavně při severozápadní stěně v exteriéru a při protilehlé jihovýchodní stěně v interiéru, do dnešní doby, vcelku dostatek zachovalé omítky, čímž se liší od zbytku věže. To dokládá fakt, že tato místnost byla využívána v pozdějším období, kdy byl hrad využíván zřejmě v době protitureckého nebezpečí, neboť právě ochoz při koruně zdi nad 6. bránou byl vystavěn v zřejmě až v této době.²⁶⁵ Jak je možné soudit z kamen, arkýře a omítky byla tato místnost zřejmě obytná.²⁶⁶ V této souvislosti se dá uvažovat také o hrázděné výplni prostoru, tomu napovídá i nápadné umístění vstupního portálu k lici vnitřní stěny.

5.1.11 6. brána [48][52]

V místě mezi strážní věží a vysunutou parkánovou baštou se nachází malý průjezdní prostor ohraničený dvěma branami (severní a jižní). Konečnou podobu prostoru dala zřejmě až poslední etapa výstavby hradu v polovině 16. století.²⁶⁷

Vysoká nadstavba severní brány je poměrně vyšší než nadstavba nad protilehlou branou, její koruna dosahuje výšky podlahy třetího patra strážní věže. [48] Zeď také na strážní věž navazovalo a byla srovnána s její severní lící. Předpokládá se, že v koruně této zdi byl zbudován roubený ochoz s podsebitím a střílnami, to především pro možnost postřelu cesty vedoucí právě v tomto místě pod hradem. Vchod na ochoz byl již zmíněn v souvislosti se strážní věží. Nacházel se totiž zvenčí, při její severní zdi. Kvůli potřebě dobře ostřelovat spodní cestu i lépe chránit prostor předbraní byla zeď v západním okraji (v místě, kde se parkán napojuje na parkánovou baštu) pravouhle zalomena a vystupuje ještě asi půldruhého metru z líce stěny brány. Tento kolmý výstupek vysoké branské zdi byl tedy vystavěn patrně na původní parkánové hradbě. Výstupek se směrem dolů značně rozšiřuje a při severní okraji z něho vyrůstá pilíř, který je natočen směrem do prostoru parkánu (na východ) jakoby k reliktu 5. brány, a tvoří zde malou, ale patrnou vybíhající hranu, takže se zdá, že byl vystavěn na základech starého parkánu, který se tímto směrem stácel. Vchod na ochoz byl již zmíněn v souvislosti se strážní věží.

²⁶⁴ MENCLOVÁ 1964, 13.

²⁶⁵ KACETL 2004, 26.

²⁶⁶ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 9.

²⁶⁷ KACETL 2004, 29.

Severní brána[48] má valenou klenbu a ostění z lomových kamenů. Za vstupem se zdivo rozšiřuje do portálové niky, která má segmentový záklenek. Ten je však původní pouze torzálně, a to jeho pravá část. Značná část zdiva záklenku byla vypadlá a rekonstruovaná až ve 20. století. Nika má nepatrně rozšiřující se špalety. Ve špaletách se nacházejí prostorné kapsy hranolového půdorysu, dále pak nad kapsou západní špalety je v malém žulovém kvádru malý otvor, je však možné, že tento kvádr byl zde použit až sekundárně. Nad branou se z přístupové strany nachází zazděný trámový překlad. Ve výši asi dvou metrů nad vstupem brány se nacházejí dvě malá okénka - střílny, které mají z vnitřní strany viditelné trámové překlady a jejich špalety se nálevkovitě zbíhají.

Jižní brána[52] má téměř autentický vzhled průchodu jako první. I ona má valené klenutí portálu a ostění z lomového kamene. Nika brány je otevřena po směru cesty k hradnímu jádru. Má segmentový záklenek a rozevření špalet naznačuje, jakým směrem se cesta dále ubírala. Levá je téměř rovná, pravá však silně rozevřená což souhlasí se směrem cesty, která se za branou stáčela do leva, přímo do hradního jádra. Ve špaletách se rovněž nachází mohutné trámové kapsy na obou stranách portálu. Při kapse v pravé špaletě se nachází ještě obdélná výplň a v jeho dolní polovině další mělká kapsa. V pravém horním rohu výklenku brány se nachází kvádrová prohlubeň, na opačné straně ale znovu chybí. Nad branou byl zbudován ochoz, z něhož bylo možno pozorovat malým okénkem dění prostoru mezi bránami.

Na východě byl ochoz ukončen zídou, která je dnes jen v nepatrném torzu. Na opačné straně je nástavec spojen se zdí parkánové bašty.

Průjezd mezi branami byl uzavřen ze všech stran a nejspíše zaklenut trámovým stropem. Na západě se nachází stěna parkánové bašty, na východě pak stěna strážní věže, na kterou navazuje krátká zítka spojující ji s jižní bránou.

Ve stěně parkánové bašty je vchod do jejího interiéru. Vchod se nachází při severní bráně. Vstup je vložen do výklenku s nepatrně zúženými špaletami a segmentovým záklenkem. Vysoko nad vchodem je ve zdi zabudován plochý kámen, který z ní nápadně vyčnívá, jeho účel však neznám. Po levé straně vchodu je do zdi zabudovaný pravoúhlý výklenek se segmentovým záklenkem,[53] při podlaze tohoto výklenku se nachází otvor do suterénu parkánové bašty. Otvor má hranolový žulový rám s polokruhovým vykousnutím, jedná se zřejmě jen o polovinu rámu a otvor byl původně kruhový. V rámu jsou vytlačeny drobné prohlubně, do kterých zapadal nějaký poklop. Dnes je otvor částečně zabetonován. Ve vrcholu výklenkového záklenku se nachází otisk snad po nějakém trámu kladkového stroje, který spouštěl a vytahoval potřebné věci ze suterénu. S tímto systémem mohly souviset i menší kapsy po stranách daného otisku. Po levé straně tohoto výklenku, při jižní bráně je zazděný malý přízemní výklenek s masivním žulovým překladovým kvádrem se segmentově zaoblenou spodní stranou. Vysoko nad výklenkem se nachází téměř čtvercový zazděný otvor, kdysi proražený na nízkou půdu nad přízemím parkánové bašty. Pod otvorem je otisk po nějakém prahu nebo vysunutém malé podestě. Otisk je opatřen čtyřmi malými otvory.

5.1.12 Západní Bašta[54][55]

Budova obdélného půdorysu s rozměry 4x8 metrů. Strážila cestu pod hradem. Byla postavena na východě hradu jako vystupující článek parkánu a zřejmě společně s ním.²⁶⁸ Je pozoruhodné, v jak prudkém svahu byla vystavěna, což dokládá její důležitost jako strážní objekt cesty, která pod ní tehdy zřejmě vedla. Stavba byla posílena ze spod, k zemi se rozbíhajícími pilíři, jeden stojí při jižním rohu a druhý v přibližně v půli jihozápadní zdi. Zpočátku to byla otevřená stavba bez střechy a vnitřní východní zdi. Jak dokládá zazděné dodnes patrné původní cimbuří (v místě, kde je zvenku dobře patrná linie rozdělující tmavší starší zdivo od mladšího světlejšího). Původně, tedy měla zřejmě suterén, přízemí a první patro z trámové podesty a zeď byla tedy zakončena cimbuřím.²⁶⁹ Později byla zeď navýšena, prostor uzavřen východní zdí a zastřešen pultovou střechou.

Suterén je valeně zaklenutá, vysoká prostora bez větších oken a dobře zajištěným vchodem. Vchod do suterénu se nachází překvapivě zvenčí v jihozápadní zdi, přesněji v jejím severozápadním rohu. Vchod byl relativně úzký, ve špaletách má mohutný otisk po rámu ostění a záklenek nesou dřevěné trámy. Obě špalety jsou opatřeny kapsami pro petlici. Vchod měl při podlaze práh, dnes jsou zde po něm patrné kapsy k jeho zasutí. Zvenku byl celý otvor vsazen do valeně zaklenutého mělkého výklenku. Vchod byl původně v zákrytu za zdí, která sbíhala v prudkém svahu dolů k bráně přepažující cestu pod hradem.

Zhruba ve středu západní stěny je zazděné malé šterbinové okénko. Při vchodu je v severní stěně čtvercový mělký výklenek. V koruně valené klenby, při východní stěně je proražen kruhový otvor v žulovém ostění o kterém již byla řeč v kapitole o průjezdu 6. brány. Ostění je dále, při stěně zajištěno velkým plochým žulovým kvádrem. Z venkovní jižní stěny je dobře patrné zazděné, zřejmě původní šterbinové okénko či nacházející se původním přízemí. Má čtvercový tvar, kamenný rám ostění a směrem ven rozevřené špalety i parapet a překlad tvořený velkým zploštělým kvádrem.

Přízemí byl prostor sloužící jako strážnice k 6. hradní bráně a v 18. století, když už hrad nebyl obydlen, zřejmě sloužil jako obydlí hlídače vydržovaného na hradě bítovskými Dauny.²⁷⁰ Proto byla v místnosti zachována velmi dobře omítka a prostor zastřešen nízkou pultovou střechou, jak je to vidět na fotkách ještě z 60. let 20. století.

Místnost má tři okénka v každé venkovní zdi jedno, ve čtvrté zdi obrácené do vnitřního prostoru branského průjezdu byl umístěn vchod. Celá tato zeď i dostavěné zdivo a původní zastřešení bylo provedeno zřejmě za krajířovské rekonstrukce z poslední etapy výstavby, okna a pak mohou být ještě mladší konkrétně tedy ze 40. let 16. století.²⁷¹

²⁶⁸ KACETL 2004, 27.

²⁶⁹ MENCLOVÁ 1964, 21.

²⁷⁰ KACETL 2011, 32.

²⁷¹ KACETL 2011, 30.

Vchod je tedy proražen ve východní zdi. Jeho venkovní výklenek má rovné špalety a mírně se rozevírající segmentový záklenek. Dveře byly vsazeny hluboko do nitra výklenku, na fotce z roku 1963 je vidět otisk po ostění vsazený do vnitřních hran špalet. Na zmíněné fotce jsou vidět i kapsy po pantech. Dveře zde měli překlad, nejspíše rovný dřevěný ale z fotky to není jednoznačně poznat a dnešní stav je už změněný. Při vstupu do místnosti je po pravé straně v severní zdi hluboký valeně zklenutý výklenek s rovnými špaletami, snad se jedná o zazděný vchod na severní parkán.²⁷² Všechny tři okna jsou stejné velikosti tvaru postaveného obdélníku. Všechny mají rozevřené špalety i záklenkem a rovný parapet, severozápadní okno je umístěno téměř v západním rohu místnosti, (to kvůli parkánové zdi, která z vnějšku, svou značnou šířkou přiléhá k severozápadní stěně), obě zbývající okna jsou umístěna s větším odstupem od nároží.

Okna mají rovné žulové rámy ostění a nad překlady odlehčovací klenební oblouky. Pod okny při parapetu má každé z nich vykrojen zvláštní půlkruhový výřez zakončený malými kruhovými otvory při hranách parapetu. Možno ještě zmínit ustoupení v průběhu východní zdi (při jihovýchodním rohu místnosti) který je způsoben zvenčí výklenkem nad polokruhovým otvorem do suterénu. Stavba měla (a dnes znovu má) pultovou střechu s vrcholem při severovýchodní zdi.

5.1.13 Parkán

Obepínal areál vnitřního hradu někdy od druhé poloviny 14. století.²⁷³ Není však vyloučeno, že zde už dřív od vybudování hradu býval parkán palisádový. Protože kolem hradní zdi byl pro něj ponechán prostor.²⁷⁴ Parkán ale zřejmě neobíhal celý okruh jádra hradu, v jihozápadní části obvodu totiž parkánová zeď chybí a není jasné, zda tu vůbec někdy stála, protože sráz je zde opravdu prudký.

V západní linii byl snad tedy parkán jen při severní části hradby jádra. Kde byl snad pravoúhle ukončen v zhruba v polovině západního průběhu hradby. Tento jižní roh byl podpírán pilířem, jehož relikt lze zaznamenat v zarostlém svahu.

Dále na sever parkán pokračoval k parkánové baště a od ní se původně prudce stácel k severovýchodu, a vedl prostorem dnešního severního paláce, později však byl tento průběh pozměněn, když byl se vznikem tohoto paláce na začátku 15. stol. kolem něj vystavěn nový parkán. Ten musel být umístěn dále na severozápad a širokým obloukem obejít palác.²⁷⁵ Tento úsek parkánu byl zakončen 4. hraní bránou. Od 4. brány zeď dále pokračovala vcelku rovnoběžně s hradbou jádra podél východní strany, pouze na jihu této části se v souvislosti s reliéfem skály parkán zúžil až na šířku jednoho metru v jihovýchodním rohu hradního jádra. Podél jižní hrany starého paláce, při patě štítové zdi probíhal velmi úzký pruh parkánu, neboť bezprostředně pod ním se nachází sráz skály, na které stojí jádro hradu. Dnes je tato část parkánu z větší části rekonstruována a parkán je zde ukončen přehrazením při jihozápadním rohu starého paláce. Původní průběh však neznáme, neboť na fotografii z doby před rekonstrukcí je zeď zhruba v půli

²⁷² MENCL 1970, 11.

²⁷³ KACETL 2011, 10.

²⁷⁴ MENCL 1970, 8.

²⁷⁵ PLAČEK 2007a, 160.

tohoto úseku již stržena. Takže zůstává neustále otázka, jestli parkán nepokračoval i kolem západní zdi starého paláce na nějakém úzkém pruhu skály, která se později zřítíla.²⁷⁶ Dnes již tuto otázku stěží vyřešíme, neboť část zříceného svahu je značná.

Západní úsek parkánu [52]

Krátký úsek parkánu mezi pravděpodobným jižním pravoúhlým zakončením parkánové uličky při poslední 7. bráně a 6. branou na severu navazující tu na parkánovou baštu, která tvoří stěnu průjezdu 6. brány. Její ulička byla asi sedm metrů široká.

První náznak parkánu v této části hradebního obvodu od jihu je přízemní torzo zídky a pilíře pod prostorem zřícené hlavní hradby. Zde tedy musela stát hlavní brána do jádra hradu, protože zídka je k pomyslné linii hlavního zdiva kolmá a tudíž se jednalo o pravoúhlé ukončení parkánové cesty.

Z jižního okraje linie východní zdi parkánové bašty (při západním okraji 6. brány) je patrný náběh zdiva parkánu. Náběh je tvořen sice jen pár vyčnívajícími kameny avšak je z něho poznat, že zeď probíhala kolmo k reliktu pilíře, který snad podpíral pravoúhlé zalomení parkánové zdi.

Severozápadní úsek parkánu [48][56]

Byl budován společně se stavbou nového paláce, poté co ten svou stavbou zabral část starého parkánu.

Byl tedy postaven téměř na okraji skalního srázu. Proto musel být podpíráný pěti nepravidelnými pilíři. Nachází se mezi parkánovou baštou na západě a 4. Hradní branou na severu a tvoří tu čtyřikrát mírně zalomený oblouk vedoucí kolem nového paláce. Tato část parkánu pochází tedy až ze začátku 15. století.²⁷⁷ Navázání nového parkánu na starý parkánový okruh je provedeno hned za parkánovou baštou v místech bývalé 5. hradní brány, zde je stále patrné stočení výběhu staré parkánové zdi k východu a její oříznutí, toto oříznutí tvoří lom, na který dosedá již zeď nového parkánu.²⁷⁸ [48]

Hned vedle (na sever) propojení starého a nového parkánu podpírá novou zeď masivní opěrný pilíř na obdélné základně a se skosením při vrcholu. Další průběh zdi je z vnitřku parkánu charakteristický polorozbořeným zdivem, které je, kde bylo třeba umě dodatečně při rekonstrukci hradu navrženo a koruna zabetonována aby se zeď nezřítíla.

V prostoru při západním rohu nového paláce se parkánová ulička zužuje, zde se jeho zeď poprvé zalamuje a v zalomení podpírá zeď další obdélný pilíř tento je ale značně menší a sám pak stojí na hradební zdi spodního předhradí, která v tomto místě vychází kolmo ze zdi parkánu. Ve zdi pilíře je patrné šmorcování, které mělo starší pilíř spojit s mladší hradbou předhradí. Ve vnější stěně parkánu na jih od zmíněného pilíře je zazděný hrotitý portálek dřívější výpadové branky,[58] tato není patrná z vnitřku parkánu. Stav parkánové zdi se zlepšuje postupně směrem na východ, viditelně

²⁷⁶ ŠIMEŠEK 2008, 32.

²⁷⁷ PLAČEK 2007a, 160.

²⁷⁸ MENCLOVÁ 1964, 14.

zachovalejší je po dalším zalomení, tohle je provedeno bez opěrného pilíře. Na východ od zalomení se nachází výpadová branka[56][57] směřující na zmíněné předhradí. Branka umístěna značně nízko oproti úrovni okolní země, k portálu tak vede několik schodů. Výklenek, do kterého je branka vložena ukazuje sílu zdiva parkánu, v této části jsou to zhruba dva metry. Výklenek rozevřený a v průběhu zalomené špalety. Výklenek měl vlastní zaklenutí, které se již propadlo, podle tvaru reliktu bylo zřejmě segmentové. Rám ostění portálu je vsazen do čela výklenku, které tvoří výžlabek, do něhož byly zapasovány dveře, portál je zaklenut valeně. V záklenku je množství původní omítky. Ve vnitřní části výklenku jsou kapsy po závoře. Zvenčí v prostoru nad předhradím jsou pod portálem vysunuty dva kvádry sloužící jako konzoly, na nich pak mohla spočívat krátká podesta, sloužící k zachycení žebříků či nějakých vysutých dřevěných schodů vedoucích do podhradí. Nad portálem tvoří korunu zdi zbytky cimbuří, patrně jsou tři zuby nestejně velikosti.[56] Avšak ve východní proluce spatřuji spíše střílnu, protože má patrně zúžení špalet a je posazena nepatrně výš než západní proluka. Za popsanou částí zdiva následuje na východě nejostřejší zalomení parkánové zdi, které zvenku podpírá další menší opěrný pilíř. V této části je koruna zdi mírně propadlá a nejsou zde patrné žádné stínky. Až při posledním mírném zalomení parkánové zdi je v koruně pěkně zachovalá jedna stínka. Toto poslední zalomení je podpíráno z vnějšku dalším pilířem s poněkud delší základnou dneska vcelku rozpadlou. Dále na východ je parkán prolomen kolmo na jeho zeď posazenou 4. hradní bránou. [64]V tomto úseku je zeď až do výše koruny zachovaná avšak cimbuří je patrně jen v malých náznacích. Při bráně pak zeď mírně stoupá, (kdysi zřejmě opatřená několika stupni krátkého schodiště) aby se výškově sladila s korunou bránské nadstavby. Celou linii nové parkánové zdi pak zakončuje pentagonální značně široký pilíř při kraji 4. brány. Ten vyčnívá z líce brány a cloní tak prostoru v bezprostředním předbraní. Ve směru linii parkánu pak pokračuje rampa hrazená od severního svahu zítkou se čtyřmi pravoúhlými podpěrnými pilíři. Rampa ústí do severovýchodní části předhradí. [66]

Východní úsek parkánu [59][62]

Tato část je tvořena původním parkánem z poloviny 14. stol. Zeď parkánu tu vychází útrob nového paláce [61] a v napojení na nový severní úsek parkánu při 4. bráně se zalamuje na jih a kopíruje tu průběh linie hradební zdi jádra a tvoří parkánovou uličku asi sedm metrů širokou. V tomto úseku je třikrát zalomená stejně jako hradební zeď jádra. Ve dvou větších zalomeních na východě je podpírána pravoúhlými pilíři. V prostoru blízko 4. brány mezi prvním a druhým zalomením (od severu) je k parkánové zdi přistavěna pravoúhlá budova snad kuchyně či pekárny. Na jihovýchodě v prostoru nad druhým předhradím se parkán zužuje a parkánová zeď ještě jednou mírně zalomuje. Což je způsobeno zúžením skalního hřebene v této části. Na tento úsek parkánu se vcházelo z hradního nádvoří hrotitým portálkem proraženým asi v půli průběhu východní linie hradební zdi jádra.[25] Výšku terénu pak vyrovnává osmi stupňové schodiště. Od prostoru před 4. bránou se dalo na východní parkán projít malou brankou, která byla proražena ve zdi původního parkánu, která se zde vynořila ze zdiva nového paláce. Z branky je zde zbylo už jen torzo vyčnívající ze severovýchodní palácové zdi. Toto torzo parkánové zdi vystupuje z linie palácové zdi šikmo, proto je patrné, že se nejedná o pouhý pilíř či sokl paláce ale právě o původní parkánovou zeď.²⁷⁹ [61]

²⁷⁹ MENCLOVÁ 1964, 14.

V místě mezi tímto vstupem a budovou pekárny má parkánová zeď ochoz, se třemi patrnými stínkami[62][65] a je dvojnásobně zesílena (jak jde poznat z plynulého ústupku z vnější strany zdiva). Je to z důvodu obrany předhradního prostoru 4. brány. V dalším úseku mezi zalomeními je zeď asi o metr navýšena a z vnitřku k ní byla přistavěna budova pekárny²⁸⁰ a zeď je zde tak bez ochozu. Druhé zalomení podpírá zvenku mělčí pilíř. Další úsek mezi dvěma zalomeními je dnes v horní části převážně zřícený, zachována je pouze spodní část zdi, kterou je vyzděna skála z vnějšku aby se tak parkán zpevnil a nemohlo dojít k jeho sesutí, takto je skála obložena zdí po celé severovýchodní straně a vlastně podobně i po celém obvodu. Při pilíři, který podpírá třetí zalomení je už zeď zachovaná na severu ve výši proluk a v dalším úseku parkánu na jih od pilíře je v celistvosti zachováno i pět stínek cimbuří.[59] Ty jsou velice dlouhé ve vztahu k prolukám. Stínky mají rovné špalety a v koruně měly skosený sedlový vrchol, což neplatí pro proluky, ty jsou rovné. Tento zachovalý úsek je však dlouhý pouze kolem deseti metrů dále na jih nad prostorem předhradní cisterny a 3. hradní brány je parkánová zeď znovu naprosto propadlá, V tomto prostoru parkán podpírala linie hradebních zdi 3. hlavního předhradí. Směrem na jih se parkánový prostor postupně zužuje až k úzké uličce při jihovýchodním rohu starého paláce, kde má průchod průměr pouze jednoho metru. Tady v téměř pravoúhlém zalomení zeď podpírá menší pilíř, který dosahuje vrcholem původní výšky parkánové zdi, od něho je parkán veden při patě štítové zdi.

Jižní úsek parkánu [27]

Je tvořen úzkou uličkou jen kolem jednoho metru šířky, táhnoucí se podél jižní stěny jižního paláce. Jak již bylo řečeno, není jasné, kde byl na západě ukončen, neboť před rekonstrukcí byla v západním cípu parkánu jeho zeď stržena. Při rekonstrukci v 70. letech 20. století se pak přiklonily k tomu, že parkán v tomto místě dostavěli a na západě přehradily, neboť úzký výběžek skály se zde vcelku ztrácí ve zdi starého paláce.²⁸¹

Na úzký parkán vedla chodba se schodištěm skrz štítovou čelní zeď paláce, ta měla poměrně úzký průchod a rovné špalety. Z tohoto úseku parkánu se dalo projít snad jako dnes po rekonstrukci přes dřevěný most na předsunutou podlouhlou jižní baštu. Z původní zdi se však zachovala jen malá část na západě a dnešní stav je způsoben značnou dostavbou.²⁸²

²⁸⁰ KACETL 2011, 25.

²⁸¹ SEDLÁČEK/MACHOLÁKOVÁ 1974, 41.

²⁸² SEDLÁČEK/MACHOLÁKOVÁ 1974, 41.

5.1.14 5. Brána [60]

Byla proražena v původním parkánu.²⁸³ V místě, kde z jedné strany navazoval na novou severní parkánovou zeď a na druhé straně se jeho další průběh ztrácel ve stavbě nového paláce. Brána byla prolomena buď, již od vzniku parkánu, nebo spíše, až se stavbou paláce. Nejpozději však v době tureckých nebezpečí byla stržena²⁸⁴ a dnes po ní zůstal pouze relikt severního okraje, vybíhající ze zdi paláce. Tento výběžek je natočený směrem k západnímu rohu 6. Brány. V reliktu je patrná kapsa po závoře.

5.1.15 4. brána[64][65]

Byla postavena společně s novým parkánem.²⁸⁵ Strážila vstup do vnitřního hradu. Nachází se poblíž severního rohu nového paláce, ze severní stany rámována velkým pentagonálním podpěrným pilířem, zakončujícím parkánovou zeď. Z jihu pak napojená na zeď starého parkánu, která se tu vynořuje ze severovýchodní zdi nového paláce. K bráně vede dlouhá stoupavá rampa a sama brána je postavena ještě ve svahu. V celku nízký valeně klenutý portál je vsazen do pravoúhlé vpadliny pro padací most nebo nějaká záklopná vrata.

Ostění má tvořené dvěma žulovými sloupky po každé straně jeden. Sloupky jsou jednou pravoúhle odsazené podle vpadliny. Severní sloupek má v půli značně vydržený výžlabek. Při vnitřní straně mají sloupky vyražené otisky po pantech. Na sloupkách je vystavěná valená klenba sestavená střídavě z cihel a lomových kamenů. Brána se do parkánu otevírá nikou. Rovný překlad branské niky je tvořen dřevěnými trámy, dva vnitřní jsou původní a po obou stranách v horních rozích jsou v nich vyvrtány kruhové otvory (točny) pro vsazení vrat. V mírně rozevřených špaletách niky jsou po obou stranách kapsy po závoře, v nitru jižní je dokonce zbytek dřevěné závoře zachován. Nad bránou je veden ochoz ten se zvyšuje směrem k severnímu pilíři, který bránu podpírá. Z cimbuří se zachoval jen základ zdi a rozeznatelná je pouze jedna stínka zalomená v jižním rohu.

²⁸³ KACETL 2004, 25.

²⁸⁴ KACETL 2004, 25.

²⁸⁵ LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972, 10.

5.1.16 Pekárna [62][63]

V severním okraji starého parkánu blízko 4. brány a nad rampou k ní vedoucí, byla postavena užitková budova. Jednalo se zřejmě o pekárnu (či kuchyň)²⁸⁶, jak dokládá uvnitř stojící pec. Stavba byla přiložena ke zdi parkánu, ta ale musela být pro účel budovy asi o metr navýšena. Stavba, jejíž základna měří 12 x 5 metrů je rozdělena ve dvou třetinách tělesem čtverhranné pece na dvě místnosti. Měla pultovou střechu s vrcholem ve vyvýšené parkánové zdi a vcházelo se do ní od jihu hrotitým portálekem vedoucím do větší východní místnosti. Tento portálek byl až druhotně vložen do již přichystané a seříznuté mezery ve zdi. Do této mezery se pak vyložily špalety i hrotité zaklenutí, vše z lomového kamene, tato postraní plenta špalet se v portálovém výklenku již trhá a drolí přesto je ale patrné, že rám dveří byl vsunut do nitra, až k vnitřní líci zdiva. Zevnitř je po levé straně portálu ve výši jeho zaklenutí větší kapsa přeložená velkým žulovým kvádrem.

Uvnitř místnosti stojí pec nebo spíš její přízemní torzo bez komína, který na ní musel zákonitě navazovat. Pec je samozřejmě uvnitř dutá se segmentově zaklenutým otvorem ze západu, ten je dnes těžko postřehnutelný, neboť leží zavalen zeminou v úrovni země, což dává tušit, že zde podlaha byla níž než dnes a to kvůli zanesení sutí. Těleso pece tedy rozdělilo vnitřní prostor na dvě místnosti. Větší východní a menší západní. Při peci byla k severní stěně postavena zídka, která způsobila, že velmi úzký průchod mezi místnostmi byl pouze na jihu kolem pece,

V západní zdi je proraženo podélné stojaté okénko. Výklenek okénka má rozevírající se špalety, rovný parapet a rovný překlad z tesaných kvádrů. Okenní ostění je velmi tenké, vystavěné z kvádrů s otvory po mříži, nahoře ho uzavírá rovný překlad. Východní stěna je z velké části od vrchu až k zemi vypadlá, stát zůstali jen náběhy zdi při rozích budovy. Ve východní stěně je znát linie pěti malých kapes snad po dřevěném trámovém stropu, protože jsou ve výši koruny jižní zdi. Stavba byla zaklenuta pultovou střechou s vrcholem při navýšené parkánové zdi a spodní okraj střechy dosedal na dodnes viditelně rovnou linii koruny jižní zdi. Sklon střechy je dodnes patrný především na západní zachovalejší zdi.

²⁸⁶ KACETL 2004, 26.

5.2 Předhradí:

5.2.1 Velké 3. předhradí:

Kamenná hradba kolem tohoto prostoru pod hradním pahorkem byla postavena při stavební fázi navazující na výstavbu nového paláce, stalo se tak kolem poloviny 15. stol.²⁸⁷ Je však možné, že nějaké lehce palisádou opevněné hospodářské předhradí zde mohlo existovat již dříve jako hospodářská základna hradu v menším rovném prostranství na severovýchod od hradu. [5]

Toto předhradí obepíná jádro hradu v jeho severních partiích. Prakticky jej lze rozdělit na slepou uličku na západě pod novým úsekem parkánu a průjezdní část se dvěma bránami a nájezdní rampou do jádra hradu na východě. Východní část tedy sloužila jako křižovatka cest.

5.2.1.1 Hradba západní části [67][69]

Přehrazuje území na severozápadě od hradu a posouvá dosah hradu blíže k nejužšímu zúžení krčku ostrožny a blíže k vršku zvaném hradiště.

Západní výběžek hradby značně připomíná svým několikerým zalomením, polygonální baštu. [67] Zeď je zde vysunuta ve svahu pro možnost postřelu blízké cesty, která v tomto místě od hradu již odbíhá. V nejvíce exponované části, vystavěné na dostřel z výšiny na hradišti je hradba značně zesílena. Zesílení bylo nutné také kvůli relativně rovnému terénu, který se před ní rozprostíral.²⁸⁸ Tento problém a možnost snadnějšího přístupu nepřítele k hradbě, byl řešen dvěma pravoúhlými baštami a natočením a částečným vysunutím brány.

Menclová uvádí myšlenku, že celý tento úsek hradby mohl být zastřešen.²⁸⁹ Což by samozřejmě odpovídalo potřebám palebných zbraní, ty se zde vzhledem k exponovanosti zdi museli používat. Celý tento úsek byl v sedmdesátých letech rekonstruován tím, že byl zabetonován a v korunách zdí dostavěn, tudíž nejsou ve zdi znatelné všechny detaily a koruna s cimbuřím je rekonstrukcí, třeba že, provedená podle určitých zachovalých úseků.²⁹⁰

Na západě hradba vyrůstá z parkánové zdi, při západním rohu nového paláce, kde se nachází podpěrný pilíř, na který bylo šmorcováním (dodnes je v pilíři jeho vrchní část patrná) připevněno zdivo předhradní hradby. Odtud hradba směřovala deset metrů dlouhým rovným úsekem na západ, kde se po tom postupně třikrát zalomuje. V této části mají dnes hradby ochoz s cimbuřím, které má extrémně dlouhé stínky, a tak je

²⁸⁷ PLAČEK 2007a, 160.

²⁸⁸ MENCLOVÁ 1964, 17.

²⁸⁹ MENCLOVÁ 1964, 17.

²⁹⁰ SEDLÁČEK/MACHOLÁKOVÁ 1974, 40.

možné se domnívat, že se mohlo jednat o střílný stav původního zachování nám toto, ale neumožňuje rozsoudit, které jsou tu jen čtyři, z dnešních čtyř stínek jsou tři zřejmě rekonstrukcí původních, čtvrtá je umě přidaná.²⁹¹

První rovný úsek hradby má širší ochoz a užší cimbuří, v prvním zalomení se cimbuří rozšiřuje a ochoz je extrémně úzký, takže tu nepochybně musel být nastaven pavlačí. Koruna cimbuří má sedlovité zahrocení, které je ale zřejmě celé dílem rekonstrukce. Proluky mají rovné parapety i špalety, které jsou doloženy i před rekonstrukcí. Hradba je v této části značně vysoká, nejméně deset metrů, protože je postavena v hlubokém svahu, ze kterého nejdříve prudko zblíhá směrem na západ a následně při svém stočení na sever a severovýchod kopíruje linii rovnoběžky.

Tady se mezi prvním a druhým zalomením nachází při patě zdiva portál výpadové branky.[68] Portál je vsazen do výklenku s rozevřenými špaletami, v nichž jsou umístěny po obou stranách kapsy po závoře. Valený záklenek výklenku je také rozevřený. Valená je i klenba ostění.

Po třetím zalomení v západním cípu hradba zdvojnásobí svoji sílu na tři až tři a půl metru a zvýší stěnu asi o půl metru, což vyrovnává krátké schodiště o pěti stupních, při třetím zalomení. Vzhledem ke srovnání terénu se celková výška postupně na východ sníží na osm metrů. V této síle pokračuje třemi mírnými zalomeními směrem na severovýchod, kde se napojuje na čtverhrannou baštu. Západně od bašty je zevnitř na hradbu napojená pravoúhlá hospodářská stavba. Výška koruny jejího zdiva je ve stejné výšce jako podlaha ochozu hradeb.

Ochoz je tu značně široký, a původní cimbuří se nedochovalo. Od bašty pokračuje mírným esovitým prohnutím směrem na východ, kde je přerušena Bítovskou branou. V posledním úseku před branou ji podpírají tři pilíře. Pilíře tu jsou z toho důvodu, že zde byl těsně při zdi zbudován příkop, podle Kacetla čtyři metry hluboký a deset metrů široký.²⁹² Právě před branou se pochopitelně nejvíce přiblížil zdi. Dodnes je zde příkop částečně patný, původní hloubka již byla zasypána, o šířce si ale lze udělat představu podle naproti baště přes příkop stojícímu malému pahorku, který příkop ukončoval v protilehlé straně od hradu.

V úseku od bašty, na východ se síla zdiva znovu zúží na původních dva metry, také se však o řečený půl metr sníží, což v ochozu vyrovná pět stupňů schodiště. Ve vrcholu zdi bylo i před rekonstrukcí dopře patrné cimbuří s rovnými špaletami a parapety v prolukách, tvar zakončení koruny stínek však neznáme, stínky mají kolem dvou metrů délky. Cimbuří je pak relativně úzké a ochoz má dostatečnou šířku. V této podobě pokračuje hradba až k Bítovské bráně, kde je podepřena pilířovitým (dovnitř orientovaným) okrajem brány.

²⁹¹ SEDLÁČEK/MACHOLÁKOVÁ 1974, 40.

²⁹² KACETL 2004, 27.

5.2.1.2 Hranolová bašta [69][71]

Byla umístěna do prostoru severozápadní úseku předhradí. Sloužila k bočnímu postřelování kurtin hradby. Je zařazena mezi úsek se zvětšenou silou zdiva na západě a užší silou na východě. Takže sloužila, jako určitý přechodník mezi těmito úseky. Má silnou spodní vyzděnou podestu v jednom metru výšky. Horní stěny jsou pak spíše užší jen přes metr síly a jsou uspořádány podle základny téměř čtvercového tvaru (mírně se dovnitř rozevírají). Do prostoru předhradí je bašta otevřená, tedy bez uzavírací zdi. Z líce hradby pak bašta vystupuje flankováním na západě asi o metr a půl, na východě o dva metry. Uvnitř, asi v půli výše je patrná linie kapes do trámů, na které dosedala podesta. Metr pod ochozem je ve zdi mírný ústupek, který snad mohl také sloužit jako podesta.

Ochoz je pak i vzhledem k tenké zdi velmi úzký takže musel být řešený pavlačí přístupnou ze zmíněné o metr podsazené podesty či vlastní podestou. Podobu cimbuří na ochozu neznáme. Na baštu od východu dosedá hradební zeď, která tu prochází zúžením a mírným snížením.

Podle výskytu podest Mencová soudí, že mohla být bašta zastřešena.²⁹³

5.2.1.3 Hospodářské stavení [71][72]

Budova je umístěná v severozápadní části předhradí přistavěná k hradbě. Je mírně nepravidelného spíše ale obdélného půdorysu o základně 11 x 7 metrů. Zdivo budovy je jen volně, na spáru přiloženo ke zdivu hradby snad je tedy mladší než hradba. Podle Kacetla z krajířovské přestavby.²⁹⁴ Je třeba ještě poznamenat, že zdi budovy zůstaly ušetřeny zabetonování, na druhou stranu je budova značně zarostlá náletovými rostlinami a nadále se rozpadá.

Severní stěnu tvoří zeď hradby a výška koruny zdiva je u všech zdí v jedné linii s výškou ochozu hradby. Budova měla přízemí a půdní polopatro. Patrování je znatelné ve zdivu, neboť tu probíhá ústupek v jižní zdi a v ústupku je vsazená linie trámových kapes na ně byl položen stop, tento ústupek není vidět pouze v severní stěně, tedy hradební, která však je již zabetonována.

Do budovy se vstupovalo portálem v jižní zdi, portálek měl zřejmě rovný překlad, který je dnes ale propadlý. Portál byl vsazen do výklenku blíže k vnější líci zdiva. V špaletách výklenku je dodnes patrný otisk pro portálový rám. Výklenek se pak špaletami rozevírá do interiéru. Zvenku jsou při hranách ostění patrné pod sebou dva krychlové otvory, do kterých byly vsunuty panty. Z vnitřku je v pravé (zevnitř) špaletě při zemi obdélná kapsa po závoře. V levé je menší kapsa ve výšce snad sloužící pro nějakou menší horní závoru. Dveře mají také svůj kamenný práh.

Budova má v přízemí dvě obdélná stojatá okénka, jedno v západní stěně, druhé v protilehlé východní. Dále je tu otvor ve východní zdi při hradbě, který je uzavřen zdí ze spodu i z vrchu, snad i zde mohlo být okénko. Okna jsou shodné podoby, mají kamenné

²⁹³ MENCLOVÁ 1964, 17.

²⁹⁴ KACETL 2004, 29.

ostění a rovný překlad nesený zploštělým lomovým kvádrem a otvory po mřížích. Okna jsou vsazena do výklenků s rozevřenými špaletami a rovným parapetem, původně měla také rovný překlad nejspíše z dřevěných trámů, po kterých zbyli kapsy při západním okně, dnes však jsou záklenky vypadlé.

Zvenku jižní stěny jsou při vrcholu dvě zazděné okna ve tvaru čtverce, jejich otvory jsou obloženy plochými lomovými kvádry, dřív jistě osvětlovaly první patro budovy. Budova snad měla plochou střechu což lze soudit jen snad z toho důvodu, aby nedošlo k jejímu přímému postřelování, protože jinak by střecha vyčnívala nad hradbu, neboť jak bylo již uvedeno, výška koruny zdí souhlasila s výškou ochozu hradby. Zatímco jižní stěna je zachována až do koruny ve východní a ještě více v západní zdi je horní část stěn vprostřed vypadlá.

5.2.1.4 Východní část 3. Předhradí

Byla umístěna na menší plošině severovýchodně od hradu. Zde se totiž mohlo soustředit více hospodářských objektů.

Sloužila jako křižovatka cest, protože zde vedla Vranovsko – Bítovská cesta či její odbočka, tudíž zde museli být proraženy dvě brány ve směrech cesty, tedy Vranovská (3. brána) a protilehlá Bítovská, dále sem ústila rampa směřující do hradního jádra a v neposlední řadě zde byl i průchod do západní části tohoto předhradí.

Tento úsek předhradí byl obehnan hradbou, která určuje jeho nepravidelný čtyřúhelný tvar. Od Bítovské brány v severozápadním rohu prostoru hradba pokračovala rovno k východu, kde po asi dvaceti metrech navazovala na pětihrannou baštu, od níž se zeď nasměrovala téměř pravoúhle k jihu, kde pak byla po více jak dvaceti metrech zalomena v tupém úhlu směrem na jihozápad. Po deseti metrech od zalomení skrze ni procházela 3. brána, od které pak pokračovala stejným směrem až k úpatí skály hradního jádra. Při východním okraji 3. Brány se na ní z jihu napojovalo hradební zdívo 2. Předhradí.

5.2.1.5 Bítovská brána [73][74]

Nachází se v severozápadním rohu prostranství východní části 3. předhradí. Její průběh je orientován na téměř v severojižní ose což znamená, že je k přilehlé hradební zdi napojena téměř kolmě a vytváří tak z perspektivního pohledu jakýsi stupeň v průběhu zdiva. Bylo to z důvodu vedení příchozí cesty, která směřovala podél severozápadního hradebního úseku k bráně a byla tedy z hradby dobře střežena. Vysunutí brány z linie této hradby mělo navíc za následek možnost bočního postřelu jak zdejšího úseku hradbou přihrazené cesty, tak i a dobrého postřelu západní hradební kurtiny. Brána tak v podstatě simulovala flankovací baštu. Toto natočení brány také způsobilo, že cesta mohla směřovat přímo k ní, aniž by se musela více stáčet. Flankovací možnosti brány pak ještě zvyšoval výběh její zdi směrem na sever do prostoru před hradbou, ze kterého byl možný, ač značně omezený postřel východní kurtiny hradeb. Zdívo brány je pak oproti navazující hradbě značně zesílené přes dva

metry síly, což naznačuje, že bylo počítáno s jejím ostřelováním.

Cesta k bráně směřovala ústím příkopu, tudíž k bráně musela vést vyrovnávací rampa, která byla zakončena padacím mostem, který snad překonával prohlubeň nějakého kratšího příkopu. Existenci padacího mostu napovídá pravoúhlá vpadlina ve vnější stěně brány, ta byla z vrchu zakončena trámem, po kterém tu zbyl otisk.

Portál je vysoký, valeně klenutý vyskládaný z lomového kamene, je vsazen do pravoúhlé niky s rovným překladem z trámů a s nepatrně rozevřenými špaletami. Pravá špaleta je shodná se zakončením navazující východní zdí, levá je stěna pilíře, který obezdívá a zpevňuje roh hradby mezi západní zdí a zdí brány. Portál má v rámu ostění kapsy po závoře či pantech vrat. Další kapsy po vnitřní závoře jsou umístěny do špalet portálové niky. Trámy v překladu niky jsou všechny nové, ale vsazené do kapes, ve kterých bývali původní.

Nad průchodem brány stávala podesta, se kterou v její úrovni souvisí velký hranolový ústupek v síle zdiva roztažený přes celou šíři brány. Vprostřed tohoto ústupku je vsazen menší hranolový výklenek s nepatrně zúženými špaletami, ve kterém je proražena vcelku široká střílna. Samotná střílna má rovné ostění, parapet i překlad.

Podestu, která tedy sloužila pro obsluhu střílny, tvořila řada trámů vsazených do stěny přiléhající východní hradby. V protilehlé straně podesta spočívala na mohutném trámu vsazeném do tělesa brány. Po podestě zbyl otisk ve zmíněné stěně východní hradby a mohutná kapsa v pravém (z předhradí) horním rohu brány. Nad touto podestou se již nezachoval původní ochoz, který tu lze předpokládat a dnešní rekonstrukce tomu částečně odpovídá.²⁹⁵ Vzhledem k existenci podesty a hranolové střílny se domnívám, že ochoz mohl být zastřešen.

5.2.1.6 pětiboká bašta [75][76]

Je to zajímavý útvar zasazený do hradby 3. předhradí v jejím severovýchodním rohu. Přes pokročilé fortifikační prvky, které obsahuje, je třeba její vznik zařadit do poloviny 15. století, jelikož souvisí s celou linií severní hradby i s čtyřbokou baštou.²⁹⁶ Její zajímavé řešení spadá svým tvarem možná spíše do pozdějších století, několik známých analogií z téže doby ji však zasazuje do kontextu tehdejších fortifikačních prvků.²⁹⁷

Bašta byla schopna postřelovat obě boční v pravém úhlu ubíhající kurtiny. Stavba stojí na základně, o stranách délky čtyř metrů. Je poněkud jiného tvaru zevnitř a zvenku, což je způsobeno zkosením nároží. Zevnitř je otevřená do prostoru hospodářského stavení, se kterým měla shodné patrování a byla z ní volně přístupná. Stavení není provázáno se zdí hradby ale shodné patrování může ukazovat na přibližně shodný časový původ stavby.²⁹⁸ Bašta měla v nitru suterén, přízemí, dvě patra a v koruně ještě snad dnes již nezjistitelný ochoz, který mohl být zastřešený.²⁹⁹ Patrování je znatelné

²⁹⁵ SEDLÁČEK/MACHOLÁKOVÁ 1974, 40.

²⁹⁶ PLAČEK 2007a, 50.

²⁹⁷ PLAČEK 2007a, 50.

²⁹⁸ KACETL 2004, 27.

²⁹⁹ MENCLOVÁ 1964, 17.

podle rovnoběžných linií trámových kapes v interiéru. Střílny jsou na rozdíl od západní čtverhranné bašty rozmístěny v různých patrech. Což z bašty dělá na tehdejší dobu v podstatě moderní prvek. Střílny jsou si vzájemně podobné, mají špalety vně i uvnitř rozevřené, rovné trámové překlady a rovné parapety. Do středu takto z obou stran zkosených špalet jsou ještě dnes vloženy původní dřevěné rámy, v těch byly zřejmě umístěny otočné bubny,[77] s čímž souhlasí i tvar špalet střílen i otvory v rámech sloužící k uchycení bubnů. Stopy po bubnech jsou velkou vzácností a v podstatě stavbu datují do druhé poloviny 15. století, (avšak vzhledem ke spojení se zbytkem hradby je třeba dataci posunout blíže k půli 15. století.) Nejnížší střílna se nachází již v přízemí ve východní zdi, což zvenku činí zhruba pět metrů nad úroveň země.

V prvním patře je střílna v rohu jihovýchodní zdi. Dále jsou střílny, už jen v horním druhém patře. Jsou tři, vždy po jedné v západní, severní a severovýchodní zdi. Tyto vrchní střílny jsou už značně rozpadlé a v jejich úrovni dnes končí hradba, je tedy otázkou, jestli zde byl ještě vrchní ochoz.

5.2.1.7 Hospodářské stavení – kasárna [78][79]

Bylo přistavěno k východní partii hradby 3. předhradí. Jedná se o dvoupatrovou budovu přibližně obdélné dispozice avšak se skosením na jihu. Stavba má rozměry zhruba 11 x 33 m. Byla vybudována ve dvou etapách, severní menší čtvercová část je starší a to asi z poloviny 15. století,³⁰⁰ zbytek, tedy jižní část, spolu s dvoupatrovou nadstavbou zmíněné starší části byl přistavěn za krajířské přestavby ve 2. polovině 15. století.³⁰¹ V severovýchodním rohu byla zabudována pětiboká bašta, která byla s objektem, jak již bylo uvedeno v předchozím článku propojená a přístupná i v interiéru.

Budova byla rozdělena na tři prostory, rozdělené dvěma příčkami, v přízemí kamennými a v patrech snad dřevěnými.³⁰² Severní část je tedy v suterénu a zvýšeném přízemí tvořena starší rohovou stavbou a je půdorysně menší než oba jižní prostory, ty jsou zhruba stejné velikosti. Obě příčky jsou stále patrné pouze však torzálně při nosných čelních zdech.

Vnější fasáda budovy působí trochu chaotickým dojmem a různé okenní a portálové otvory jsou nesterénní velikosti a tvaru, navíc je patrné, že vzhled stěny se několikrát během přestaveb změnil.

Celistvější ráz mají horní patra, která tedy byla jednotná i v interiéru, je zde možné rozpoznat pět okenních os, (se stejnými rozestupy) ve dvou řadách, (tedy v prvním a druhém patře). Pravidelnost os je však narušena v severní části, kde jsou při v prvním patře, ve druhé ose (od severu) dvě okénka, z nichž ani jedno mnoho nezapadá do koncepce okenních os a rádků, dále ale o nich bude ještě řeč, neboť jedno z nich se nachází v místě původně zazděného portálu. Všechna tato okénka jsou si ale velikostí i tvarem podobná. Jsou tvaru stojícího obdélníku. Mají trámové nebo prkenné překlady z vnitřku a kamenné, deskové z vnějšku, rovné parapety a špalety se rozevírají pouze

³⁰⁰ KACETL 2004, 28.

³⁰¹ KACETL 2004, 28.

³⁰² KACETL 2004, 28.

směrem do interiéru. Na fasádě přízemí můžeme sledovat velkou různorodost, proražených portálů a oken. Proto se jimi budu zabývat následně, postupně po jednotlivých traktech.

Nejstarší částí stavení je tedy **severní trakt**,^{[78][80]} jeho hranice, jsou z exteriéru viditelně rozpoznatelné podle svislé spáry, která odděluje kameny tmavší ze severní části od kamenů světlejších z jižního úseku zdi a v interiéru je oddělena z větší části dnes již rozbořenou příčnou zdí.

Tento trakt byl patrován trochu odlišně od jižní části stavení avšak shodně s baštou, která s tímto prostorem byla vnitřně propojena. Protože se strop suterénu nalézal nad zemí a přízemí bylo také dosti vysoké, muselo zde při přístavbě vzniknout nižší první patro, tím se tedy patrování vyrovnalo. První a druhé patro byly již propojeny v celistvé prostory spolu s jižními částí stavení. Do suterénu se vcházelo ze dvora od západu, tento portál se zachoval, jeho značná část je ale pod úrovní terénu je tedy pravděpodobné, že zde vedly nějaké schody k nižší úrovni podlahy suterénu.

Portál má segmentový záklenkový pás, za nímž se nacházel širší překlad z rovných trámů. Špalety má portál rovné. Suterén byl temnou místností, osvětlen pouze jedním oknem v západní stěně a to hned vedle portálu (z interiéru) po jeho levé straně. Záklenek tohoto okna byl řešen podobně jako u dveřního portálu. Okenní otvor má však daleko menší průměr než otvor portálu. Nad dvojicí okna a vstupního portálu suterénu se nachází vchod do vyvýšeného přízemí, dříve k němu tedy muselo přiléhat nějaké schodiště. Vysoký portál měl rovné trámové zaklenuť, rovné špalety a vespod ústupek po prahu, který zároveň mohl souviset se schodištěm. Přízemí bylo osvětleno podobně jako suterén velmi chabě, pouze jednou střílnou v baště.

První patro bylo již souběžné s patrem jižní části stavení, měly společný strop, pouze zde byl půlmetru vysoký rozdíl v podlaze, která v této prostora byla výš. Výše podlahy je dnes patrná podle kapes v severní zdi.

Jižní (mladší) část stavení byla v přízemí rozdělena na zbývající dva trakty příčnou zdí, která byla přistavěna až dodatečně.³⁰³ Dnes je tato zeď rozpoznatelná jen v torzu při obou kolmých stěnách, avšak s ještě menším množstvím materiálu než u severní příčky.

Prostřední a jižní trakt, oproti severnímu zřejmě postrádali suterén a tak můžu začít rozbořem přízemí.

To má pouze jediný vchod^[81] a to ve **středním prostoru**, tento vchod má rozpadlou valenou klenbu, špalety se mírně rozevírají do interiéru a v levé (z interiéru) je malá kapsa po zámku. Po stranách vchodu jsou (ve výšce přes jeden metr od země) umístěny malé výklenky, jeden z nich má zachovalou trojúhelnou klenbičku. Mírně pod nimi jsou rovnoměrně rozmístěny menší kapsy. Ve větším odstupu se po obou stranách nacházela obdélná okna (velikostně asi dvojnásobná oproti menším okénkům ve vyšších patrech), severní z nich však bylo později zazděno, dnes po něm v interiéru zbyl pouze výklenek. Obě okna měli rovné špalety, záklenky a parapet. Východní zeď této místnosti byla holá bez otvorů, což odpovídá její funkci hradby.

První patro bylo v tomto místě, nad vchodem v přízemí, dříve také přístupné valeným portálem, podobné velikosti jako portál v přízemí, jeho obrys je zde stále patrný.^[81] Tento portál zřejmě právě porušil symetrii řad okének, a proto působí fasáda zvenčí takto neuspořádaným dojmem. Poté co byl portál zazděn, bylo zde ponecháno

³⁰³ KACETL 2004, 28.

alespoň malé okénko obdobné ostatním v tomto patře, okénko má trámový překlad se značným přesahem k jihu což je způsobeno snahou podepřít zdivo po zazdění portálu a zpevnit tak samotné okénko. Pod portálem je patrný otisk od podobného trámu, který sloužil, jako práh. Další okénko bylo umístěno blízko na sever od zazděného portálu a spolu s prvně jmenovaným narušují symetrickou koncepci os a řad oken neboť ani jedno z nich svojí polohou do této struktury nezapadá, což mohl způsobit právě jmenovaný portál.

Jižní prostor[82] měl původně v přízemí celkem tři segmentové vstupní portály podobné velikosti i v přibližně stejných odstupech. Tyto vstupy však byly všechny zazděny a na jejich místech ponechána pouze okénka. Místa, kde portály stály, jsou však stále patrné podle spár a zbytků omítky i skladbě kamenů. Nejdříve ale byly zazděny pouze dva jižní portály a třetí z kraje byl pouze snížen do úrovně vstupního portálu prostředního traktu.

Oba tyto portály byli valené a stejné velikosti i vzhledu, takže spolu symetricky souviseli. Teprve až v další fázi byl zazděn i tento portál, (což je možné si všimnout na světlých kamenech v jeho zazdívce) a bylo i zde ponecháno pouze okénko.

Okénka na jižním okraji stavení jsou tedy, ze stejné fáze a jsou si navzájem podobná a i výškově souhlasí. Obě jsou obdélného tvaru s hrotitou klenbou, špalety i parapet mají rovné. Okénko vybudované v portálu zazděném později, je vsazeno níže než zrovna popsaná okénka a je protáhlého obdélného tvaru, který se však trojúhelníkovitě směrem vzhůru zúží. Z exteriéru je patrný otisk po ostění, klenbu mu tvořila ponechaná část klenutí portálu, špalety a parapet má rovné.

Z východní stěny byl tedy prostor stavení osvětlen pouze minimálně, což je ale dáno pochopitelnými důvody, neboť se jednalo o hradbu.

V této zdi je mezi prvním a druhým patrem znatelný ústupek v síle zdiva, ústupek přerušují pouze dva mělké pilíře zachovávající si sílu zdiva spodních podlaží, tyto pilíře se nacházejí přibližně v osách interiérových přízemních příček.

V severním pilíři, tedy blízko bašty se v prvním a druhém patře nacházejí dvě šterbinová okénka (bez otočných bubnů). Další okénko ve východní stěně se nachází v jižním pilíři, to má ale rovné špalety a dnes je již zazděno. Čtvrté okno ve východní stěně bylo proraženo při jihovýchodním rohu ve druhém patře, dnes je ale značně rozbořené a jen těžko patrné.

Severní stěna tvořící také hradbu byla prolomena pouze jedním střílnovým okénkem v prvním patře. Okénko je podobného tvaru jako ostatní střílny, čtvercovité se sbíhajícími špaletami (ale bez otočného bubnu).

Po celém obvodu stavby jsou dobře patrné kapsy po trámech zajišťujících patrování, spodní řada je navíc znatelná i podle silné linie malty. Trámy byly vedeny mezi západní a východní stěnou, pouze v severní části byly trámy ukotveny v severní stěně a v protilehlé příčce, což je dodnes velmi dobře patrné. Mezi prvním a druhým patrem je v severní a východní zdi pouze ústupek v síle zdiva, na který trámy dosedali.

5.2.1.8 Studna- Cisterna

Je vyhloubena při 3. Hradní bráně naproti hospodářskému stavení. Neznáme datum hloubení, je však pravděpodobné, že vznikla spolu s předhradím. Stěny cisterny jsou tvořeny skalní stěnou. Kolem studny vznikla také roubená stavba opírající se o vyzdžený okraj skály pod parkánem a zesílenou hradbu 3. předhradí. Na tento srub navazoval na severu ještě druhý hrázděný přístavek.³⁰⁴

5.2.1.9 3. brána (Vranovská) [83][84]

Nachází se v jihovýchodní části 3. předhradí. Cesta k ní vedla účelně nad srázem spadajícím prudce k východu až k řece Dyji. V krátkém úseku před bránou byl vylámán ve skále příkop, který překonával padací most.

Brána protínala masivní až 2,5 m. silnou zeď. Postavenou ve směru od jihozápadu k severovýchodu.

Za bránou se rozkládalo prostorné 3. předhradí, kde napravo ve směru příchozího stála kasárna a nalevo hrázděné stavby při studni. Brána má valený portál z lomového kamene přes dva metry vysoký, nad nímž se tyčí nadezdívka převyšující ho o další čtyři metry. Portál je vsazen do pravoúhlé niky s rovným trámovým překladem, který již není původní. Původní se propadl a s ním značná část nadezdívky, dnešní stav je tak pouze rekonstrukcí. Branská nika má špalety mírně rozevřené, levá (od severu) je zarovnána s lící západní zdi hospodářského stavení. Mezi špaletami valeného portálu a pravoúhlé niky je vsazen otisk pro vrata. Tak jako v Bítovské bráně jsou i zde zachovány kapsy po závorech dvojce protilehlých ve špaletách valeného portálu a další dvojce ve špaletách niky.

V jižní stěně je výrazně rozpoznatelná vpadlina po padacím mostu i s otiskem pro trámový překlad v horní části.

5.2.2 2. Předhradí

Jedná se o krátký prostor mezi druhou a třetí bránou, při vranovské příjezdové cestě. Jedná se v podstatě o předbraní 3. Brány, tyto útvary hojně vznikaly v době po husitských válkách. Toto je uváděno k dodatečné fázi 3. etapy.³⁰⁵ To znamená, že vzniklo těsně před obléháním hradu roku 1464.

Je vybudováno v prudkém svahu východně od jádra hradu či přesněji pod starým palácem. Jediné kamenné stavení byla jakási strážnice spolu s kovárnou. Před třetí bránou byl příkop, který se zpočátku snad zdolával padacím mostem později však ve druhé polovině 15. století byl průchod zajištěn kamenným mostem o jedné valené

³⁰⁴ KACETL 2004, 28.

³⁰⁵ MENCLOVÁ 1964, 17.

klenbě.³⁰⁶ [85] Nad mostem je hradba s cimbuřím, které odpovídá tvarem cimbuří prvnímu předhradí, most byl tedy postaven spolu s ním. Hradba je velmi nízká pouze přes metr výšky, před ní je ale značný sráz, takže tato výška dostačovala. Cimbuří má čtyři stínky, dvoumetrové délky a velmi úzké proluky s rovnými parapety. Stínky jsou střídavě opatřeny střílnami, ty mají zúžené špalety a rovný překlad i parapet. Koruna stínek je hrotitá.

5.2.2.1 Strážnice a kovářská pec ve druhém předhradí [84][86]

Obdélná stavba o rozměrech 6 x 17 metrů se nacházela v jihovýchodní části malého prostoru 2. předhradí vsazená do linie hradeb, jistě sloužila jako strážnice vedle stojící 2. hradní brány. Kromě účelu strážnice plnila budova také funkci kovárny, neboť na severní straně k budově přiléhala kovářská pec podkovovitého profilu.³⁰⁷ Pec byla obsluhovaná z venku, (nikoliv z budovy) protože tam směřuje její otvor.

Aby budova mohla lépe plnit svoji funkci ochrany 2. hradní brány, byla svým čelem před ní povytažena, a tak bylo možné od ní účinně ostřelovat prostor v předbraní. Stavba tedy možností flankování plnila funkci bašty.³⁰⁸ Budova měla přízemí a první patro,³⁰⁹ příčnou zdí byla alespoň v přízemí rozdělena na dvě místnosti shodné velikosti. Vchod do budovy se nacházel hned za 2. hradní branou. V obvodní zdi bylo proraženo několik střílen, snad dvě (zachovala se pouze jedna)³¹⁰ v jižní zdi a čtyři ve zdi východní. Střílnám se jen mírně zužují špalety a mají rovné překlady a parapety. Dnešní stav budovy je však rekonstrukcí, před níž zdivo dosahovalo pouze půldruhého metru nad úroveň podlahy, a celkově se původní hmota zdi budovy zachovala spíše torzálně.³¹¹ Nutné je také připomenout, že budova zřejmě neměla žádnou střílnu, která by bokem postřelovala bránu a tak se dá předpokládat, že v její koruně mohl být ohoz, který tento hendikep alespoň z části nahrazoval.

5.2.2.2 2. Brána [84][87]

Přehrazovala jižní přístupovou cestu směrem od Vranova. Krátká hradba, do níž je brána vsazená, je umístěna ve svahu mezi skalnatým pahorkem jádra hradu a budovou strážnice. V době svého vzniku v polovině 15. stol. se jednalo o první vstupní bránu. Bezprostředně před branou se totiž nacházel již velký šíjový příkop. Hradba zde ale byla jenom relativně nízká, pouze kolem 5 m. výšky a tedy daleko nižší než u třetí brány, zajímavostí je, že její zdivo se zachovalo téměř do původní výšky, pouze dnešní

³⁰⁶ MENCLOVÁ 1964, 17.

³⁰⁷ MENCL 1970, 11.

³⁰⁸ MENCLOVÁ 1964, 18.

³⁰⁹ MENCLOVÁ 1964, 18.

³¹⁰ SEDLÁČEK/MACHOLÁKOVÁ 1974, 34.

³¹¹ SEDLÁČEK/MACHOLÁKOVÁ 1974, 34.

koruna je novější rekonstrukcí.

Brána má valené zaklenutí z lomového kamene, portálovou niku s rovným trámovým překladem (dnešní trámy nejsou původní) a s mírně rozevřenými špaletami, ve kterých jsou kapsy po závoře, dvě stejně velké kapsy jsou ve východní špaletě a další podobná je v protilehlé pozici ve špaletě západní.

V bráně není patrná žádná vpadlina po podacím mostě nebo vratech.

5.2.3 1. Předhradí [86][87]

Toto dlouhé a značně rozlehlé předhradí chránilo přístupovou jižní cestu vedoucí ve východním svahu pod vysunutým šíjovým pahorkem, na němž vyrostlo vysunuté opevnění s hrotitou štítovou zdí. Tato vysutá baštová fortifikace byla postavena s 1. předhradím v téže době tedy na přelomu 15 a 16. století. Hradba v předhradí přehrazovala a chránila cestu mezi původním šíjovým příkopem pod hradním pahorkem a novým příkopem vykopaným před zmíněnou hrotitou štítovou zdí. Hradba je zde pouze dva až tři metry vysoká, v jižní části je pouze dvakrát přerušena prolukami a jsou zde v pravidelných odstupech čtyři drobné střílny s dovnitř rozevřenými špaletami a rovným překladem i parapetem, v tomto úseku hradeb byli proraženy dvě výpadové branky jedna hned za 1. branou, druhá v polovině úseku těchto hradeb.

Dnešní stav hradby je však rekonstrukcí, neboť její původní koruna se víceméně již nezachovala. Za druhou brankou se zdívo zalomuje ze směru severozápadního na čistě severní a v tomto úseku od zalomení ke 2. bráně je zdívo opatřeno čtyřmi celými, stejně velkými a jednou poloviční stínkou. Každá ze stínek, (krom poslední, poloviční) je opatřena jednou střílnou podobného vzhledu jako v prve jmenované části zdíva. Koruna celého zdíva je zrekonstruovaná podle původně v této části dosti zachovalého sedlového ukončení stínek. Proluky mají rovné špalety i parapet.

5.2.3.1 1. Brána [88]

Je umístěna do místa, kde z šíjového pahorku vybíhal skalnatý výčnělek, který vlastně velmi přirozeně odděluje toto předhradí od prostoru na jihu, před pahorkem. Cesta do hradu zde obtáčela jižní hrot šíjového pahorku a vedla po velmi úzké plošině vytesané a upravené ve skalnatém svahu. Na skalím výběžku směřujícím k bráně byla pro větší bezpečnost postavena nízká zítka. Brána samotná je opřena ze severu o zmíněnou skálu a z jihu o velký podpůrný pilíř. Klenba brány je valená a branská nika má rovný trámový překlad (trámy nejsou původní) a rovné špalety se dvěma protilehlými kapsami po závoře. Brána je z vnějšku hladká bez vpadliny po padacím mostě. Zeď při bráně byla při rekonstrukci o metr navýšena a zakončena sedlovou korunou, původně byla tedy hradba nižší.³¹²

³¹² SEDLÁČEK/MACHOLÁKOVÁ 1974, 51.

5.2.4 Vysuté opevnění s hrotitou štítovou zdí [94]

Ze strategických důvodů se postupně stalo nezbytné opevnit i protáhlý pahorek vyčnívající v bezprostřední blízkosti hradního jádra. Kamenné opevnění spadá až do přelomu 15. a 16. století ale vzhledem k důležitosti pahorku se lze domnívat o existenci dřívějšího palisádového opevnění.³¹³

Opevnění se dosti přizpůsobuje tvaru pahorku. Celkově je obdélného tvaru, na severozápadě je však užší a rovný, v půli délky se ale k jihovýchodu rozšiřuje, aby byl v jižním cípu zakončen pozoruhodnou hrotitou štítovou zdí. Opevnění má rozměry 42 metrů na délku a v přední, širší části kolem 18 metrů na šířku.

Vstup do opevnění byl možný ze severu buď přes dřevěný most, který k pahorku vedl z parkánové uličky pod starým palácem a ústil v severovýchodním rohu nebo ze starého šijového příkopu malým portálem v severozápadním rohu blízko okrouhlé bašty.³¹⁴ Jelikož byl tento vchod v úrovni příkopu, vedla od něho dlouhá vyrovnávací rampa podél západní hradby opevnění.³¹⁵[90]

Tato rampa byla zpevněna a vymezena kamennou stěnou od východní přístupové části.

Východní úsek hradby se plynule směrem k jihu zvedal, v půli úseku je linie krátce zalomena a v malém odstupu začíná nová linie zdi. Není přesně patrné, jak probíhal průběh hradby v zalomení, protože původní zdivo se nedochovalo, je tedy také možné, že zde byl nějaký otvor či portál, dnes je zde zrekonstruován velký čtvercový zamřížovaný otvor. Tato propust zřejmě byla důležitá ze strategického důvodu, kvůli postřelu nepřátel, kterým by se podařilo vniknout do prostoru 1. předhradí.

Další linie hradby (směrem ke štítové zdi) je více posunuta k východu a také její směr je orientován více na východ, a tím rozevírá vnitřní prostor na jihu do větší šíře. Tato jihovýchodní část zdi je podepřena z vnějšku dvěma pilíři. Dnes je tento úsek opatřen cimbuřím, jistě po vzoru protilehlé západní hradby, jejíž část se zachovala. Před rekonstrukcí byla ale úroveň zachovalého zdiva více jak o metr níže, (což je dnes patrné podle linie světlejších kvádrů při koruně) původní koruna se nám tedy nezachovala.³¹⁶

Nad 1. hradní branou se linie, zdiva značně lomí směrem k jihozápadu a tímto směrem se také její zdivo postupně zesiluje až na tři metry šíře a také výška je zlomově vyšší než při východní línii. Úsek měl kamenný ochoz přístupný z jihozápadu, tak jak je tomu dnes, dále také neměl před rekonstrukcí cimbuří.³¹⁷ Na jihozápadě při hrotu zeď ukončoval, jakýsi větší otvor tedy zřejmě střílna s vevnitř hluboce rozevřenými špaletami, tento vnitřní prostor ve zdi tvořil snad komoru pro větší palnou zbraň, která mířila do prostoru před 1. bránou.

Na jižním cípu opevnění se pak vypíná do značné výše (13 metrů) hrotitá štítová zeď.[91][93][95] Zeď má trojúhelný profil, proti směru útoku zalomený v pravém úhlu,

³¹³ KACETL 2004, 30.

³¹⁴ MENCLOVÁ 1964, 23.

³¹⁵ MENCLOVÁ 1964, 23.

³¹⁶ SEDLÁČEK/MACHOLÁKOVÁ 1974, 38.

³¹⁷ SEDLÁČEK/MACHOLÁKOVÁ 1974, 38.

při tomto hrotu je zdivo sloupce silné přes pět metrů. Vrchol tohoto sloupce však nebyl přístupný, a zeď sloužila výhradně jako pasivní článek opevnění.

Na západ při hrotu vybíhala z hradební linie nad cestou malá polygonální bašta,[92][94] její účel byla právě možnost účinného ostřelování této západní cesty. K tomuto účelu zde byly dvě střílny jedna, značné velikosti mířila k jihu, druhá protilehlá k severozápadu. Dnes je zrekonstruovaná pouze jižní a má značně rozevřené špalety a to z obou stran zevnitř má zrekonstruovaný trámový překlad a mírně klesající parapet zvenku měla segmentové zaklenutí a velmi silně klesající parapet. Na baště fungoval ochoz a zachovala se zde i část původního cimbuří.³¹⁸

Západní průběh hradeb bylo možné lépe zrekonstruovat podle dosti dochované jižní části, kde bylo zachováno cimbuří, to mělo pravidelně rozestoupené stínky se sedlovou korunou a užší proluky s rovnými špaletami a parapety. Ve zdivu nejsou patrné žádné střílny. Severní část tohoto úseku byla vypadlá, ale v základu se zdá, že pokračovala shodné podobě s jižní částí.

V severovýchodním rohu pak hradba končila napojením na okrouhlou baštu.

5.2.4.1 Okrouhlá dělová bašta [21][89]

Je přiložena k severozápadnímu rohu vysunutého šíjového opevnění. S tímto opevněním také zřejmě na přelomu 15. a 16. století vznikla.³¹⁹ Její účel byl posílit ochranu západní cesty, která vedla pod ní a zatarasit spolu s přilehlou severní zdí průchod do starého šíjového příkopu.³²⁰ Má oválný, ze západu zploštělý tvar a je přivrácená k jihu, kde má silnější zdivo a skrz proraženy střílny. Bašta byla přístupná ze severu z šíjového příkopu, zde byla také podkovovitě otevřená. Další přístup byl možný dřevěným můstkem z vysunutého opevnění, můstek vedl na podestu s cimbuřím. Jeho existenci dosvědčuje pravoúhlá propust při východním konci prstence cimbuří. Propust je původní jak dokazují fotografie pořízené před rekonstrukcí. Výškově jen slabě převyšuje opevnění na šíjovém pahorku. Měla přízemí, dvě patra a ochoz. Patrování je znatelné podle kapes dodnes patrných, s orientací západ-východ. Spodní podlaha byla zajištěna silnějšími trámy než ty horní. V přízemí a v prvním patře, jsou v jedné ose, pod sebou umístěny dvě střílny větších rozměrů, což napovídá využití k dělostřelbě. Obě jsou tedy směřovány k jihu, mají velmi široce rozevřené špalety, rovný parapet a rovný trámový překlad. Ochoz bašty je opatřen cimbuřím se šesti stínkami nestejně velikosti. Stínky mají pultovou korunu a rovný parapet i stěny, ve stínce obrácené přímo k jihu je proražena menší střílna. Bašta byla i před rekonstrukcí ve velmi dobrém stavu a tak i dnes po drobných úpravách je její vzhled autentický.³²¹

³¹⁸ SEDLÁČEK/MACHOLÁKOVÁ 1974, 38.

³¹⁹ KACETL 2004, 27.

³²⁰ PLAČEK 2007a, 161.

³²¹ SEDLÁČEK/MACHOLÁKOVÁ 1974, 39.

5.2.4.2 dřevěný most

Most se klenul nad starým šíjovým příkopem, pod starým palácem a spojoval úzký parkán před palácem s vysunutým opevněním, ležícím na jih od jádra hradu.³²² Není možné most přesně rekonstruovat, neboť se nezachoval. Snad to tedy byla dřevěná lávka přibližně podobná té, která je zde postavena dnes.

5.2.5 mítná brána

Přehrazovala západní cestu pod hradem v místech pod novým palácem. Dnes se dochovala pouze torzálně v pilíři přiléhajícím ke skále pod hradem při nynější silniční komunikaci.

Nízkou zídou šplhající po prudkém svahu byla propojena se západní baštou a tím i s parkánem. Zřejmě sloužila pro výběr mýta.³²³ Její stáří je těžko odhadnutelné. Tato otázka souvisí také celkově se stářím západní cesty. Je totiž otázkou, jestli tato cesta existovala od začátku výstavby hradu nebo je mladší než cesta vedoucí skrze hrad samotný. Pouze vzhledem k napojení na parkánovou hradbu skrze propojující zídou lze usuzovat o starší dataci tedy konkrétně z druhé poloviny 14. století.³²⁴

Z torzálních pozůstatků lze vyčíst opravdu málo, zdivo brány bylo asi tři metry vysoké, Vchod se uzavíral směrem na sever, tedy k Bítovu, na pilíři je totiž patrná špaleta portálu. Ostění brány tedy bylo na severu a branská nika byla k jihu, v nice je jeden otvor po závoře. Protilehlý pilíř byl zrušen až za první republiky v souvislosti s výstavbou silniční komunikace.³²⁵

³²² PLAČEK 2007a, 161.

³²³ KACETL 2004, 24.

³²⁴ KACETL 2004, 24.

³²⁵ KACETL 2004, 24.

Předsunutě opevnění [1]

Jak se dělostřelecká technika postupně zdokonalovala, stala se nejnebezpečnějším místem pro hrad výšina dnes zvaná "Na baště" nacházející se jihovýchodě od hradu vzdálená pouhých 200 metrů, nadmořská výška je zde 451 m. n. m. což je o 35 m. n. m. výše než samotný hrad.

Již v době husitských bouří byla zřejmě použita pro ostřelování hradu, a proto bylo nutné vrch opevnit, aby se situace neopakovala.³²⁶

Dřevohlinité opevnění této předsunutě bašty se skládalo ze dvou částí, na severozápadě, blíže k hradu byla zhruba trojúhelníková plošina o stranách přibližně 25, 42 a 43 metrů, ze které vystupovala směrem k hradu obdélná terasa 17 metrů dlouhá, na níž byl zřejmě umístěn prak husitských obláhatelů.³²⁷ Na jihu a jihozápadě bylo toto prostranství, sloužící dříve jako husitský obláhač tábor obklopeno 16 až 20 metrů širokým příkopem. Na severu a severovýchodě postačoval prudký svah. Příkop byl obklopen ještě vnějším valem na jihu podpořeným skalnatým terénem a na západě zarovnaným v terasu, kontrolující vranovskou cestu. Toto opevnění bylo po stažení husitů znovu upraveno a uprostřed postavena hláska původně snad pouze dřevěná později až za Krajířů tedy ta dodnes stojící kamenná.³²⁸

Jižní část opevnění byla přistavěna až druhotně v desetiletích před obléháním hradu r. 1464. Což je datace určená jednak nálezem keramiky ve zdejší obydlí a jednak časovým vymezením po husitském obléhání, které snad mohlo proběhnout v roce 1422.³²⁹

Tento díl fortifikace přiléhal k jižní hraně staršího opevnění. V jeho středu stála polygonálně ohrazená plošina s osami 20 a 23 metrů. Na ní pak bylo zbudováno stavení pro vojenskou posádku, které bylo vyhřívané kamny, jejíž keramika se ve střepech zachovala. Tento polygonální útvar je z jihu a jihovýchodu obklopen mohutným příkopem šíře 21-28 metrů a hloubky 9 metrů za ním se zvedá další val obklopující polygonální útvar v širokém půlkruhu, jeho těleso se přímo v jižním směru rozšiřuje a vzniká zde nepatrně vyvýšená plošina. Na jihu tohoto celku ještě roztíná zdejší šíji vrcholu poslední příkop šíře 17 metrů. Tedy vcelku zde vzniklo rozlehlé dílo o třech řadách příkopů a valů.

5.2.6 Hláska [22]

Věž je hranolová na čtvercové základně s půdorysem 6,25 x 6,4 metrů vevnitř je dutá a její zdi jsou přes dva metry silné a jejich síla se s výškou nemění. Výška zdi dosahuje téměř 10 metrů. Nároží je vyžděno z lomového kamene.

V nitru jsou dvě řady kapes po patrování. Věž tedy obsahovala 4 metry vysoké přízemí, první a druhé patro a snad hrázdný ochoz se zastřešením tedy bez cimbuří,

³²⁶ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 171.

³²⁷ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 171.

³²⁸ KACETL 2004, 31.

³²⁹ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 171-172.

které věž postrádá. Do interiéru se vstupovalo otvorem v prvním patře ve výši 4 metry nad zemí. Mimo tento vchod nebyl do věže proražen žádný jiný otvor.

Vchod je umístěn v severní stěně, což souvisí s tím, že tato jediná strana byla od případného útoku odvrácena a tak bezpečí před ostřelováním.³³⁰ Portál má segmentové klenutí, rovné špalety a otisk po trémovém překladu a ostění dveří.

V ostění je na každé straně dvojce kapes po závorách, z nichž vždy jedna je mělká a druhá značně hluboká, tento systém je mezi protilehlými páry obrácený. Před vstupem jsou dvě konzoly, které dříve podpírali prkennou vysutou plošinu pro zavěšení žebříku.³³¹

³³⁰ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 163.

³³¹ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 163.

5.3 Obléhací opevnění

Při obléhání v letech 1464-5 bylo nutné hrad buď alespoň zablokovat, nebo lépe, najít pozici pro ostřelování. Především první úkol se podařil díky třem obléhacím táborům v blízkosti Cornštejna.

Při tomto obléhání jistě nebylo možné hrad oblehnout zcela, což v případě Cornštejna nebylo ani zapotřebí, protože prudké srázy znemožňovaly spojení hradu s okolním světem dostatečně.³³² Proto bylo nutné zatarasit pouze přístupové cesty se severozápadu, tedy na ostrožnu Hradiště a do vyvýšeného terénu na jihu, kudy vedla cesta na Vranov. V této jižní části měla hradní posádka vystavěnou baštu, která velmi účinně blokovala přímé ostřelování hradu a tím pádem musel být obléhací tábor posunut více na jih a tak jeho hlavním úkolem bylo ostřelování bašty a blokáda vranovské cesty.³³³ Třetí obléhací tábor byl vystavěn na východním protějším kopci přes řeku Dyji, zde tedy blokovat přístupové cesty z údolí. Možná, že byl odsud ale také reálný dostřel jak na hrad, tak i na předsunuté opevnění.³³⁴ Dodnes jsou na těchto místech patrné terénní nerovnosti a jednotlivé stavební úpravy se dají alespoň částečně rekonstruovat. Zásadní povrchový průzkum těchto objektů byl proveden v roce 1988 Zdeňkem Měřinským a Miroslavem Plačkem.³³⁵ Stále je ale dobré poukázat na to, že všeobecně průzkumů obléhacích opevnění se v českém prostředí uskutečnilo jen velmi málo a zřídka se jedná o důkladnější prozkoumání.

5.3.1 Severozápadní tábor

Na jihovýchodním úzkém hřebenu ostrožny zvané "Na hradišti" byl vystavěn jeden z obléhacích táborů, ze všech tří byl nejbližší hradu pouze zhruba 200 metrů a proto jej mohl účinně ostřelovat.³³⁶ Nevýhodou jeho pozice mohla být pouze nižší nadmořská výška, která se tu pohybuje od 375 m. n. m. na jihovýchodě u palebného postavení k 400 m. n. m. na severozápadě u samotného obytného tábora. Celý tábor měl protáhlý tvar přizpůsobený úzkému hřebenu, hradu bližší konec byl využit jak palebné postavení, které bylo ohraničeno polygonálním valovým opevněním.³³⁷ Tato plocha byla od hradu vzdálena přes 200 metrů, což bylo ideální pro ostřelování, dále za ním následoval 75 metrů dlouhý lehce ohrazený koridor, který vedl k rozšířenému prostranství, jakési vyvýšené terase, která chránila přístup do vlastního tábora, kolem ní cesta obtočila severním směrem a pak mířila k vchodu do tábora.³³⁸

³³² KACETL 2011, 18-22.

³³³ KACETL 2011, 18-22.

³³⁴ KACETL 2011, 18-22.

³³⁵ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 161-176.

³³⁶ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 161.

³³⁷ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 161.

³³⁸ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 161.

Ten byl vymezen ze západu a východu 5 metrů širokým příkopem, z jihu a severu přírodním srázem. Měl zhruba trojúhelnou dispozici s dvěma baštovými útvary na severovýchodě a severozápadě, mezi kterými bylo na severu vybudováno obydlí, další stavba byla zbudována na jihu na nejvyšším skalnatém bodě.³³⁹

5.3.2 Jihovýchodní tábor

Nacházel se 250 metrů jihovýchodně od předsunutého hradního opevnění na baště a téměř půl kilometru od samotného hradu. Jeho úlohou tedy byla spíše konfrontace s opevněním na baště a blokáda Vranovské cesty.³⁴⁰ Tábor je vystavěn na nepatrné vyvýšenině protáhlé náhorní plošiny, po níž směřovala zmíněná cesta směrem k Vranovu. Půdorysně je tábor rozdělen na dva samostatnější celky. Severozápadní část byla zřejmě velitelským stanovištěm.³⁴¹ Objekt je tvaru obdélníka, z něhož vybíhají tři bašty jedna na severozápad, tedy čelně směrem k opevnění na baště, další dvě jsou obráceny opačně na jihovýchod, mezi nimi byl nejspíše umístěn vstup. Tato část tábora byla obehnána silnou valovou konstrukcí, vně které byl vyhlouben 6 metrů široký příkop. Obě části byly dohromady ohrazeny ještě jedním, menším valem a jihovýchodní část ještě menším příkopem. Tato přihrazená část byla táborem pro řadové vojáky.³⁴² Byla nepravidelného tvaru, blížícímu se trojúhelníku, jehož dvě hrany se nacházeli při baštách velitelské části a třetí naproti vchodu do ní, na odvrácené straně. v tomto vrcholu se nacházel vstup. Při něm na jihu stála nějaká větší budova strážnice. Od vchodu jihovýchodní části k vchodu do velitelského opevnění vedla přímá cesta délky 50 metrů, od ní se zřejmě paprskovitě rozbíhali uličky mezi jednotlivými malými srubovými staveními, kterých zde bylo nejméně na dvě desítky. Délka celého objektu tábora je 75 metrů a šířka necelých 50 metrů a nachází se v nadmořské výšce přes 440 m n. m.³⁴³

5.3.3 Východní tábor

Nachází se na protilehlém břehu Dyje na okraji skalnatého ostrohu, zhruba 400 metrů na východ od hradu, podobná vzdálenost ho dělila také od předsunuté bašty. Přes tuto délku snad bylo možné z tábora postřelovat oba objekty.³⁴⁴

Tábor byl rozdělen na tři části. Velitelskou ve tvaru srpku, na okraji skály, ten byl ohrazen mohutným valem a se čtyřmi baštami, vně valu byl na východě vyhlouben příkop, který odděloval velitelskou část od ostatních dvou částí, podobné velikosti,

³³⁹ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 161.

³⁴⁰ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 163-164.

³⁴¹ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 163-164.

³⁴² MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 163-164.

³⁴³ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a, 163-164.

³⁴⁴ KACETL 2011, 22.

jedné severní na vyšším postavení a jižní, kterou zřejmě vedl vstup, od vstupu vedla cesta kolem středové bašty, která byla nejmhutnější do velitelské části. V této středové baště se také sbíhalo valové ohrazení všech tří částí tábora.³⁴⁵ Nadmořská výška tábora byla kolem 380 m. n. m.

³⁴⁵ KACETL 2011, 22.

6 Dispoziční a typologické souvislosti

Hrad Cornštejn je svým dispozičním řešením složitější konstrukcí jednotlivých částí. Pro celkový dispoziční charakter je ale třeba si nejdříve uvést terénní situaci, která dispozici samozřejmě celkově ovlivňuje.

Hrad je postaven na úzkém krčku šíje ostrožny ze tří stran obtékanou řekou Dyjí. Ze severovýchodu a jihozápadu jsou svahy k řece nejprudší, na jihozápadě místy přecházejí v téměř kolmý sráz. Hrad byl postaven na tomto úzkém krčku ostrožny v místech jejího téměř největšího zúžení s šířkou kolem 200 m. Protože skrz ostrožnu vedla důležitá cesta, hrad nemohl být postaven vůči ní na strategičtějším místě. Hrad tuto cestu totiž dokonale blokoval a ona musela procházet v jeho těsné blízkosti. Hřbet krčku ostrožny tvořily dva podélné skalnaté vrcholy. Severozápadnější z nich byl rozlehlejší a vyšší, a tak právě zde se stavitelé rozhodli hrad zbudovat. Vrch byl ohrazen vysokou kamennou hradbou, která se snažila alespoň do určité míry kopírovat půdorys vrcholu.

V čele vrcholu, na jihovýchodě stál hradní palác, vysoký věžovitý a na obdélném půdorysu, měl kromě hlavní obytné funkce, také důležitou úlohu obranou, přestože se nacházel na úpatí vrcholu, ležel také v malé blízkosti naproti druhému vrcholu hřebene. Navíc se v tomto směru dále terén ještě zvedal a to k 250 metrů vzdálenému vrcholu, jenž hrad dokonce převyšoval. Naopak to tedy byla nejohroženější strana. Palác měl tedy tímto směrem zesílenou čelní zeď, která jeho hmotu ještě převyšovala a svou výškou clonila nádvoří. Pomineme-li výlučnou funkci štítové zdi a spojíme-li její funkci s palácem se, kterým byla provázána. Zjistíme, že se na našem území vyskytují četné analogie a Tomáš Durdík pro tuto dispozici používá vystihující název: hrad s palácem jako hlavní obytnou a obranou stavbou.³⁴⁶ Tyto typy většinou patří k hradům bezvěžových dispozic což lze u Cornštejna předpokládat. Samotný hradní palác měl tedy parametry připodobňující jej k obytným věžím. Přestože neměl ideální vlastnosti, tedy alespoň přibližně čtvercový půdorys a zpočátku nedosahoval srovnatelné výšky, lze pro jeho hranolový tvar hledat předobrazy v daleko starších románských obytných Donjonech.³⁴⁷ Tyto produkty k nám přicházejí z Podunají a v sousedním Rakousku jich je velmi mnoho, odtud se tedy rozšířily i na jižní Moravu, kde jich najdeme také celou řádku, jedná se například o mohutné hranolové věže na hradech Veverí, Špilberku, Mikulově, Buchlově, Brumově, Uherském Ostrohu, blízkém Sádku a hlavně Landštejně,³⁴⁸ který byl postaven rakouskou šlechtou a snad úplně nejpředněji nanedalekém Vranově, jehož původní obytná věž se však již nedochovala, užší variantu pak představuje také románská hranolová věž sousedního hradu Bítova.³⁴⁹ V Rakouském Podyjí jsou Hranolové věže téměř všude, za zmínku stojí věže hradů Kája, Allenstein, Eibenstein, Hardegg a původně je měli také ve Waidhofenu nebo Drosendorfu.³⁵⁰

Hlavní obranou funkcí, jak již bylo řečeno, zajišťoval palác, toto je však velmi omezená definice přesněji totiž šlo především o jeho jižní čelní zeď, která jej zpočátku značně přerůstala. Jedná se o takzvanou štítovou zeď a je třeba připomenout, že je to v našem prostředí velká rarita. Jen velmi málo hradů na Moravě spadá dispozičně k

³⁴⁶ BOLINA/DURDÍK 2001, 109-121.

³⁴⁷ PLAČEK 1991, 256.

³⁴⁸ PLAČEK 1991, 256.

³⁴⁹ PLAČEK 1991, 256.

³⁵⁰ PLAČEK 1991, 256.

hradům se štítovou zdí. Jedná se hlavně o hrad Střilky a blízký Šenkenberk.³⁵¹ Když se podíváme na celou situaci důkladněji, nemůžeme si nevšimnout, že mnohem častěji se hrady se štítovou zdí vyskytují v sousedním Rakousku. Potvrzení této orientace nalézáme také na hradě Šenkenberk, neboť ten byl vystavěn šlechtou rakouského původu, pány z Olbamovic, kteří měli ale původní příjmení Schenkové.³⁵² Hrad Střilky nechal postavit Smil ze Zbraslavi, ten prožil značnou část svého života ve službách krále Přemysla Otakara II. a na diplomatických cestách se velmi často pohyboval v rakouském prostředí.³⁵³

Štítové zdi různých druhů můžeme tedy nález hned za hranicemi v Rakousku, jde například o hrady Hohenegg, Osterburg, Grub, Senftenberg, Hohenwartstein a Saxenegg.³⁵⁴ Četnost hradů se štítovou zdí je ale patrná také v Jižním Německu. Obecně tedy jde říct, že se jedná o Podunajské vlivy. Ostatně původ tohoto pasivního článku obrany bychom našli v jihozápadním Německu v horách blízko pramene Dunaje.³⁵⁵ Štítové zdi se zcela běžně používaly už ve 12. stol. ale nevyšli z módy ani ve stoletích 13. a 14. Štítová zeď často stála osamoceně jak je tomu třeba u Střilek, návaznost na palác ale můžeme sledovat u Šenkenberku, kde byla tato zeď postavena již asi v polovině 13. stol.³⁵⁶

Odtud možná lze sledovat vzor Cornštejskému staviteli, neboť zmíněný hrad leží pouze asi 14 km. východně od Corštejna. Vysokou jednostrannou nezalomenou štítovou zeď trojnásobně i více převyšující obvodovou hradbu srostlou s vysokým téměř věžovým palácem, který byl hlavní obytnou stavbou, tak jak je tomu u Cornštejna hledáme v blízkém prostředí ještě obtížněji o tom, že se takto ale ve světě stavělo, svědčí třeba hrad Neufürstenberg v jižním Bádensku - Württembersku nebo mohutný hrad Crest ve vzdálené jižní Francii. Ke štítovým zdím se často přikládala oválná věž ukrývající v sobě schodiště. Na Cornštejně toto zajišťoval šnekovitý okrouhlý útvar vystupující z paláce a přistavěný ke zdi v západní straně její horní partie.

Přestože kromě paláce nemáme doložené žádné další obytné stavby z počáteční etapy výstavby. Nelze však ani úplně vyloučit existenci nějaké věže, která by v duchu bergfrýtových dispozic stála na opačném severozápadním konci ohrazení. Bergřity se na našem území vyskytovali spíše u hradů šlechtického založení a to zhruba od poloviny 13. století, do poloviny století následujícího.³⁵⁷ První fáze výstavby na Cornštejně tedy do tohoto časového období jistě spadá. Tuto teorii poprvé zmiňuje Menclová roku 1964 ve své stavebně historické analýze hradu,³⁵⁸ dále ji zaznamenávají i další autoři stavebně historických popisů jak pan Mencl,³⁵⁹ (tedy manžel zmíněné), tak i o něco později Kacetyl.³⁶⁰ Všichni se přitom přiklání k variantě hranolového bergfritu. Důvody jsou dva, jednak jádro hradu má hranolový půdorys a v severozápadním úseku, kde věž

³⁵¹ PLAČEK 1999a, 33-34.

³⁵² MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1993, 213.

³⁵³ PLAČEK 1999a, 34.

³⁵⁴ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1993, 216-217.

³⁵⁵ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1993, 216-217.

³⁵⁶ MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1993, 216-217.

³⁵⁷ BOLINA/DURDÍK 2001, 100.

³⁵⁸ MENCLOVÁ 1964, 2-3.

³⁵⁹ MENCL 1970, 4.

³⁶⁰ KACETL 2004, 29.

údajně stála, je průběh zdiva polygonálně zarovnaný, Menclová tedy předpokládá, že k rovné hraně hradby se spíše připojil hranolový bergfrit než oválný. Druhým důvodem by mohli být již zmíněné vlivy hranolových věží z Podunají. Na našem území se vyskytuje varianta hranolového bergfritu na nepříliš vzdáleném Rokštejně, kde však původně stál jako solitér bez paláce a tak musel být zčásti obydlen.³⁶¹

Cornštejn se ale svým založením typologicky podobá i hradům s plášťovou zdí což by odporovalo existenci bergfritu. Toto zařazení se objevuje především u autorů Boliny a Durdíka,³⁶² následně pak i v soupisu moravských památek sepsaných Samkem.³⁶³ Je to ovšem dosti problematické označení, neboť tento dispoziční typ nelze tak výhradně vymezit. Mnoho autorů tedy Cornštejn do této kategorie vůbec nezařazuje.

Hrady s plášťovou zdí se řadí k typologiím bezvěžových dispozic, u nichž je vymezen vnitřní prostor vysokou hradbou, která svojí výškou převyšuje všechna provozní a obytná stavení, která jsou k ní zevnitř přistavěna tak, že uprostřed vzniká volné prostranství.³⁶⁴ Tato definice však není striktní, mnohdy se stává, že je hradba nepatrně nějakou stavbou převýšena.³⁶⁵ Na Cornštejně původní situaci striktně samozřejmě neznáme, nevíme, jestli zde na severozápadě stála hranolová věž či nikoliv a není zcela jisté, jak v původní fázi vypadal palác se štítovou zdí. Toto zařazení tak může být pouhou kompilací několika faktů. Zaprvé, lze zohlednit četnost tohoto méně náročného typu hradů na Moravě a jeho rozvolnění do různých variací, dále na toto zařazení může upozorňovat i u plášťových hradů častý půdorysný tvar polygonálního, zalamovaného oválu³⁶⁶, který se rýsuje především v severní části Cornštejnského jádra hradu, také možností průchodu celého obvodu po ochozu, jenž byl umožněn přes pavlač paláce (později paláců) se tomuto typu podobá a v neposlední řadě je třeba připomenout mnohé spekulace o prolínání plášťových hradů s dispozicemi, které mají palác jako hlavní obytnou i obranou stavbu či s pravidelnou dvoupalcovou dispozicí. Mnohá problematika s tímto spojená je nastíněna v článku o Plášťových hradech od Ladislava Svobody,³⁶⁷ další články tento text kritizují a jeho závěry redukují. Svoboda ve svém článku ale rovněž zamítl možné propojení plášťových dispozic se štítovou zdí, čímž prakticky Cornštejn z této kategorie vyškrtl.

V souvislosti s věžovým palácem a téměř pravidelnou, obdélnou dispozicí někteří autoři zařazují hrad do redukovaného typu tehdy módních dvoupalcových dispozic. Tuto formulaci používá mimo jiné i Miroslav Plaček.³⁶⁸ Dvoupalcové dispozice jsou označovány za Karlovské, jelikož nejvíce byly používány v době jeho vlády. Dispozice měla většinou obdélný charakter, jejíž dvě užší strany byly zastavěny většinou analogickými paláci, mezi nimiž se nacházelo nádvoří. Na Moravě se však toto dispoziční provedení vyskytuje spíše vzácně. Je možné jmenovat blízký Rabštejn u Dukovan, Rožnov, Nový Sedlecký hrad nebo Kanšperk.

V době panování Karla IV. se značně rozmohly pravidelné dvojpólové dispozice,

³⁶¹ PLAČEK 1999a, 36.

³⁶² BOLINA/DURDÍK 2001, 112, 116, 159.

³⁶³ SAMEK 1994, 61.

³⁶⁴ STRÁNSKÝ 1997, 1.

³⁶⁵ STRÁNSKÝ 1997, 1.

³⁶⁶ PLAČEK 1999a, 39.

³⁶⁷ SVOBODA 1995

³⁶⁸ PLAČEK 1999a, 41.

nejčastěji se jednalo konkrétně o dispozice dvojpalácové. Právě takové řešení sledoval majitel hradu Lichtenburk Jan z Cornštejna, když zde nechal dostavět druhý palác. K takovému řešení se však odhodlal již opravdu na sklonku éry rozmachu těchto dispozic, neboť palác byl zřejmě vystavěn až během husitských válek, na čemž se shodují četní autoři, ač ještě slohově spadá spíše do období panování Václava IV. Jeho rozměrná okna jsou otevřena směrem na parkán, což souhlasí s tendencemi doby před husitskými válkami, kdy se velký důraz kladl na reprezentativnost a pohodlí, tento vývoj však drasticky přetrhali husitské války, avšak jak je vidět na příkladu nového paláce hradu Cornštejna v určitých oblastech království tento trend přetrvával i nadále.

Jmenovitě Morava byla méně postižena než Čechy. Pravidelná dvoupalcová dispozice se na Moravě vyskytuje oproti Čechám spíše vzácněji. Inspirace v blízkém okolí však také najdeme, jedná se o hrady v povodí Rokytné.

Dvoupalácovou dispozici měl Rabštejn u Dukovan, nebo i Templštejn, jehož plášťové jádro bylo dodatečně doplněno o přístavbu se znaky této dispozice a také menší Sedlecký hrad, který najdeme poblíž. Ve vzdálenějším prostředí nacházíme paralely s hradem Rožnovem na Vsetínsku, u něho snad obdobně jako u Cornštejna byl přistavěn druhý palác až dodatečně vně obvodové hradby. Všechny tyto hrady také shodně obíhá víceméně pravidelný parkán.

Oba paláce na Cornštejně jsou si vzájemně dost podobné, severozápadní má jen nepatrně menší rozměry, oba pak mají podobnou výšku, stejné množství pater, valeně zaklenuté sklepy a patra plochostropá. Nový palác byl však reprezentativnější, neboť měl objemnější okna, obrácená, jak již bylo řečeno do předhradí, uvnitř nádvoří pak k němu byl přistavěn věžový objekt schodiště, jaký se hojně objevoval u hradních a zámeckých paláců až dlouho do 16. století a byla k němu přistavěna kaple, z toho je poznat, že se stal reprezentativně důležitějším než starý palác.

Nové předhradí jaké na severu někdy po polovině 15. století (snad těsně před obléháním 1964) nově obklopilo Cornštejn, se přistavovalo v době po husitských válkách na mnohých hradech. Jedná se o tendence z doby po husitských válkách, které se snaží v důsledku rozvoje dělostřelby co nejvíce oddálit palebná postavení obléhatelů, čímž se dostáváme k postupnému rozvoji aktivní obrany, v tomto směru byly důležité především vysunuté bašty. Používání bašt je spojeno s nutností bočního postřelu tzv. flankování a zajištění kurtin hradeb. Jednalo se jak o účinnější oválné bašty tak i hranolové, nejčastěji obdélného půdorysu, které měli snad svůj původ ještě v hranatých baštách městských opevnění předchozího lucemburského období a tak nepřekvapí, že většina těchto bašt měla zpočátku palebná postavení pouze v horním patře. Obranschopnost takovýchto hranolových bašt tak byla velmi omezená, především proto, že neumožňovala lepší pokrytí prostoru před hradbou, což lépe zvládali bašty okrouhlé, především pak s palebnými postaveními ve více patrech. Na Cornštejnu jsou do hradby zakomponovány dvě hranolové bašty, čtyřboká a pětiboká. Je třeba připomenout, že svou velikostí jsou uzpůsobeny pouze pro používání lehčích palných zbraní, jako byly husitské píšťaly nebo hákovnice. Čtyřboká je vsazena doprostřed rovného úseku hradby, kterou v podstatě rozděluje na dvě kurtiny, z čehož byl důležitý, především boční postřel blízké brány, nutno ovšem podotknout, že bašta měla střelecké pozice pouze v ochozu. Druhá pětiboká bašta stála v pravoúhlém nároží hradby a šikově tak svým tvarem chránila oba úseky hradby rozbíhající se jiným směrem. V baště ovšem již byli umístěny střílny také v nižších patrech což je náznak inovace, ve střílnách byly do ostění vsazeny dřevěné otočné bubny, které stavbu datují do třetí třetiny 15. století, to ale znamená, že buď bašta sama byla vystavěna později než čtyřhranná nebo a to spíš byly dodatečně po obléhání v roce 1464 střílny nižších pater

proraženy a do nich vloženy i otočné bubny. Podobné řešení nalézáme u nás, u proslavených děl Benedikta Rieda na Pražském hradě a hradě Švihov, ty lze datovat do druhé poloviny 15. století.

Tvar bašty pak připomíná také daleko pozdější bastiony, mohla by tedy být položena otázka, jestli není objekt mladší provenience, je však třeba upozornit, že podobné objekty se nalézají také na jiných hradech té doby, například na blízkém Frejštejně, v Boskovicích a blízké útvary se najdeme také v nároží hradu ve Velkém Meziříčí třeba, že mají zaoblené hrany.³⁶⁹

V blízkém okolí lze tyto hranolové bašty přiřadit k analogiím na hradech Vranově a již zmíněném Frejštejně,³⁷⁰ které se datují do druhé čtvrtiny 15. století a byli tedy zřejmě předlohou. Na těchto hradech byly však vystavěny, tak jako u městských hradebních systémů v parkánu, na Cornštejně byli vloženy sice do hradby nového předhradí, toto předhradí však může systém parkánu také evokovat a to především na severozápadě, ne již výškou zdiva avšak linií kopírující průběh hradby vnitřního hradu. Jeho obvod je však naproti úzkým parkánovým uličkám značně široký, především pak v severovýchodní rozšířené části bylo možno ubytovat také vojenskou družinu, které bylo v těchto neklidných časech 15. století jistě zapotřebí. Za tímto účelem totiž byly budovány i dosti rozlehlé předhradí doby husitské a pohusitské na nejednom českém hradě.

Zajímavou skutečností je také zalomovaný úsek zesílené a zvýšené zdi v západním konci parkánu. Útvar můžeme nazvat štítovou zdí, neboť sloužila především k odrazení střel z blízké a pro obláheatele výhodné pozice na ostrohu Hradiště. Sám polygonální zalomovaný tvar zesíleného zdiva a přilehlého šnekovitě stočeného západního ukončení předhradí připomíná samostatnou mohutnou baštu. Však také síla zdiva třes tři metry napovídá, že tu bylo místo pro palné zbraně větší ráže. Důležitým článkem v linii hradby byly nepochybně také brány. Jistě účelné je kolmé umístění Bítovské brány ve vztahu k linii hradby. Brána tak nemohla být čelně postřelována navíc cesta, která k ní směřovala, mohla být vedena příkopem přímo podél hradeb, a tak byla účinně chráněna. Pod kontrolou a střelecky pokrytá však byla i samotná kurtina hradby na západ od brány. Nad bránou se totiž nacházela krytá komora s širokou střelnou. Brána sama tak částečně nahrazovala baštu, což ukazuje také přesah jejího zdiva směrem ven.

K zabezpečení Vranovské brány použili stavitelé hradu předbraní. Tedy druhého předhradí. Což ukazuje neustále na snahu oddálit co nejvíce palebné možnosti obláhatelů od choulostivého místa a lépe zabezpečit a kontrolovat vstup. Proto byla v předbraní vybudována jakási strážnice a její čelo vyčnívalo do prostoru před bránu (bránu předbraní-2.brána), aby byl možný, boční postřel, který však byl zajištěn pouze z ochozu či střechy stavení. Úzké štěrbinové přízemní střilny v čele pak mířily přímo do prostoru dnešního prvního předhradí.

Kromě zajímavého jádra hradu se Cornštejn může pyšnit neméně obdivuhodným systémem předsunutého opevnění na jihu, odkud nejvíce hrozil útok, a postřel hradu z blízké výšiny.

Předsunuté opevnění pozdně středověkých hradů se v zásadě rozděluje do dvou druhů, prvním jsou opevnění spojená přihrazovací zdí, zděným koridorem nebo jinak před střelbou chráněným spojením se samotným hradem. Tato skupina je tedy spíše

³⁶⁹ MENCLOVÁ 1965, 3.

³⁷⁰ MENCLOVÁ 1965, 3.

nazývána vysunutým opevněním, na rozdíl od doslovně předsunutých fortifikací, které neměli s hradem žádné chráněné hrazené spojení. Jednalo se tedy o jakési samostatné pevnůstky v blízkosti hradu zajišťující důležité pozice, které by jinak mohli být využity při obléhání. Zajišťování přístupnosti mezi hradem a takovýmto předsunutým opevněním bylo tedy velmi obtížné až nemožné.

U Cornštejnu, který obsahuje obě dvě varianty můžeme říci, že je ideálním příkladem pohusitských pozdněgotických tendencí hradní architektury, která se snažila nejrůznějšími systémy předsunutých předhradí a bašt co nejaktivněji vyjít vstříc proti nové hrozbě stále účinnějších palných zbraní.

Tyto tendence však nakonec stejně neobstály a účinné se stali až stavby pevnostního rázu novověkých bastionových soustav. (K tomuto systému zemních sypaných obezděných pevností se ale už vzdáleně blíží systém předsunutého opevnění na šíjovém pahorku před jádrem hradu na Cornštejně.)

Velice neobvyklým útvarem opevnění, které zaujme na první pohled je podlouhlá výšinná bašta vysutého opevnění stojící na jihu před jádrem hradu. Bašta přibližně obdélníkového tvaru s rovnými jen mírně zalomovanými stěnami zaujímala prakticky celý pahorek, který byl ohrazen nízkou kamennou hradbou a uvnitř vysypán zeminou a povrch upraven do přibližné roviny. Bašty totožného tvaru by, jsme u nás velmi těžko hledali, jde tedy především o přizpůsobení dispozice přírodnímu reliéfu. To ale nemůže platit doslovně, neboť těleso bašty je obohaceno o velmi zajímavé stavební útvary a dispoziční souvislosti.

Zaprvé je třeba zmínit, že podobné bašty daleko předsunuté před jádro hradu, měly často výšinné hrady husitských hejtmanů, dobrým příkladem je vysunutá bašta na hradu Kalich,³⁷¹ takováto předsunutá opevnění měla zakončení umístěné v dobrém palebném postavení obsazené děly v nejčastěji okrouhlých baštách, které se v pozdní gotice vyvinuly až v útvary známé jako bolwerky. Jenž lze charakterizovat jako velké, zemní obezděné, nejčastěji polygonální bašty určené k rozmístění velkého počtu děl mířících do více stran.³⁷² Cornštejnské vysuté opevnění mělo dlouhým husitským vysunutým baštám podobný charakter, jehož ukončení však spočívalo především na pasivní obranu, kterou zaručovala, hrotilá štítová zeď, ta stála v čele opevnění, palebná postavení pro děla však byla zajištěna po stranách této štítové zdi.

Těleso štítové zdi mělo trojúhelný půdorys v nejširší části o síle více než pět metrů a tento sloupec zdiva značně převyšoval přidruženou hradbu. Z obou bočních stran zdi byly vybudovány komory pro děla s širokými střílnami. Analogie k tomuto útvaru se hledají opravdu těžko.

Podlouhlou baštu dále lemují v rozích na západní straně (nad cestou) dvě bašty. Jižní polygonální je spíše integrálním součástí celku, vystupující z celku z důvodu pokrytí vnějšího čela štítové zdi a severní kurtiny a především pro postřel cesty, v jejích útrobách byli dvě střílny, větší již zmíněná v souvislosti se štítovou zdí a menší mířící opačnou stranou na cestu. V severozápadním rohu tohoto vysunutého opevnění stojí mohutná dělová bašta.

S oválným jakoby stlačeným půdorysem, ten způsobuje zesílené zdivo v jižním směru, kterým byly ve třech podlažích pod sebou prolomeny velké střílny pro děla, které směrem postřelu s přehledem kontrolovali velmi dlouhý jižní průběh cesty

³⁷¹ BOLINA/DURDÍK 2001, 197.

³⁷² BOLINA/DURDÍK 2001, 45.

vedoucí kolem hradu. Tato okrouhlá bašta byla však dispozičně spíše samostatným prvkem přilepeným k nároží obdélného vysunutého opevnění. Bašta byla dovnitř otevřená a přístupná z příkopu, (který spolu s přidruženou zídou přehrazovala) a také v ochozu při koruně dřevěným můstkem z obdélného tělesa vysunutého opevnění. Při patě bašty se pak nacházel úzký vchod, kterým se vstupovalo po rampě do vysutého opevnění.

Další dřevěný most spojoval celé vysunuté opevnění přes příkop s parkánem jádra hradu a tak byla možná rychlá komunikace a přesuny posádky z kterékoliv části hradu.

Pod vysutým opevněním byla přistavěna boční nízká hradba přihrazující další úsek cesty vedoucí hradem a tvořící tak další (dnes první) předhradí, které bylo ideálně chráněno ze západu výšinným vysutým opevněním a z východu vcelku dostatečně prudkými svahy, navíc zde na jihu z vysunutého opevnění vystupoval boční skalní útvar, který naprosto ideálně zúžil vjezd do přihrazeného prostoru.

Široký přehrazený koridor cesty, byl dostatečně široký na to, aby pojmul další provizorní stavení pro potřebu posádky či čelednictva.

Předsunuté opevnění na vrchu „Na baště“ je úplně nejlepším příkladem aktivní obrany hradu a jeho výstavba byla jistě, tak jako to uvádí řada autorů spojena s předchozí zkušeností obléhání hradu v období husitských válek, kdy byl vrchol využit k postřelování hradu. Proto bylo nezbytné zabránit podobnému scénáři v budoucnosti což, se plně vyplatilo při obléhání v letech 1464-5. Po obléhání zde byla přistavěna hranolová kamenná věž.

Opevnění bylo řešeno dřevohlinitými valy, pouze hranolová věž vystavěná až za Krajířů byla kamenná.

Zajímavým objektem byl polygonální útvar předstupující před jádra opevnění, který v sobě zřejmě ukrýval postavení pro dělo a roubenou stavbu pro posádku, která byla vyhřívaná kachlovými kamny.

7 Závěr

Práce se tedy snažila shrnout poznatky z použitých pramenů a skloubit je s vlastním pozorováním. Při bádání jsem pozoroval mnoho souvislostí mezi konkrétními prvky a celkovým architektonickým vývojem hradu, dále bylo zjištěno několik souvislostí mezi architekturou Cornštejna a fortifikacemi v blízkém okolí, často se pak dala celá věc posoudit komplexněji v rámci vývojových tendencí doby. Při důkladném popisu obytných staveb jsem narazil na souvislosti poukazující na praktické stránky tehdejšího života. Při rozboru jednotlivých fortifikačních prvků jsem zase dospěl k určitému poznání jejich útočných i obraných možností.

Při podrobném popisu jsem zaznamenal několik zajímavých faktů spojených s obytnou funkcí hradu. Ve výklencích oken paláců jsou umístěny zbytky táflování, při zhlédnutí umístění dveřních ráků v interiérovém prostoru branské věže a schodišťového přístavku je možné vyložit jako možný důkaz obložení vnitřních stěn bedněním. Zajímavostí je i systém uskladnění vody v cisterně a podzemních prostorách starého paláce. Nad cisternou pak byl popsán tvar rumpálu, který se nám zachoval v otisku přiléhající zdi. Další běžnou součástí hradů bývali také kovářská nebo pekařská pec, které na Cornštejně také nechybí.

Hrad je ovlivněn celou škálou různých vývojových dispozičních tendencí. Zpočátku je třeba zmínit vlivy přicházející z rakouského Podunají, je to především štitová zeď, Ta je pro zařazení zcela zásadní proto je na škodu, že je v mnoha kastelologických publikacích věnujících se této problematice úplně vypouštěna, nikde se neuvádí zřejmá souvislost Cornštejna s blízkým Šenkemberkem, který obsahoval jako jediný na Moravě kombinaci štitové zdi s hradním palácem. U starého paláce zase můžeme rozpoznat vlivy jihomoravských a rakouských románských donjonů a to, i když jej do této skupiny nemůžeme plně zařadit. Značnou rozporuplnost vyvolává zařazení Cornštejna mezi plášťové hrady, které na Moravě tak zdomácněly, můžeme pouze konstatovat určitou příbuznost s tímto typem, ale zařadit jej do této skupiny zcela nelze. Další v podstatě naprosto protichůdnou teoretickou možností by byla existence, stále pouze hypoteticky uvažovaného hranolového bergfritu, který je také importem z blízkého Rakouska.

Velkou zvláštností pak je dodatečné přistavění druhého paláce analogicky ke staršímu, tak jak se to s velkou frekventovaností používalo více v Čechách. Když ale Cornštejn srovnáme s blízkými analogiemi, zjistíme příbuznost s několika málo hrady, při dolním toku řeky Jihlavy. Zvláštností je také typologicky značně pozdní přístavba nového paláce, ta vyvolala celou řadu otázek kolem její datace. Předhradí, které vzniklo pod zmíněným palácem jen nedlouho po něm je plně zajímavých prvků používaných v pohusitském období, především jsou to dvě hranolové bašty, z nichž jedna má vcelku raritní pětihranný tvar a její otázky kolem její datace mohou vyvolávat dále mnoho pochybností, svým tvarem a rozmístěním střilen do různých podlaží se bašta stala na svoji dobu vcelku pokročilým prvkem, další tlak na pozdější dataci vyvolává existence ráků takzvaných otočných bubnů vsunutých do střilen.

Velkou zatěžkávací zkouškou pro hrad bylo obléhání hradu v letech 1464-5. Z této doby se nám zachovaly terénní pozůstatky, které nám výrazně přibližují dispoziční řešení tehdejší obléhacích táborů. Již v té době obléhatelé museli počítat s předsunutou dřevohlinitou fortifikací, která se snažila pokrýt největší slabinu Cornštejna, a to blízký pahorek, který jej převyšoval. Po obléhání bylo toto předsunuté opevnění zdokonaleno o stavbu kamenné věže. K existenci předsunutého opevnění se na Cornštejnu připojuje i

existence Vysunutého opevnění, kterému vévodí hrotitá štítová zeď sloupcovitého tvaru.

Podobný útvar se v české hradní architektuře těžko hledá, jedná se o unikátní spojení aktivní a pasivní obrany tak jak to známe u dalších štítových vysunutých štítových zdí té doby, avšak její poloha na úzkém hřbetu skalního vrcholu jí předurčila od podlouhlých štítových zdí zcela odlišný tvar. Závěrem je třeba říci, že rozmanitost jednotlivých fortifikačních prvků je vcelku velká a Cornštejn nám tak bohatě ukazuje vývojové tendence fortifikační architektury, ke kterým na našem území docházelo od začátku 14. do poloviny 16. století.

8 Seznam použitých zkratk

AČ — Archív český

CDM — Codex diplomaticus Moraviae

SÚRPMO — Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů

CDM — Codex diplomaticus Moraviae

ZDB — Zemské desky brněnské

AČ — Archív český

KP — Knihy půhonné a nálezové

9 Prameny a Literatura

9.1 Prameny

AČ VI — František PALACKÝ: Archiv český. VI. 1872

AČ X — Jaromír ČELAKOVSKÝ: Archiv český. X. 1890

CDM VII — Josef CHYTIL: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Bd. XIII. Brünn 1897

CDM IX — Vincenc BRANDL: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Bd. IX. Brünn 1875

CDM XIII — Vincenc BRANDL: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Bd. IX. Brünn 1897

KP VII — Vincenc BRANDL / Bertold BRETHOLZ: Knihy půhonné a nálezové. VII. Brno 1872-1911

ZDB I — Petr CHLUMECKÝ / Josef CHYTIL / Karl DEMUS / Adolf WOLFSKRON: Zemské desky brněnské. I. Brno 1856

9.2 Nepublikované průzkumy

KACETL/NEJEDLÁ 2012 — Jiří KACETL / Alena NEJEDLÁ: Vyklízení suti ze sklepení starého paláce hradu Cornštejna. Znojmo 2012

KAŠIČKA 1965 — František KAŠIČKA: Státní hrad Bítov. SÚRPMO. Praha 1965

LÍBAL/ELIÁŠ/HYZLER 1972 — Dobroslav LÍBAL / Jan ELIÁŠ / Josef HYZLER: Státní hrad Cornštejn. Stavebně-historický průzkum a architektonicko památkové zhodnocení. Nepublikovaných měst a objektů. Praha 1972

MENCL 1970 — Václav MENCL: Hrad Cornštejn nad Dyjí. 1970

MENCLOVÁ 1965 — Dobroslava MENLCOVÁ: Stavebně-Historická analýza Cornštejna. In: Objemová studie konzervace a kulturně památkového využití zříceniny hradu Cornštejna. SÚRPMO. Praha 1965, 7-27

SEDLÁČEK/MACHOLÁKOVÁ 1974 — SEDLÁČEK / MACHOLÁKOVÁ: Průvodní zpráva pro projektový úkol. Cornštejn. zajištění zříceniny a její využití. Interprojekt Brno. Brno 1974

9.3 Pamětní kniha

Pamětní kniha pro městečko Bítov. Bítov 1923-1975

9.4 Literatura

BARTUŠEK 1957 — Antonín BARTUŠEK : Bítov, státní hrad a okolí. Praha 1957

BERNAU 1898 — Bedřich BERNAU: Cornštýn. In: Letem českým světem. Praha 1898, 280

BERNAU 1903 — Bedřich BERNAU: Studien und Materialien zur Specialgeschichte und Heimatskunde des deutschen Sprachgebiets in Böhmen und Mähren. Praha 1903

BOLINA 1994 — Pavel BOLINA: Frejštejn. hrad Jindřicha z Lipé. In: Castellologica Bohemica IV, Praha 1994

BOLINA/DURDÍK 2001— Pavel BOLINA / Tomáš DURDÍK: Středověké hrady v Čechách a na Moravě. Praha 2001

BRETHOLZ 1894 — Berthold BRETHOLZ: Die Übergabe Mährens an Herzog Albert V. von Österreich im Jahre 1423. Beiträge zur Geschichte der Hussitenkriege in Mähren. In: Archiv für österreichische Geschichte 80, 1894, 249-349

BRYCH 2008 — Vladimír BRYCH: Hrady, zámky a tvrze na Moravě a ve Slezsku. Praha 2008

CHAMONIKOLA 1999 — Kaliopi CHAMONIKOLA (ed.): Od gotiky k renesanci. výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550, II, Brno 1999, 158

DOMÍNEK 1914— Jan DOMÍNEK: Aleš z Lichtenburka na Cornštýně. List z místních dějin. In: Znojenské listy XIII/I, 1914, 1-2

DOMÍNEK 1921a— Jan DOMÍNEK: Na Cornštýně. In: Znojemský venkov I/XII, 1921, 4-5

DOMÍNEK 1921b— Jan DOMÍNEK: Pád hradu Cornštýna. In: Znojemský kalendář na rok 1922. Znojmo 1921, 113-116

DOMÍNEK 1923— Jan DOMÍNEK: Průvodce Podyjí slovem i obrazem. Brno 1923

DURDÍK 1996 — Tomáš DURDÍK: Od hradu k zámku- hlavní vývojové tendence české hradní architektury 14. století. In: Muzejní a vlastivědná práce XXXIV,/ Časopis společnosti přátel starožitností CIV, 1996, 121-122

DURDÍK 1998a — Tomáš DURDÍK: Česká hradní architektura doby Jana Lucemburského. In: Castellologica Bohemica VI, 1998, 7-68

DURDÍK 1954 — Jan DURDÍK: Husitské vojenství. Praha 1954

DURDÍK 1973 — Tomáš DURDÍK: Předsunuté bašty českého vrcholného středověkého hradu. In: Historická geografie X, 1973, 139-149

DURDÍK 1977 — Tomáš DURDÍK: K chronologii obytných věží českého středověkého hradu. In: Archaeologia Historica II, 1977, 221-228

DURDÍK 1991— Tomáš DURDÍK: Česká hradní architektura doby husitské. In: Muzejní a vlastivědná práce XXIX,/ Časopis společnosti přátel starožitností XCIX, 1991, 151-164

DURDÍK 1998b — Tomáš DURDÍK: Obytné věže českých hradů. In: Muzejní a vlastivědná práce XXXVI,/Časopis společnosti přátel starožitností CVI, 1996, 57-59

DURDÍK 1999a — Tomáš DURDÍK: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. 1999

DURDÍK 1999b — Tomáš DURDÍK: Předsunuté bašty českých pozdně středověkých hradů. In: Muzejní a vlastivědná práce XXXVII,/Časopis společnosti přátel starožitností CVII, 1999, 116-120

EICHLER 1887 — Karel EICHLER: Bývalá kaple nejsvětější Trojce pod Cornštejnem u Bítova. In: Poutní místa a milostné obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku I, Brno 1887, 129-131

ELIÁŠ/ŘEHOLKA /PAUKERT 1979 — Jan ELIÁŠ / Ivan ŘEHOLKA / Jiří PAUKERT: Státní hrad Bítov. Brno 1979

HEBER 1848 — František Alexandr HEBER: Mähren Burgen und ihre Sagen. Praha 1848

HEIMRICHOVÁ/LUDVÍK 1987 — Radvana HEIMRICHOVÁ / Marcel LUDVÍK: Hrady a zámky na Moravě. Praha 1987

HOŘEJŠÍ 1984 — Jiřina HOŘEJŠÍ: Pozdně gotická architektura. In: Dějiny českého výtvarného umění I, Praha 1984, 498-534.

HOSÁK 1938 — Ladislav HOSÁK: Historický místopis země Moravskoslezské. Praha / Brno 1938, 176, 178, 972, 973

HOSÁK 1968 — Ladislav HOSÁK: Páni Bítovští z Lichtenburka na Bítově, Cornštejně a Vranově. In: Jižní Morava IV, Brno 1968, 59-67

HOSÁK 1981 — Ladislav HOSÁK (ed.): Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I, Jižní Morava. Praha 1981

HOSÁK/ŠRÁMEK 1970 — Ladislav HOSÁK / Rudolf ŠRÁMEK: Místní jména na Moravě a ve Slezsku. I, Praha 1970, 147

HUBALA 1965 — Erich HUBALA: Burgen und Schlösser in Mähren. Frankfurt am Main 1965

JANÍČEK 1941— Karel JANÍČEK: Vranov nad Dyjí. 2003

JASA 1949 — Václav JASA: Z dějin podyjských hradů. Znojmo 1949

KACETL 2000 — Jiří KACETL: Cornštejn. Hrad nad Dyjí. Znojmo 2000

KACETL 2004a — Jiří KACETL: Cornštejn. Hrad nad Dyjí. Znojmo 2004

KACETL 2004b — Jiří KACETL: Historie komunikační sítě na katastrálním území Bítova v 19. a 20. století- K 70. výročí přehradních mostů u Bítova. In: Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě 2003. Znojmo 2004, 59-72

KACETL 2011 — Jiří KACETL: Cornštejn. podyjská pevnost. Znojmo 2011

KAMENÍČEK 1902 — František KAMENÍČEK: Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam. Od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526- 1628) II, Brno 1902

KONEČNÝ 1982 — Lubomír KONEČNÝ: K počátkům a klasifikaci hradů s plášťovou zdí. In: *Archaeologia Historica* VII, 1982, 353-356

KOUŘIL/MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1994 — Pavel KOUŘIL / Zdeněk MĚŘÍNSKÝ / Miroslav

KRÁL 1955 — Jaroslav KRÁL: Slovanský mohylník ve Vysočanech. In: *Archeologické rozhledy* VII, Praha 1955, 342-348

KRECHLER 1959 — Eduard KRECHLER: Dyje vypráví II, Znojmo 1959

KUBÁTOVÁ/BARTUŠEK 1957 — Taťána KUBÁTOVÁ / Antonín BARTUŠEK: Vranov nad Dyjí. Státní zámek a okolí. Praha 1957

KUPKA 2001 — Vladimír KUPKA: Pevnosti a opevnění v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Praha 2001

LÍBAL 2001 — Dobroslav LÍBAL: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001

LÍBAL 1948 — Dobroslav LÍBAL: Gotická architektura v Čechách a na Moravě. Praha 1948

LÍBAL 1961 — Dobroslav LÍBAL: Znojmo. Městská památková rezervace a památky v okolí. Praha 1961

LÍBAL 1984 — Dobroslav LÍBAL: Gotická Architektura. In: *Dějiny českého výtvarného umění* I, Praha 1984, 145-215

MENCL 1948 — Václav MENCL: Česká architektura doby lucemburské. Praha 1948

MENCLOVÁ 1961 — Dobroslava MENCLOVÁ: Vliv husitských válek na pozdně gotickou fortifikační architekturu. In: *Umění* IX, 433- 471

MENCLOVÁ 1964 — Dobroslava MENCLOVÁ: Hrad Cornštejn. Znojmo 1964

MENCLOVÁ 1971 — Dobroslava MENCLOVÁ: Frejštejn. Brno 1971

MENCLOVÁ 1976 — Dobroslava MENCLOVÁ: České hrady I/II, Praha 1976

MĚŘÍNSKÝ 1980 — Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: Morava za husitských válek ve světle archeologických nálezů a výzkumů. In: *Archaeologia Historica* V, 1980, 31-65

MĚŘÍNSKÝ 1981 — Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady). In: *Archaeologia Historica* VI, 1981, 147-197

MĚŘÍNSKÝ 1984 — Zdeněk MĚŘÍNSKÝ (rec.): Hrady, Zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, Jižní Morava. In: *Vlastivědný věstník Moravský* XXXVI, 1984, 90-94

MĚŘÍNSKÝ 1989a — Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: K problematice osídlení Znojemska a Bítovska v předvelkomoravském a velkomoravském období. In: *Časopis Moravského Muzea* LXXIV, vědy společenské. Brno 1989, 111-120

MĚŘÍNSKÝ 1997a — Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: Od připojení Moravy v rámec českého státu do válek husitských. In: *Moravskobudějovicko, Jemnicko. Vlastivěda moravská*. Brno 1997, 151-239

MĚŘÍNSKÝ 1997b — Zdeněk MĚŘÍNSKÝ: Moravské a slezské hrady v lexikonu půdorysů hradů německého středověku. In: *Vlastivědný věstník Moravský* XLIX, 1997, 196-209

MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1988 — Zdeněk MĚŘÍNSKÝ / Miroslav PLAČEK: Nástin vývoje hradní architektury na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek. In: *Archaeologia Historica* XIII, 1988, 217-249

MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1989b — Zdeněk MĚŘÍNSKÝ / Miroslav PLAČEK: K podobě nejstarší kamenné fáze hradu Bítova. In: *Castellologia Bohemica* II, Praha 1989, 229-244

MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991a — Zdeněk MĚŘÍNSKÝ / Miroslav PLAČEK: Terénní pozůstatky fortifikačních systémů v předpolí hradu Cornštejna. In: *Castellologia Bohemica* II, Praha 1991, 161-176

MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1991b — Zdeněk MĚŘÍNSKÝ / Miroslav PLAČEK: Vývoj hradní architektury na Moravě a ve Slezsku od husitských válek do 1. třetiny 16. století. In: *Archaeologia Historica* XVI, 1991, 215-232

MĚŘÍNSKÝ/PLAČEK 1993 — Zdeněk MĚŘÍNSKÝ / Miroslav PLAČEK: Hrad Šenkenberk a jeho úloha v kolonizaci Znojemska *Archaeologia Historica* XVIII, 1997, 211-223

MUSIL 1992 — František MUSIL: K soupisu moravských a slezských hradů a tvrzí. In: *Vlastivědný věstník Moravský* XLIV, 1992, 37-44

NAVRÁTIL 1984 — Vladislav NAVRÁTIL: Opevnění v ZSO jihozáp. Moravy. In: *Klub Augusta Sedláčka* LXXXIV, 1984, 53-61

NEKUDA 2006 — Vladimír NEKUDA: Jihozápadní Morava. Vývoj osídlení na jihozápadní Moravě od Právěku do pozdního středověku. Brno 2006

NEKUDA /UNGER 1981 — Vladimír NEKUDA / Josef UNGER: Hrádky a tvrže na Moravě. Brno 1981

NOVÁKOVÁ 2010 — Stanislava NOVÁKOVÁ: Krajířové z Krajku. z Korutan do zemí České koruny. České Budějovice 2010

PALACKÝ 1894 — František PALACKÝ: Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě II, III, IV, dodatky VI, Praha 1894

PAUKERT 1976 — Jiří PAUKERT: Státní zámek Vranov nad Dyjí. Brno 1976

PAUKERT 2006 — Jiří PAUKERT: Bítov 2006

PELIKÁN 1927 — Josef PELIKÁN: Dělení zboží Krajířů z Krajku roku 1487. In: *Časopis spolku přátel starožitností* XXXVI, 1927, 133-142

PEŘINKA 1906 — František Václav PEŘINKA: Znojemský kraj. Vranoský okres. In: *Vlastivěda moravská* II, *Místopis Moravy*. Brno 1906, 106-109

PILNÁČEK 1972 — Josef PILNÁČEK: Staromoravští rodové. Vídeň 1930, (repr.) Brno 1972

PLAČEK 2007a — Miroslav PLAČEK: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha 2007, 159-161

PLAČEK 2007b — Miroslav PLAČEK: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Dodatky. Praha 2007,

PLAČEK 1982 — Miroslav PLAČEK: K problematice hradů s plášťovou zdí na Moravě. In: *Archaeologia Historica* VII, 1982, 335-351

PLAČEK 1984 — Miroslav PLAČEK: Pitná a užitková voda na středověkém hradě a její zajišťování. In: *Folia historica bohemica* VII, 1984, 197-250

PLAČEK 1991 — Miroslav PLAČEK: Vztahy mezi hradním stavitelstvím moravského a rakouského horního Podyjí. In: *Mikulovská sympózia XX*, 1990. Brno 1991, 247-260

PLAČEK 1996 — Miroslav PLAČEK: Poznatky o středověkém stavebním vývoji zámku ve Vranově nad Dyjí. In: *Průzkumy památek IV/2*, 1996, 51-64

PLAČEK 1999a — Miroslav PLAČEK: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha 1999

PLAČEK 1999b — Miroslav PLAČEK: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha 1999

PLAČEK 2002a — Miroslav PLAČEK: Externí fortifikace moravských hradů. In: *Archaeologia Historica* XXVII, 2002, 139-154

PLAČEK 2002b — Miroslav PLAČEK: Dva neznámé pendanty velmi známých hradních staveb. In: *Muzejní a vlastivědná práce XL*, /Časopis společnosti přátel starožitností CX/, 1, 2002, 17-23

PLAČEK 2001 — Miroslav PLAČEK: Ilustrovaná encyklopedie moravských Hradů hrádků a tvrzí a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha 2001

PLAČEK 2007 — Miroslav PLAČEK: Ilustrovaná encyklopedie moravských Hradů hrádků a tvrzí a zámky na Moravě a ve Slezsku, Dodatky. Praha 2001

PLAČEK 2009 — Miroslav PLAČEK: Proměny přemyslovské pevnostní linie v Podyjí a jejího rakouského pendantu. In: *Mikulovské Sympozium XXX*, 2008. Brno 2009

PLAČEK/MĚŘÍNSKÝ 1999b — Miroslav PLAČEK / Zdeněk MĚŘÍNSKÝ(ed.): Moravské hrady ve středověku. Brno 1999, 61-72

PLAČEK/PROCHÁZKA 1986 — Miroslav PLAČEK / Rudolf PROCHÁZKA: K problematice opevněných sídel přelomu raného a vrcholného feudalismu na Moravě. In: *Archaeologia Historica* XI, 1986, 159-170

POLÁČEK 1995 — Lumír POLÁČEK: Archeologie středověku na jihozápadní Moravě. In: Sborník příspěvků proslovených na I. Obnoveném sjezdu Moravsko slezského archeologického klubu v Moravských Budějovicích. Brno 1995, 83-89

PROKOP 1888 — August PROKOP: Burgen und Schlösser Mahrens. Brno 1888

PROKOP 1904 — August PROKOP: Markgrafschaft Mähren in Kunstgeschichtlicher Beziehung II. Brno 1904, 385-386

SAMEK 1994 — Bohumil SAMEK: Umělecké památky Moravy a Slezska I, Praha 1994

SCHEUER 1987 — Ervin SCHEUER: Ke vzniku jihomoravské hranice. In: ročenka Okresního archivu ve Znojmě 1986. Znojmo 1987, 15-24

SCHWOY 1794 — Franz Joseph SCHWOY: Topographie vom Markgrafschaft Mähren III, Wien 1794, 266-267

SEDLÁČEK 1882-1927 — August SEDLÁČEK: Hrady, zámky a tvrze království českého I-XV, Praha 1882-1927

SEDLÁČEK 1891 — August SEDLÁČEK: Bítovští z Lichtenburka. In.: Ottův slovník naučný IV, Praha 1891, 113

ŠIMEŠEK 2008 — Pavel ŠIMEŠEK: Copuli lapidum III = Hromady kamení III. hrady a hrádky v povodí Dyje a Jevíčovky. Brno 2008

SPURNÝ 1981 — František SPURNÝ (ed.): Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, Jižní Morava. Praha 1981

STRÁNSKÝ 1997 — Ivo STRÁNSKÝ: K práci Ladislava Svobody. O plášťových hradech 1990. In: Zpravodaj Klubu Augusta Sedáčka. Hláska I, 1997

SVOBODA 1995 — Ladislav SVOBODA: O plášťových hradech. In: Archaeologia Historica XX, 1995, 355-388

ÚLOVEC 1996 — Jiří ÚLOVEC: Plány Jihomoravských měst, hradů a zámků z fondu Reichsstadt Nürnberg. In: Jižní Morava XXXII, 35, 1996, 267-293

UNGER 1993 — Josef UNGER: Změny struktury osídlení ve 12. až 14. století na jižní

Moravě. In: *Archaeologia Historica* XVIII, 1993, 119-139

UNGER/MĚŘÍNSKÝ 1999 — Josef UNGER / Zdeněk MĚŘÍNSKÝ(ed.): Moravská šlechta a její sídla. In: *Morava ve středověku*. Brno 1999, 53-60

URBAN 2003 — Jan URBAN: Lichtenburkové. vzestupy a pády jednoho panského rodu. Praha 2003

URBÁNEK 1962 — Rudolf URBÁNEK: Věk poděbradský IV, Čechy za kralování Jiříka z Poděbrad, Léta 1460-1464. In: *České dějiny* III/ 4, Praha 1962

VÁLKA 1986 — Josef VÁLKA: Morava a husitská revoluce. In: *Moravský historický sborník (Moravica historica)*. Brno 1986, 89-121

VÁLKA 1991 — Josef VÁLKA: Dějiny Moravy I, Středověká Morava. In: *Vlastivěda moravská. Země a lid* V, Brno 1991

VARHANÍK 2002 — Jiří VARHANÍK: Obrana středověkého hradu palnými zbraněmi. In: *Archaeologia Historica* XXVII, 2002, 125-138

WIHODA 1995 — Martin WIHODA: Geneze moravské šlechty. In: *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*. C2, 1995, 23-41

WOLNY 1836 — Gregor WOLNY: Die Markgrafschaft Mähren. topographisch, statistisch und historisch Geschildert III, Wien 1836, 562-563

ZAORAL 1978 — Prokop ZAORAL: Hrad Vranov a jeho zboží do začátku 15. století. In: *Jižní Morava* XIV, 1978, 86-95

